

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE
SELÇUKLULARINDA SOSYO-
KÜLTÜREL HAYAT**

ELİF ERDOĞAN

**ORTA ÇAĞ TARİHİ
BİLİM DALI**

KASIM 2014

**MEVLÂNÂ'YA GÖRE
TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT**

Elif ERDOĞAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2014

Elif ERDOĞAN tarafından hazırlanan "Mevlânâ'ya Göre Türkiye Selçuklularında Sosyo-Kültürel Hayat" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY~~ ~~ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

Tarih Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi

Bu tezin, Kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~

Başkan: Prof. Dr. İlhan ERDEM
Gazi Üniversitesi Ankara Üniversitesi

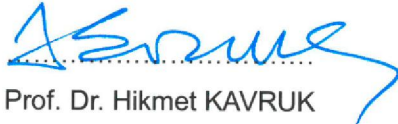
Bu tezin, Kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Altan ÇETİN
Gazi Üniversitesi

Bu tezin, Kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi 26/11/2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Elif ERDOĞAN

26/11/2014

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA
SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT
(Yüksek Lisans Tezi)

Elif ERDOĞAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kasım 2014

ÖZET

13. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti siyasi ve ekonomik olarak hem en parlak devrini yaşamış hem de özellikle Alâeddin Keykubad'ın ölümü ve Moğol istilâsının Anadolu'yu derinden etkilemesiyle sarsıntı içine girmiştir. 13. yüzyıl siyasi tarihi fevkalade önemli hadiseler barındırmakla beraber bu devir insanların ruhsal durumu ve sosyal hayatı da bizim için önemlidir. Fakat devrin sosyo-kültürel hayatı siyasi tarihi kadar kaynak eserlerde zikredilmemektedir. Kaynaklardaki bu boşluğu, başta tasavvuf ehli olmak üzere, Anadolu insanı ile yakın temas halinde bulunanların eserlerinden elde edilecek bilgiler ile doldurmak mümkündür. Anadolu insanının hayatında önemli bir yer edinen Mevlânâ bu insanlardan biridir. Mevlânâ'nın eserleri sadece tasavvuf hayatına dair bilgiler barındırmaz. O, eserlerinde yaşadığı dönemde en karışık devrini yaşayan Anadolu'nun siyasi, iktisadi ve kültürel hayatı hakkında da kıymetli bilgiler vermektedir. Bu döneme ait yerli kaynakların azlığı göz önünde tutulacak olursa, Mevlânâ'nın verdiği bilgilerin kıymeti kendiliğinden ortaya çıkar.

Bilim Kodu : 1124
Anahtar Kelimeler : Mevlânâ, Selçuklu, Türk kültürü.
Sayfa Adedi : 151
Danışman : Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

SOCIO-CULTURAL LIFE IN TURKEY SELJUKS ACCORDING TO MEVLANA
(Master Thesis)

Elif ERDOĞAN

GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

November 2014

ABSTRACT

In 13th century not only did the State of Turkey Seljuk live its most gorgeous period both politically and economically but also it lived a chaos especially after the death of Alaeddin Keykubad and the Mongolian invasion of Anatolia. The political history of 13th century has really important events and also the psychological condition and the social life of these people is important for us. But the socio-cultural life of this period is not mentioned in the sources as much as its political history. It is possible to fill this gap with the works of mysticism adepts who were close to the Anatolian people. Mevlana is one of these adepts who had a very important place in the life of Anatolian people. The works of Mevlana have information about the mystic life and also they give information about social, economical and cultural life of Anatolia which was living its most complicated period. When it is considered that there are a few local sources about this period , we can see the value of the information that Mevlana gave us.

Science Code : 1124
Key Words : Mevlana, Seljuk, Turkish culture
Page Number : 151
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK

TEŞEKKÜR

Tez konumun tespiti, kaynakların temini aşamasında beni yönlendiren ve çalışmalarım sırasında tecrübelerinden faydalandığım kıymetli danışmanım Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK'e ve çalışmalarım sırasında beni yüreklendiren, desteğini benden eksik etmeyen sayın hocam Doç. Dr. Şarika GEDİKLİ BERBER'e, tezimi okuma zahmetine katlanarak gerekli düzeltmeleri yapan değerli arkadaşlarım Asuman ÇAYAN ve Samet MEYDAN'a ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET HAYATI

1.1. SARAY HAYATI	19
1.1.1. Hükümdar	19
1.1.2. Hükümdarlık alâmetleri	23
1.1.2.1. Hutbe	23
1.1.2.2. Sikke	24
1.1.2.3. Taht	24
1.1.2.4. Taç	25
1.1.2.5. Çetr	26
1.1.2.6. Tır'âz	26
1.1.2.7. Nevbet	27
1.1.2.8. Sancak	27
1.1.2.9. Yüzük/mühür	28
1.1.2.10. Tuğ	28
1.1.2.11. Tuğra	29
1.1.2.12. Çadır	29
1.1.2.13. Saray	29
1.1.3. Saray teşkilâtı	30
1.1.3.1. Hâcib	30
1.1.3.2. Candâr	31

1.1.3.3. Serhenk veya çavuş (durbaş)	31
1.1.3.4. Câmedar	31
1.1.3.5. Emîr-i ahur	32
1.1.3.6. Silahdâr	32
1.1.3.7. Nedim	32
1.1.3.8. Emîr-i hares	33
1.1.3.9. Emîr-i çaşnigir	33
1.1.3.10. Ferraşdâr (süpürgeci)	33
1.2. HÜKÜMET TEŞKİLÂTI VE VEZARET	34
1.2.1. Vezir	34
1.2.2. Dîvânlar	35
1.2.2.1. Tuğra ve inşâ dîvânı	35
1.2.2.2. İstifa dîvânı	36
1.3. ORDU TEŞKİLÂTI	36
1.3.1. Silahlar	37
1.3.1.1. Saldırı silahları	37
1.3.1.2. Savunma silahları	38
1.3.1.3. Kuşatma silahları	39
1.3.2. Ordunun unsurları ve ordunun dizilişi	39
1.4. ADALET TEŞKİLÂTI	42
1.4.1. Suç ve ceza	44
1.4.2. Dîvân-ı mezâlim	46

2. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SOSYAL HAYAT

2.1. ÂDET VE GELENEKLER	49
2.1.1. İnançlar	49
2.1.2. Evlenme- boşanma ve evlilik hayatı	52
2.1.3. Cenaze töreni ve matem	55
2.1.4. Edep ve terbiye kuralları	57
2.2. HAYAT TARZI	59

2.2.1. Giyim kuşam	59
2.2.1.1. Kumaşlar.....	59
2.2.1.2. Kıyafetler.....	61
2.2.1.2.1. Başlıklar	62
2.2.1.2.2. Elbiseler	62
2.2.1.2.3. Ayakkabılar	64
2.2.2. Süslenme ve güzelleşme şekil ve vasıtaları.....	65
2.2.2.1. Süslenmede kullanılan kıymetli madenler ve taşlar	65
2.2.2.2. Süs eşyaları	66
2.2.2.3. Güzelleşme.....	67
2.2.2.4. Güzel kokular	68
2.2.3. Besin maddeleri	69
2.2.3.1. Ekmekler.....	69
2.2.3.2. Yemekler	69
2.2.3.3. Tatlılar	72
2.2.3.4. İçecekler	73
2.2.3.5. Süt ürünleri	73
2.2.3.6. Meyveler ve sebzeler	74
2.2.3.7. Yemişler	75
2.2.4. Oyunlar, eğlence hayatı ve musîki	75
2.2.5. Ev hayatı.....	78
2.2.5.1. Evin bölümleri	79
2.2.5.2. Ev eşyaları	79
2.2.5.3. Isınma ve aydınlanma.....	81
2.2.6. Temizlik	83
2.2.7. Hastalıklar ve tedavi yöntemleri	84

3. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA EKONOMİK HAYAT

3.1. TARIM.....	93
3.2. TİCARET	96

3.3. KÖLE TİCARETİ.....	99
3.4. PARA.....	100
3.5. VERGİ.....	101
3.6. ÇARŞI, PAZAR VE DÜKKÂN	103
3.7. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MESLEKLER	104
3.7.1. Giyim ve sanayi ile ilgili meslekler.....	104
3.7.1.1. Bezzâz.....	104
3.7.1.2. Dokumacı.....	104
3.7.1.3. Eskici	105
3.7.1.4. Nakışçı.....	105
3.7.1.5. Terzi	105
3.7.2. Hayvancılık ve dericilik ile ilgili meslekler.....	106
3.7.2.1. Ayakkabıcı/kunduracı.....	106
3.7.2.2. Çoban	106
3.7.2.3. Derici/tabakçı	106
3.7.2.4. Nalbant	107
3.7.2.5. Semerci.....	107
3.7.2.6. Seyis	108
3.7.3. Gıda ile ilgili meslekler	108
3.7.3.1. Aşçı	108
3.7.3.2. Bahçıvan.....	108
3.7.3.3. Bakkal	108
3.7.3.4. Balıkçı.....	109
3.7.3.5. Bozacı.....	109
3.7.3.6. Bulaşıkçı	109
3.7.3.7. Değirmenci.....	109
3.7.3.8. Ekinci/çiftçi	109
3.7.3.9. Ekmekçi/fırıncı	110
3.7.3.10. Helvacı.....	110
3.7.3.11. Kasap.....	110
3.7.3.12. Ot satan	111
3.7.3.13. Saka.....	111
3.7.3.14. Şekerci.....	111

3.7.4. Günlük hayat-ev âletleri ile ilgili meslekler	111
3.7.4.1. Aynacı	111
3.7.4.2. Kilimci	112
3.7.5. İnşaat işleri ile ilgili meslekler	112
3.7.5.1. Amele	112
3.7.5.2. Dülger	112
3.7.5.3. Hattat	112
3.7.5.4. Kerpiççi	113
3.7.5.5. Marangoz	113
3.7.5.6. Mimar	113
3.7.5.7. Mühendis	114
3.7.5.8. Nakkâş	114
3.7.5.9. Ressam	114
3.7.6. Sağlık ve temizlik ile ilgili meslekler	115
3.7.6.1. Berber	115
3.7.6.2. Çamaşır yıkayıcısı	115
3.7.6.3. Dişçi	115
3.7.6.4. Ebe	115
3.7.6.5. Hacamatçı	115
3.7.6.6. Hamamcı	116
3.7.6.7. Hekim	116
3.7.6.8. Kırıkçı	116
3.7.6.9. Tellak	116
3.7.7. Eğlence hayatı ile ilgili meslekler	117
3.7.7.1. Cambaz	117
3.7.7.2. Davulcu	117
3.7.7.3. Meyhaneci	117
3.7.8. Silâh yapımcıları	117
3.7.8.1. Kalkan ustası	118
3.7.8.2. Kılıç ustası	118
3.7.8.3. Ok yapıcısı	118
3.7.8.4. Zırhçı	118
3.7.9. Taşıma ve ulaşım ile ilgili meslekler	119

3.7.9.1. Filci	119
3.7.9.2. Hamal	119
3.7.9.3. Kayıkçı	119
3.7.10. Müteferrik meslekler.....	119
3.7.10.1. Bekçi.....	119
3.7.10.2. Dalgıç.....	120
3.7.10.3. Dövmeci.....	120
3.7.10.4. Esirci.....	120
3.7.10.5. İz Güden	120
3.7.10.6. Kayyum.....	121
3.7.10.7. Kılavuz.....	121
3.7.10.8. Kimyager.....	121
3.7.10.9. Kuyumcu	122
3.7.10.10. Mezarıcı/mezar kazıcısı	122
3.7.10.11. Oduncu	122
3.7.10.12. Ölü yıkayıcısı	122
3.7.10.13. Şişeci	123
3.7.10.14. Taşçı	123
3.7.10.15. Tellal.....	123
3.7.10.16. Tercüman	124
3.8. USTA ÇIRAK İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	124

4. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA EĞİTİM

4.1. EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ	129
4.2. EĞİTİM YÖNTEMİ.....	130
4.3. ÖĞRENCİYİ TEŞVİK ETME.....	131
4.4. HOCA TALEBE İLİŞKİSİ ÜZERİNE	132
4.5. EĞİTİMDE DAYAK FAKTÖRÜ	133
4.6. OKUTULAN DERSLER	134
4.7. MÜDERRİS TAYİNİ	136

SONUÇ VE ÖNERİLER	137
KAYNAKÇA	141
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.mad	Adı Geçen Madde
a.g.t	Adı Geçen Tez
Bn	Beyit Numarası
çev.	Çeviren
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
haz	Hazırlayan
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Rn	Rubai Numarası
S	Sayı
s	Sayfa
SAD	Selçuklu Araştırmaları Dergisi

GİRİŞ

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra üç dört yıl içinde Anadolu'nun büyük bir kısmı fethedildi. Anadolu'nun fethinde önemli rol oynayan isimlerden biri de Kutalmışoğlu Süleymanşâh'tır. Süleyman-şâh zorlu bir mücadelenin ardından İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu(1075)¹.

Bizans'ın hemen yanı başında devletini kuran Süleyman-şâh devletinin sınırlarını Bizans'ın aleyhinde genişleterek İstanbul Boğazi'na kadar ilerledi. Süleyman-Şah'ın bu ilerlemesi karşısında Bizansla bir barış anlaşması imzalandı. 1081 yılında yapılan anlaşmaya göre Türkler bugünkü Maltepe'de Dragos tepesinin batısından İzmit Körfezi'ne dökülen küçük Drakon çayına kadar olan hattı Bizans ile sınır kabul ettiler². Süleyman-şâh, Bizansla anlaşma yaptıktan sonra özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bir Ermeni prensliğinin kurulması üzerine, Güneydoğu Anadolu'ya bir sefer düzenleyerek Tarsus, Adana, Misis, Anazarba ve yörelerini fethetti ve Malatya'yı vergiye bağladı (1082/1082)³. Bu başarılarından sonra şehir halkının daveti üzerine Antakya'ya giden Süleyman-şâh şehri kolayca ele geçirdi (1084)⁴. Antakya'nın fethinden sonra Süleyman-şâh, Bagras, İskenderun, Derbesak, Gaziantep, Artah, Hârim, Telbâşir kalelerini de fethetti⁵. Antakya'nın fethi üzerine Süleyman-şâh'tan vergi talep eden Musul valisi Müslim ile Kurzâhil yöresinde yapılan savaşta Müslim yenilgiye uğradı ve hayatını kaybetti⁶. Bu savaştan sonra Süleyman-şâh, Halep'i kuşattığı sırada, Halep şehrini elinde bulunduran İbnülhuteyti'nin çağrısı üzerine, Halep yörelerine gelip karargâh kuran ve beraberinde Türkmen emiri Artuk Bey de bulunan Suriye-Filistin Selçuklu meliki Tutuş ile Aynu Seylem yörelerinde 5 Haziran 1086'da yaptığı savaşta yenilgiye uğradı⁷. Bir rivayete göre muharebe esnasında ölen, diğer bir rivayete

¹ Sümer, F. (2009). Selçuklular: Anadolu Selçukluları, **DİA**, XXXVI. cilt, İstanbul, s. 380. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; Kafesoğlu, İ. (1979-1980) "Türkiye Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, X-XI. Sevim, A., Merçil, E. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi; Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara, S. 422.

² Merçil, E. (2002). Türkiye Selçukluları, **Tükler**, VI. cilt, ed. Salim Koca vd., Ankara, s. 504.

³ Sümer, **a.g.mad.**, s. 380. Sevim, Merçil; **a.g.e.**, s. 424. Sevim, A. (2010). Süleyman Şah I, **DİA**, XXXVIII. cilt, İstanbul, s. 104.

⁴ Sümer, **a.g.mad.**, s. 380. Sevim, **a.g.mad.**, s. 105.

⁵ Sevim, **a.g.e.**, s. 425. Sevim, **a.g.mad.**, s. 105.

⁶ Sevim, **a.g.e.**, s. 426. Sevim, **a.g.mad.**, s. 105.

⁷ Sevim, **a.g.e.**, s. 426.

göre intihar eden Süleyman-şâh'ın naaşını, Tutuş Halep Kapısı'na defnettirdi. Hanımını ve iki oğlunu Antakya'ya gönderdi. Bunlar daha sonra Melikşah tarafından İsfahan'a götürüldü⁸. Süleymanşah'ın ölümünden sonra, Antakya seferine giderken devlet işlerini yürütmek üzere, başkent İznik'te bıraktığı emir Ebû'l Kasım, derhal yönetimi tekeline topladı⁹.

Süleyman-şâh'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti, 1086-1092 yılları arasında altı yıl hükümdarsız kalmış, ancak önce emir Ebû'l-Kâsım daha sonra da Ebû'l Gazi devlet işlerini yürütmüştür. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan saltanat çatışmaları sırasında Süleyman-şâh'ın oğlu Kılıç Arslan kardeşi ile birlikte İznik'e geldi (1092 sonları 1093 başları). Kılıç Arslan'ın gelişi üzerine Ebû'l Gazi şehrin yönetimini derhal kendine teslim etti¹⁰. Kendisi gelmeden önce barışı bozmuş olan Bizanslılarla mücadeleyi sürdüren I. Kılıç Arslan daha sonra İmparator Aleksios Komnenos ile barış yaptı. Bu arada, çağdaş Bizans tarihçisi Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre imparatorun sözlerine kanarak kayınpederi ve İzmir Beyi Çaka'yı bir ziyafet esnasında öldürttü (1095)¹¹.

I. Kılıç Arslan Malatya'yı kuşattığı sırada Haçlıların İznik'e ulaştıklarını haber alınca kuşatmayı kaldırıp süratle İznik'e döndü (1097)¹². I. Kılıç Arslan, Haçlıların kuşattığı İznik'e giremediği gibi giriştiği savaşta da başarılı olamadı. İznik'i müdafaa eden Türkler 19 Haziran 1097'de yapılan bir anlaşma gereğince yirmi iki yıldan beri Selçuklu başkenti olan İznik'i Bizanslılara teslim ettiler¹³. Bu haçlı harekâtı sebebiyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin büyük çapta zafiyete uğramasından faydalanan Bizanslılar, bütün Adalar Denizi kıyılarına hâkim oldukları gibi, Selçuklu yönetimindeki Karadeniz'in bazı kıyı yörelerini de ele geçirmede pek güçlük çekmediler. Ayrıca Çukurova'da Haçlıların eline geçen kent ve kalelere de sahip oldular¹⁴.

⁸ Demirkent, I. (2002). Kılıcarslan, I, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 396. Sümer, **a.g.mad.**, s. 380

⁹ Sevim, **a.g.mad.**, s.105. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 427.

¹⁰ Demirkent, **a.g.mad.**, s. 397. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 428.

¹¹ Sümer, **a.g.mad.**, s. 430. Demirkent, **a.g.mad.**, s. 397.

¹² Sevim, Merçil; **a.g.e.**, s. 430.

¹³ Merçil, **a.g.m.**, s. 508. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 432. Demirkent, **a.g.mad.**, s. 397.

¹⁴ Merçil, **a.g.m.**, s. 508. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 431.

Sultan, İznik'in Bizans'ın eline geçmesi sebebiyle Konya'yı başkent yapmış ve Türkleri Orta Anadolu'da toparlamaya başlamıştır. I. Kılıç Arslan 1101 yılında Akşehir-Konya-Ereğli yolunda Suriye'ye inmekte olan Haçlı ordusunu Ereğli yakınlarında âdeta imha etti¹⁵.

I. Kılıç Arslan, Gümüştekin Ahmet'in ölümü üzerine Malatya'yı fethetti ve böylece Danişmendlileri tâbiyeti altına aldı (1106)¹⁶. I. Kılıç Arslan'ın genişleme siyaseti neticesinde Büyük Selçukluların hâkimiyet sahasına komşu olması, hanedanın bu iki koluna çatışmasını beklenir hale getirmiştir. Nitekim çok geçmeden böyle bir olay vuku buldu. Musul'a hâkim olmak meselesi, I. Kılıç Arslan ile Büyük Selçuklu emirlerinden Çavlı'yı karşı karşıya getirdi, ilk etapta I. Kılıç Arslan üstündü ve Musul'a girdi (22 Mart 1077). Emir Çavlı ise mücadeleyi bırakmadı, büyük bir ordu toplayarak harekete geçti ve iki taraf Habur nehri kenarında karşılaştı. Sultan I. Kılıç Arslan kahramanca dövüşmüş, ancak mağlup olacağını anladığı zaman atıyla Habur nehrini geçerek kurtulmak istemişti. Fakat kendine ve atına ait zırhların ağırlığı ona bu şansı tanımamış ve nehirde boğulmuştur (1107)¹⁷. I. Kılıç Arslan karşısında kazandığı bu zaferden sonra Çavlı Musul'a girdi. I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah'ı da İsfahan'a sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderdi¹⁸.

Sultan I. Kılıç Arslan, on beş yıllık saltanatı zamanında, bir yandan Bizans, öbür yandan da Haçlılarla çok zor şartlar altında mücadelelerde bulunmuş, ayrıca Türkiye'deki feodal durumda bulunan Türk beyliklerini hâkimiyeti altına almak suretiyle Anadolu birliğini kurmada büyük çaba ve başarı göstermiş olan bir Türk sultanı olarak tarihe geçmiş ve arkasında Şahinşah, Mesut, Arap ve Tuğrul Arslan adlarında dört erkek çocuk bırakmıştır¹⁹.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah veya Şahinşah, Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın yanında bulunduğu sıralarda, sultanın emriyle veya ondan gizlice kaçarak Türkiye'ye gelip, önce Malatya, sonra da Konya'da Türkiye

¹⁵ Merçil, **a.g.m.**, s. 508. Sevim, Merçil; **a.g.e.**, s. 431.

¹⁶ Demirkent, **a.g.mad.**, s. 398. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 432.

¹⁷ Özaydın, A. (1996). **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi: (498-511/1105-1118)**, Ankara, 1990, s. 63. Merçil, **a.g.e.**, s. 508. İbn Bibi; **El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе: Selçuk Name**, I. cilt, Ankara, s. 13

¹⁸ Özaydın, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁹ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 433.

Selçuklu Devleti'nin üçüncü sultanı olarak tahta oturdu (1109)²⁰. Şahinşah'ın Bizans İmparatoru Aleksios ile mücadeleye girdiği bir sırada kardeşi Mesud kayınpederi olan Danişmendli Emir Gazi'nin desteğini alarak taht mücadelesine girdi. Şahinşah adamlarının ihaneti sebebiyle mücadeleyi kaybederek Mesud'un adamları tarafından esir alındı. Taht mücadelesini kazanan Mesut Danişmedlilerin himayesinde Konya'da Türkiye Selçuklu tahtına çıktı (1116)²¹. Sultan I. Mesut devrinde, özellikle Emir Gazi'nin Danişmendli tahtında bulunduğu devrede (115-1134), Türkiye'de siyasi hükümlanlığın Selçuklulardan Danişmendlilere geçtiğini görüyoruz. Emir Gazi'den sonra tahta geçen oğlu melik Muhammed devri ise bir ittifak ve eşitlik devresidir. Melik Muhammed'in ölümü üzerine (1141/1142), oğulları arasında çıkan yetki çatışmaları sonucunda, Danişmendli Devleti'nin siyasi kudreti zayıfladı ve dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin ülkedeki hâkimiyeti yeniden önem ve kuvvet kazandı²².

Sultan I. Mesut devrinin önemli hadiselerinden biri de II. Haçlı Seferidir. Alman imparatorunun kumandasındaki ordunun İznik üzerinden Eskişehir yönüne ilerlemekte olduğunu haber alan I. Mesut, Eskişehir yörelerinde Ekim 1147'de Haçlı ordusunu ağır bir bozguna uğratarak âdeta imha etti, birçoklarını da tutsak aldı. Alman imparatoru III. Konrad, dağlardan, ormanlardan kaçarak canını güçlükle kurtarabildi. Öte yandan Konrad'ın bu hezimetini haber alan Fransa kralı VII. Louis, emrindeki orduyla İznik, Balıkesir, Bergama ve İzmir üzerinden Selçuklu kuvvetlerinin saldırıları karşısında hırpalana hırpalana Denizli'ye ulaşabildi. Buradan Antalya'ya giderken zaman zaman Selçuklu ve Bizans kuvvetlerinin saldırılarına uğradı ve oldukça kayıplar verdi. I. Mesud, 1155 yılında vefat ettiğinde arkasında güçlü bir devlet bırakmış ve Romania adıyla anılan Anadolu, onun devrinde Turkia olarak söylenip yazılmaya başlamıştır²³.

I. Mesud'un ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. Kılıç Arslan önemli başarılar kazandı. Bunlardan biri Danişmendlilerin ortadan kaldırılmasıdır. Danişmendliler Kayseri, Sivas, Niksar, Tokat, Amasya, Malatya gibi Orta Anadolu şehirlerine

²⁰ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 436.

²¹ Merçil, **a.g.m.**, s. 509. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 436. Sümer, F. (2004). Mesud I, **DİA**, XXIX. cilt, Ankara, 2004, s. 340.

²² Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 438, 439.

²³ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 440.

sahipti. Türkiye Selçuklu Devleti'nin gelişmesine büyük engel oluşturan Danişmendliler bazen devletin varlığını tehdit ediyordu. 1178'de Danişmendli topraklarının Selçuklu topraklarına katılmasıyla hem siyasi ve milli birlik kurulmuş hem de Türkiye Selçuklu Devleti büyük bir devlet durumuna yükselmiştir²⁴.

Türkmenlerin Bizans'a sürekli akın yapması üzerine Bizans imparatoru Manuel, II. Kılıç Arslan'dan akınları durdurmasını talep ettiyse de sultanın bu teklifi reddetmesi üzerine²⁵, Manuel içinde Frank, Peçenek, Macar ve Sırp kuvvetlerinin de bulunduğu büyük bir orduyla 1176 yılı ilkbaharında, harekete geçti²⁶. II. Kılıç Arslan, Bizans ordusunu, dar ve sarp Miryokefalon vadisinde pusuya düşürerek yaptığı büyük meydan savaşında, Bizans'a ağır bir darbe indirmiş, böylece Malazgirt'ten sonra Bizans'a karşı ikinci kez büyük bir zafer kazanılmıştır (1176). Bu zaferden sonra Bizans'ın Selçuklular karşısında savunmada kalması sağlanmış ve dolayısıyla üstünlük Türkiye Selçuklu Devleti'ne geçmiştir²⁷. II. Kılıç Arslan, Manuel'in ölümünden (1180) iki yıl sonra Uluborlu, Kütahya, Eskişehir ve yörelerini fethederek Selçuklu sınırları içine aldı; hatta bu arada Antalya da kuşatıldıysa da fethedilemedi²⁸.

II. Kılıç Arslan hayatının son yıllarında ülkesini on bir oğlu arasında taksim etti²⁹. Bu taksimattan birkaç yıl sonra kardeşler arasında saltanat mücadeleleri başladı. II. Kılıç Arslan, bu mücadeleler esnasında Konya'da 80 yaşında vefat etti (1192). O, Danişmendli hâkimiyetini ortadan kaldırarak Türkiye'de milli birlik, bütünlük ve güvenliği sağlamada büyük bir başarı elde etmiştir. Onun 1176 yılında, Bizans'a ağır bir darbe vurarak devletin siyasi kuvvet ve kudretini doruk noktasına getirmesi Türkiye tarihinin çok önemli bir dönüm noktası olmuştur³⁰. Sultan II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra tahta sağlığındayken veliaht tayin ettiği küçük oğlu I. Gıyâseddîn Keyhüsrev geçti (1192)³¹. Gıyâseddîn Keyhüsrev ilk saltanatı devrinde Bizans

²⁴ Sümer, a.g.mad., s. 381.

²⁵ Sümer, a.g.mad., s. 381.

²⁶ Özaydın, A. (2002). Kılıcarıslan II, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 401.

²⁷ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 444. Özaydın; a.g.mad., 401.

²⁸ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 445.

²⁹ Sümer, a.g.mad., s. 381.

³⁰ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 447.

³¹ Aksarayî, (2000). **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, s. 23. Turan, O. (2011). **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 261. Merçil, E. (2002). **Selçuklular, Türkler**, VI. cilt, ed. Salim K. vd., Ankara, s. 513. Alptekin, C. (1992). **Türkiye Selçukluları, Doğuştan Günümüze Büyük İslam**

imparatoru III. Aleksios'un Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Türk ve Rumların mallarını müsadere etmesi üzerine askeri harekâta başlayarak Menderes Irmağına kadar olan Bizans topraklarını fethetti³². I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in kardeşi Süleyman-Şâh saltanat iddiasında bulunarak Konya üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Süleyman-şâh, Konya'nın teslimi halinde kardeşinin istediği yere gitmesine izin vereceğini söyledi. Bunun üzerine I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Konya'yı terk etti(1196)³³.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'yı terk etmesinden sonra Konya'ya giren Süleyman-şâh, Türkiye Selçuklu sultanı olarak tahta oturdu (3 Ekim 1196)³⁴. II. Süleymanşah devrinde Erzincan hükümdarı Mengüçük oğlu Behram Şah ve Divriği Mengüçüklü hükümdarı Turan Şah Selçuklu tâbiyetini muhafaza ettiler. Harput Artuklu emîri Nizâmeddîn de II. Süleymanşah'a tâbiyetini bildirdi³⁵.

Gürcülerin Erzurum'a kadar ilerlemeleri ve bölge de önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmaları üzerine II. Süleyman-şâh, onlarla savaşmaya karar verdi³⁶. Sivas'ta ordusunu hazırlayan II. Süleyman-şâh, Erzurum'a yöneldi. Erzurum'a gelen sultan, olumsuz tutum ve davranışları ve Selçuklulara tâbiyeti kabulde samimi olmadığını düşündüğü Melikşah'ı hapsedirip Saltuklu hanedanının bölgedeki hâkimiyetine son verdi (25 Haziran 1202) ve böylece Erzurum (Saltuk-İli) Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içine alındı³⁷. II. Süleyman-şâh, ordusuyla Erzurum'dan Gürcü ülkesine doğru harekete geçti. Türkiye Selçuklu ordusu Micingerd Kalesi'nin önüne geldi ve burada karargâh kurdu³⁸. Gürcü ordusu, Selçuklu ordusu istirahat halindeyken baskın yaptı, II. Süleyman-şâh, bu baskınla şaşkına dönen Selçuklu askerlerini bir türlü toplayıp savaş düzenine sokamadı. Savaşın kaybedildiğinin anlaşılmasından

Tarihi, VIII. cilt, İstanbul, s. 259. Güngör, E. (1989). **Tarihte Türkler**, İstanbul, s. 102. Koca, S.(2003). **Türkiye Selçukluları Tarihi**, II. cilt, Çorum, s. 223.

³² Alptekin, **a.g.m.**, s. 259. Sevim, A. Merçil, E. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Ankara, s. 448. Koca; **a.g.e.**, s. 225.

³³ Kafesoğlu, İ. (2008). **Türk İslam Sentezi**, İstanbul, s. 127. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 24. İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 53 vd. Merçil, **a.g.m.**, s. 259. Turan, **a.g.e.**, s. 265. Baykara, T. (1997). **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211): Gazi -Şehit**, Ankara, s. 22.

³⁴ Kaya, S. (2010). Süleyman Şah II, **DİA**, XXXVIII. cilt, İstanbul, s. 106.İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 78.

³⁵ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 450

³⁶ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 450.

³⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 93. Alptekin, **a.g.m.**, s. 260. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 450. Kaya, **a.g.mad.**, s. 107.

³⁸ Koca, Salim, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Ankara, 2010, s. 287. Alptekin, **a.g.m.**, s. 261.

sonra II. Süleyman-şâh, önce Erzurum'a çekildi ardından da Konya'ya döndü³⁹. Savaştan sonra Gürcüler, Doğu Anadolu'da Selçukluların aleyhinde herhangi bir toprak ilhakında bulunmadılar. Hatta seferin kötü akıbetine rağmen Selçuklu nüfuzu Doğu Anadolu'da yayılmaya devam etti⁴⁰.

II. Süleyman-şâh, Gürcülere karşı yeni bir sefer düzenlemeyi planlıyordu. Fakat önce bağımsız bir hükümdar gibi hareket eden kardeşi Ankara meliki Muhiyyeddîn Mesud'u bertaraf edip arkasını güvence altına alması gerekiyordu⁴¹. Kardeşi Mesud'u bertaraf etmek için Ankara'ya yöneldi ve uzun süren kuşatmanın ardından Mesud şehri Süleyman-şâh'a teslim etti (1 Temmuz 1204)⁴². II. Süleyman-şâh, kardeşi Mesud'dan Ankara'yı da aldıktan sonra ilk seferin intikamını almak için yeni bir Gürcistan seferine gitmek üzere yola çıkmıştı ki Konya-Malatya arasında şiddetli bir bağırsak (kulunç) hastalığına tutularak bir hafta içinde vefat etti (1204)⁴³.

II. Süleyman-şâh'ın Gürcistan seferine çıkarken anî ölümü üzerine, henüz ergenlik çağına erişmemiş olan oğlu III. Kılıç Arslan, bazı Selçuklu emirleri ve devlet adamları tarafından Selçuklu tahtına çıkarıldı(1204)⁴⁴. III. Kılıç Arslan'ın saltanatı esnasında Isparta Kalesi ve vilâyeti fethedildi, İznik'te Laskaris tarafından yeni kurulan Bizans Devleti'yle de anlaşma yapıldı⁴⁵.

II. Süleyman-şâh'ın ölümünden sonra yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan'ın Selçuklu tahtına oturmasından rahatsızlık duyan Mübârizüddin Ertokuş, Muzafferüddîn Mahmud, Zahîreddîn İli ve Bedreddîn Yusuf, Hâcib Zekerîyyâ'yı Gıyâseddîn Keyhüsrev'e göndererek onu Selçuklu tahtına oturtmak üzere Konya'ya davet ettiler⁴⁶. I. Gıyâseddîn Keyhüsrev hemen Konya'ya gidip ikinci

³⁹ Koca, *a.g.e.*, s. 290. Kaya, *a.g.mad.*, s. 107.

⁴⁰ Kaya, *a.g.mad.*, s. 107. Alptekin, *a.g.m.*, s. 261.

⁴¹ Koca, *a.g.e.*, s. 290.

⁴² Merçil, *a.g.m.*, s.514. Kaya; *a.g.mad.*, s. 107.

⁴³ Turan, *a.g.e.*, s.285. Alptekin; *a.g.m.*, s. 260. Koca, *a.g.e.*, s. 290.

⁴⁴ Sevim, A. (2002). Kılıcarıslan III, *DİA*, XXV. cilt, Ankara, s. 403. Turan, *a.g.e.*, s. 288. Merçil, *a.g.m.*, s. 514. Güngör; *a.g.e.*, s. 103.

⁴⁵ İbn Bibi, *a.g.e.*, I. cilt, s. 96. Alptekin, *a.g.m.*, s. 264.

⁴⁶ Sevim, A. (2002). Keyhusrev I, *DİA*, XXV. cilt Ankara, s. 348. Merçil, *a.g.m.*, s. 514. Güngör, *a.g.e.*, s. 103.

defa Türkiye Selçuklu tahtına oturdu (Şubat 1205)⁴⁷. Böylece III. Kılıç Arslan'ın sekiz ay süren sultanlığı sona ermiş oldu⁴⁸.

Sultanın tahta çıkmasına müteakip Artuklu, Mengüçüklü ve Eyyûbi emîrleri tâbiyetlerini bildirdiler⁴⁹. Aleksios Komnenos'un Samsun (Amisos)'u işgale girişmesi nedeniyle gelen şikâyetler üzerine sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, harekete geçerek Aleksios'u yenilgiye uğratıp Samsun ve yörelerini Selçuklu sınırları içine aldı. Böylece Asya-Avrupa transit ticaret yolu da güvence altına alınmış oldu⁵⁰. Bir grup tüccar I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e gelerek Antalya'ya geldiklerinde, Frenkler tarafından mallarına el konulduğunu bildirdiler ve bu duruma bir çözüm bulmasını istediler. Samsun'u kurtarıp uluslararası ticaret yolunun güvenliğini sağlayan sultan, bu kez de Avrupa ile Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan ve Akdeniz'de önemli bir ticaret limanı durumunda olan Antalya'nın fethine girişti⁵¹ ve 1207 yılında şehri fethetti⁵². Antalya'nın fethi Anadolu'nun iktisadi ve ticari gelişmesine çok büyük etki yaptı. Hakikaten Selçukluların Venedikliler ile yaptıkları ilk ticari muahede de Antalya'nın fethinden sona yapıldı. Antalya'ya çıkmakla Selçuklular ilk defa denizciliğe başladılar; burada bir donanma kurdular⁵³.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta geçtikten sonra Batı Anadolu'nun fethini tamamlamak amacıyla İznik'te kurulan Rum Devleti'nin üzerine bir sefer tertip etti⁵⁴. Laskaris ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in birlikleri Alaşehir'de karşı karşıya geldiler. Türkiye Selçuklu ordusu savaşın son bulduğunu ve Rumlara karşı bir galibiyet alındığını düşünerek zafer sarhoşluğuna kapılıp yağmaya daldı. Sultanda aynı duyguları yaşıyor olacak ki şahsi emniyetini ihmal etmiş bir vaziyette savaş meydanını geziyordu. Tam bu gaflet ve emniyetsizlik anlarında sultanın karşısına savaş meydanında kalan bir Frank askeri I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i şehit etti.

⁴⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 104-105. Alptekin, **a.g.m.**, s. 266. Turan, **a.g.e.**, s. 297.

⁴⁸ Merçil, **a.g.m.**, s. 514. Alptekin, **a.g.m.**, s. 264. Küçükdağ, Y., Arabacı, C. (1999). **Selçuklular ve Konya**, Konya, s. 91.

⁴⁹ Merçil, **a.g.m.**, s. 514. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 453.

⁵⁰ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 453. Merçil, **a.g.m.**, s. 514. Sevim, **a.g.mad.**, s. 348.

⁵¹ Alptekin, **a.g.m.**, s. 269. Turan, **a.g.e.**, s. 306. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 454. Güçlüay, S. (2002). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası, **Türkler**, VI. cilt, ed. Salim Koca vd., Ankara, s. 366.

⁵² Sevim, **a.g.mad.**, s. 348. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 453. Alptekin, **a.g.m.**, s. 269.

⁵³ Turan, O. (2005). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul, s. 294. Turan, O. (2005). **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul, s. 66. Alptekin, **a.g.m.**, s. 269.

⁵⁴ Koca, **a.g.e.**, s. 291. Merçil, **a.g.m.**, s. 514. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 454.

Frank askeri sultana ait birkaç eşyayı yanına alarak kaçmakta olan Laskaris'e yetişti ve durumu anlattı. Rumlar yağmaya dalmış olan Selçuklu ordusunun üzerine sürpriz bir baskın yaptı. Bu ani baskın orduda korku ve paniğe sebep oldu. Selçuklu ordusu bütün ağırlıklarını da geride bırakarak Konya'ya doğru kaçmaya başladı. Bir anlık ihmâl ve tedbirsizlik nedeniyle savaşın galibi mağlup edilmiş, bozguna uğramıştır⁵⁵.

I. Gıyâseddîn Keyhüsrev Alaşehir'de şehit düştüğünde geride üç oğlu vardı. Devlet ileri gelenleri toplanarak Malatya Meliki İzzeddîn Keykavus'u tahta çıkarmaya karar verdiler ve İzzeddîn Keykavus'u Kayseri'ye davet ettiler⁵⁶. I. İzzeddîn Keykavus 20 Temmuz 1211'de Türkiye Selçuklu tahtına oturdu.

Çok geçmeden sultanlığı ele geçirmek isteyen Alâeddîn Keykubad harekete geçti. Alâeddîn Keykubad, sultan için önemli bir tehlike unsuruydu ve onun Ankara'da ikameti Selçuklu tahtı için engel teşkil edecek ve sultan hiçbir iş yapamayacaktı. Sultan I. İzzeddîn Keykubad ordusunu toplayarak Ankara üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Alâeddîn Keykubad kendi hayatına ve şehir halkına dokunulmaması şartıyla teslim oldu. Sultan, bu isteği kabul ederek şehre girdi. Keykavus, Alâeddîn Keykubad'ı öldürtmek istediye de hocası Mecdüddin İshak buna engel oldu. Alâeddîn Keykubad ise Minşar Kalesi'ne hapsedildi (1212)⁵⁷.

I. İzzeddîn Keykavus tahtını emniyete aldıktan sonra Anadolu'nun ticari yönden kalkınmasına hız verdi. İlk olarak Kıbrıs Kralı Hugue ile bir ticaret anlaşması imzaladı (1214)⁵⁸ ve 3 Kasım 1214'de Sinop fethedildi⁵⁹. I. İzzeddîn Keykavus'un saltanatı zamanında Karadeniz'in en önemli ticaret limanı Sinop'un fethedilmesi ve güneyin aynı önemdeki limanı Antalya'nın geri alınması devleti kara devleti olmaktan kurtarmış, kuzeyde ve güneyde tabî sınırlarına ulaştırmıştır. Ayrıca Ermeni ve Trabzon krallıklarının vergiye bağlanması gibi önemli başarılar

⁵⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 130-131. Koca, **a.g.e.**, s. 297 vd. Koca, S. (1997). **İzzeddîn Keykâvus (1211-1220)**, Ankara, s. 21.

⁵⁶ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 127. Sümer, F. (2002). Keykavus I, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 352. Koca, **a.g.e.**, s. 21.

⁵⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 161. Sümer, **a.g.mad.**, s. 358. Sümer, F. (2002). Keykubad I, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 352. Koca, **a.g.e.**, s. 28.

⁵⁸ Merçil, **a.g.m.**, s. 515.

⁵⁹ Sümer, Keykavus I, s. 352. Merçil, **a.g.m.**, s. 515.

kazanılmış bu başarılar da Türkiye Selçuklu Devleti'nin gücünü ve itibarını arttırmıştır⁶⁰.

I. İzzeddîn Keykavus vefat edince emirlerin oy birliği ile Melik Alâeddîn Keykubad'ın Selçuklu tahtına oturmasına karar verildi (1220)⁶¹. I. Alâeddîn Keykubad tahta geçtikten sonra ilk olarak önemli bir liman şehri olan Kalonoros (Alanya)'u fethetti⁶². I. Alâeddîn Keykubad kışı geçirmek üzere Antalya'ya gitti, bu arada yolu üzerindeki Alara kalesi de fethedildi⁶³. Saltanatının ilk yıllarından itibaren, sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında beri sultanların belirlenmesinde büyük rol oynayan emirlerin nüfuz sahibi olmaları, adeta bir sultan gibi hükmetmeleri ve doğrudan doğruya devlet işlerine müdahale etmeleri I. Alâeddîn Keykubad'ı rahatsız ediyordu⁶⁴. İktidarını kurup, güçlendiren, itibarını yükselten⁶⁵ I. Alâeddîn Keykubad, asi devlet adamları ve komutanları sarayda düzenlediği bir eğlence meclisine davet ederek bir kısmını öldürme bir kısmını da hapse attırmak suretiyle bertaraf etti. Böylece devlet içinde devlet durumuna gelen bu devlet adamları ve komutanların tasfiyesiyle sultanın otoritesi sağlanmış oldu⁶⁶.

Otoritesini sağlayan I. Alâeddîn Keykubad, Türkiye-Suriye kervan yolunu keserek ticarete engel olan Çukurova Ermenilerine karşı sefer tertip etti. Ermeni Prensi Hetum, sultana başvurup "Selçuklu vassallığını yeniden kabul ile birçok önemli kaleleri Selçuklulara bırakma, gerektiğinde bin kişilik bir Ermeni kuvveti gönderme, her yıl ödenen vergiyi iki katına çıkarma" şartıyla bir barış imzaladı. Böylece Ermeniler yeniden fakat bu kez daha ağır şartlarla Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi oldukları gibi, Türkiye-Suriye ticaret yolu da güvence altına alınmış oldu⁶⁷.

I. Alâeddîn Keykubad baş gösteren Moğol tehlikesine karşı Eyyûbîler ve Artuklularla dostça ilişkiler kurma yoluna gitti⁶⁸. Türkiye Selçuklu Devleti'nin vassalı

⁶⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 176. Merçil, **a.g.m.**, s. 515, 516. Sümer, **a.g.mad.**, s. 353.

⁶¹ Koca, S., **a.g.e.**, s. 308.

⁶² Uyumaz, E. (2002). Sultan I. Alâeddin Keykûbad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi, **Türkler**, VI. cilt, Ed. Salim Koca vd., Ankara, s. 591.

⁶³ Sevim, M. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara, s. 460. Kafesoğlu, İ. (2008). **Türk İslam Sentezi**, İstanbul, s. 128.

⁶⁴ Sümer, Keykubad I, s. 352. Uyumaz, **a.g.m.**, s. 591. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 460.

⁶⁵ Koca, **a.g.e.**, s. 325.

⁶⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 284 vd., Koca, **a.g.e.**, s. 328 vd. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 460, 461.

⁶⁷ Sevim, A. (2002). **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara, s. 29-30. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 461.

⁶⁸ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 462.

olan Erzincan Mengücek Beyi Behram Şah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Alâeddin Davut babası kadar sadakatli davranmıyordu⁶⁹. Bu durum üzerine Davut Şah'ın üzerine sefer düzenleyen I. Alâeddîn Keykubad; Erzincan'ı Davut Şah'ın adamlarından tasfiye edip, idaresini de büyük oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'e verdi. Böylece Divriği kolu hariç Mengüçükler Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlanmış oldu (1228)⁷⁰.

Moğolların, Güney Rusya'ya kadar uzanan istilaları sırasında Kırım kıyısındaki önemli bir ticaret kenti olan Suğdak'ı işgal etmeleri üzerine, tâcirler ve zenginler servetleriyle Selçuklulara sığındılar. Selçuklu vassalı durumunda bulunan Trabzon Rum Devleti'nin, Suğdak'a Rumları yerleştirme ve hâkim olmaya çalışması üzerine I. Alâeddîn Keykubad, ilk kez deniz aşırı bir sefer düzenledi. Hüsameddin Çoban'ın komutasındaki gemilerle gönderilen Selçuklu ordusu Suğdak'ı fethetti (1227)⁷¹.

Moğol istilasını sebebiyle yıkılan büyük Hârezmşahlar Devleti hükümdarı Alâeddin Muhammed'in ölümünden sonra Moğollarla mücadele yapa yapa çekilen oğlu sultan Celâleddin Hârezmşah Mengüberti 1225 yılında Azerbaycan'a gelerek Meraga kentini kendisine başkent yaptı ve bu bölgede hükümdarlığını sürdürerek Moğol istilasını durdurma faaliyetinde bulunmaya başladı. Bu amaçla, I. Alâeddîn Keykubad'la Moğol istilasına karşı dostluk kurdu. Fakat çok geçmeden Celâleddin'in 1229 Ağustosunda Ahlat'ı kuşatması, Erzurum Meliki Cihanşah'ın ona tâbi olması ve onu Alâeddin Keykubad'a karşı kışkırtması, ayrıca Eyyûbî hükümdarı Melikü'l-Eşref'in I. Alâeddîn Keykubad'ı her iki hükümdara karşı kışkırtması sonucunda I. Alâeddin Keykubad ile Celâleddin'in arası açıldı⁷². Moğollara karşı birleşmesi gereken iki Türk hükümdarı Yassıçimen Ovası'nda savaşa tutuştular (Ağustos 1230). Üç gün süren bu savaşta önce Selçuklu öncüleri ağır bir yenilgiye uğradılsa da daha sonra duruma hâkim olarak, Celâleddin Hârezmşah ve Cihanşah'ın ordusunu bozguna uğrattılar⁷³. Yassıçimen Savaşı sonunda Celâleddin Hârezmşah'ın zayıf duruma düşmesinden istifade eden Moğollar 1231 yılında Doğu Anadolu'ya girerek Sivas yakınlarına kadar

⁶⁹ Uyumaz, **a.g.m.**, s. 592.

⁷⁰ Uyumaz, **a.g.m.**, s. 592-593.

⁷¹ Güngör, **a.g.e.**, s. 105. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 128. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 463.

⁷² Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 464.

⁷³ Özbek, S. (1999). Türkiye Selçukluları-Eyyûbiler Arası Siyasî Münasebetleri Üzerine, **İsmail Aka Armağanı**, İzmir, s. 440.

ilerlediler⁷⁴. Durumu yakından takip eden I. Alâeddîn Keykubad, Moğolları kışkırtıp Doğu Anadolu'ya sevk edenin Gürcüler olduğu kanısına vardı ve Gürcüleri cezalandırmak için Selçuklu ordusunu Gürcüler üzerine sevk etti ve bir takım kent ve kaleleri fethetti. Selçuklu ordusuna karşı koyamayan Gürcü kraliçesi Rosudan Selçuklu vassallığını kabul etmek zorunda kaldı⁷⁵. I. Alâeddîn Keykubad'ın saltanatının başlarında ortaya çıkan Moğol tehlikesine karşı temkinli ve tedbirli davrandığı görülmektedir. Sultan, Moğol istilâsını Anadolu üzerine çekebilecek her türlü davranışlardan da özenle kaçınmıştır. Moğollara karşı barışçı bir politika takip etmiştir⁷⁶.

I. Alâeddîn Keykubad, bayramın üçüncü günü ileri gelen devlet adamları ve huzurunda bulunan yabancı elçiler için bir ziyafet verdi. Ancak bu ziyafette Çaşnigir Nusreddîn Ali'nin sunduğu kızarmış kuş etini yedikten sonra rahatsızlandı ve Keykubadiye Sarayı'nda vefat etti (Mayıs 1237). Vefat ettiğinde 45 yaşındaydı⁷⁷.

I. Alâeddîn Keykubad ölmeden önce ortanca oğlu İzzeddîn Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etmiş, devlet adamları ve komutanlardan da bu hususta bağlılık yemini almıştı⁷⁸. I. Alâeddîn Keykubad'ın 1237'de ölümünden sonra saltanat tahtına büyükoğlu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Saadeddin Köpek, Şemseddin Altunaba, Taceddîn Pervane, Lala Celâleddin Ferruh Gürcüoğlu Zahîrüddevle'nin girişimleriyle, tahta geçmiştir⁷⁹. Saadeddin Köpek, yeni sultan üzerine tahakküm kurmuş ve iktidarda kendisine rakip olarak gördüğü devlet adamlarını tek tek ortadan kaldırma yoluna gitmiştir⁸⁰. Sultanı etkisi altında tutan Saadeddin Köpek'in asıl niyeti ise Selçuklu tahtına oturmaktır. Devlet işleriyle ilgisiz bir hükümdar olan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev geçte olsa durumu anlamış ve Kubadabad sarayında,

⁷⁴ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 464.

⁷⁵ Sümer, F. **Keykubad I**, s. 359. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 464, 465.

⁷⁶ Turan, O. (1995). **Keykubad I**, **İA**, VI. cilt, İstanbul, s. 655. Koca, **a.g.e.**, s. 346 vd.

⁷⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, I. cilt, s. 456. Turan, **a.g.mad.**, s. 657. Uyumaz, **a.g.m.**, s. 594. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 130. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 466. Merçil, **a.g.m.**, s. 519. Küçükdağ, Arabacı, **a.g.e.**, s. 91.

⁷⁸ Koca, **a.g.e.**, s. 381.

⁷⁹ İbn Bibi, (1996). **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye: Selçuk Name**, II. cilt, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, s. 20. Turan, Osman, **a.g.e.**, s. 68. Karaköse, H. (2009). **Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Ankara, s. 178. Merçil, E. (2007). **Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri**, Ankara, s. 20, 21. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 131.

⁸⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 23. Karaköse, **a.g.e.**, s. 78. Merçil, **a.g.m.**, s. 519. Turan, O. (1955). **Keyhüsrev II**, **İA**, VI. cilt, İstanbul, s. 621.

Saadeddin Köpek'i öldürtmek suretiyle ortadan kaldırmıştır (1238). Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Saadeddin Köpek'in tahakkümünden kurtulmuş oldu. Fakat Türkiye Selçuklu Devleti'nin uzun yıllar hizmetinde bulunan yetenekli devlet adamlarının ortadan kaldırması sebebiyle ülkeyi yönetecek yetişmiş devlet adamı kalmamıştır. Devlet yetenekli devlet adamlarından ve komutanlarından yoksun hale gelmiştir⁸¹.

Bu dönemde halkta da huzursuzluk alâmeti olan isyanlar görülmeye başlamıştır. Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen yoksul ve İslâmiyet'in inceliklerini tam kavrayamamış Türkmen grupları peygamberlik iddiasında bulunan Baba İlyas Horasanî'nin telkinleriyle ülkedeki adaletsiz ve haksız yönetime karşı isyan ettiler. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ciddi şekilde sarsan bu tehlikeli dini, siyasî ve ekonomik hareket zorla bastırıldı. Babaî isyanı Türkiye Selçuklu Devleti'nin ne kadar zayıf durumda olduğunu ortaya çıkarmıştı⁸².

Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıf durumundan faydalanan Baycu Noyan komutasında Moğollar Erzurum'u işgal ettiler⁸³. Artık Moğol tehlikesi Anadolu kapılarından içeri girdi. Moğollar karşılarında güç göremeyince Batı'ya doğru ilerlemeye başladılar⁸⁴. Moğolların Anadolu içlerine girmesi üzerine sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Gürcü, Frank ve Kıpçak askerlerinin de bulunduğu 80 bin kişilik Selçuklu ordusunu Kayseri'de toplayarak, Sivas'a doğru hareket etti. Selçuklu ordusu Sivas'tan hareketle Köseadağ'a ulaşarak burada konakladı. Öte yandan Moğol ordusu da Köseadağ'a yakın Akşehir yöresine geldi. Savaşta 20 bin kişilik bir Selçuklu kuvveti hücumla geçti. Sahte ricat yapan Moğollar, sonra geri dönerek Selçuklu kuvvetlerine saldırdılar ve mağlup ettiler. Bu durum Selçuklu ordusunda büyük panik yarattı, bazı komutanların ordu saflarını terk ettiği gibi, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'de Tokat ve Ankara üzerinden Antalya'ya kaçtı.

⁸¹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 35. Sümer, F. (2009). Selçuklular: Anadolu Selçukluları, **DİA**, XXXVI. cilt, İstanbul, s. 382. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 469. Yavuz, N. (2003). **Anadolu'da Beylikler Dönemi**, Ankara, s. XIII. Turan, **a.g.e.**, s. 69. Karaköse, **a.g.e.**, s. 178.

⁸² Ocak, A. Y. (1991). Baba İshak, **DİA**, IV. cilt, İstanbul, s. 369. İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 49 vd. Sümer, **a.g.mad.**, s. 382. Turan, **a.g.mad.**, s. 623. Turan, **a.g.e.**, s. 70. Bayram, M. (2002). Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi, **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 173. Köprülü, M. F. (1959). **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, s. 32. Sümer, F. (2002). Köseadağ Savaşı, **DİA**, XXVI. cilt, Ankara, s. 272. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 131. Merçil, **a.g.m.**, s. 520. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 470, 471.

⁸³ Gündüz, T. (2009). **Bozkırın Efendileri**, İstanbul, s. 65. Turan, **a.g.e.**, s. 296. Merçil, **a.g.m.**, s. 520.

⁸⁴ Karaköse, **a.g.e.**, s. 179.

Böylece başsız kalan Selçuklu ordusu Moğollarla savaşmaksızın dağıldı ve dolayısıyla yenilgiye uğradı (Temmuz1243)⁸⁵.

Kösedağ bozgunundan sonra Selçuklu veziri Mühezzibüddîn Ali, Amasya kadısıyla birlikte Baycu Noyan'a gidip barış talebinde bulundu. Baycu Noyan ile "Moğollara yıllık 360 bin gümüş para, 10 bin koyun, bin sığır ve deve" verilmesi şartıyla barış imzalandı⁸⁶. Anadolu'nun bundan sonraki siyasi hayatı artık Moğol hükümdarlarının iradesine tâbidir: Selçuklu hanedanından bazen biri bazen bir diğeri, bazen de birkaç şehzade birden Moğol hanlarının yarlığıyla saltanat sürüyorlardı⁸⁷.

Önce Babaî isyanını bastırmada devletin zorlanması, daha sonra da Moğollarla yapılan Kösedağ Savaşı'nda ileri gelen komutanlarla birlikte II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in de savaş alanını terk etmesi gibi sebeplerle alınan yeniği nedeniyle Türkiye Selçuklu Devleti adeta başıboş bir manzara arz etmekteydi. Kösedağ bozgunundan sonra Selçuklulara tâbi olan devletlerde de kopmalar yaşandı⁸⁸.

Kabiliyetsizliği ahlâkî bozuklukları, içkiye, eğlenceye ve kadınlara düşkünlüğü, ayrıca korkaklığı ve Saadeddin Köpek'in etkisinde kalarak tecrübeli devlet adamlarını bertaraf etmesi sebebiyle ülkeyi başsız bırakmış ve felaketin uçurumuna itmiş olan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'den sonra devlet idaresinde iş bilir ve idealist insanların kalmamasından dolayı genel bir çöküş ve gerileme devri başlamıştır⁸⁹.

1245'te vefat eden II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'den sonra tahta önce II. İzzeddîn Keykavus geçmiş fakat Moğol hanı Güyük Han'ın etkisiyle Rükneddîn Kılıç Arslan da sultan ilan edilmiş ve ülkede çift başlılık çıkmıştır. Bu çift başlılığı ortadan kaldırmak için II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in üç oğlu birden tahta çıkarılmış; zaten Moğolların etkisiyle zor günler yaşayan Türkiye Selçuklu Devleti iyice zayıflamıştır.

⁸⁵ Sevim, A. (2005). **Makaleler**, Haz. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, III. cilt, Ankara, s. 108. İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 67 vd. Merçil, **a.g.m.**, s. 520. Sümer, **a.g.mad.**, s. 272-273. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 472. Özbek, **a.g.m.**, s. 443. Aknerli Grigor (2007). **Okçu Milletin Tarihi**, çev. Hand D. Anreasyan, İstanbul, s. 35. Turan, O. (2006). **Türk Cihân Hâkimiyeti Mekûresi Tarihi**, İstanbul, s. 228. Köprülü, **a.g.e.**, s. 32.

⁸⁶ Yavuz, **a.g.e.**, s. XIV. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 473. Sevim, **Makaleler**, s. 109.

⁸⁷ Köprülü, **a.g.e.**, s. 32, 33.

⁸⁸ Sevim, A. (2002). Keyhüsrev II, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 521.

⁸⁹ Sevim, **Makaleler**, s. 110. Güngör, **a.g.e.**, s. 109.

Bu tarihten sonra tahta geçen sultanlar Moğol Hanları tarafından belirlenecek ve Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol tahakkümünde kalacaktır⁹⁰. Devlet idaresinde Moğolların söz sahibi oldukları bu dönemde Moğolların desteğini kazanan Muineddîn Süleyman ülkede tek yetkili halini aldı⁹¹. Moğolların desteği almasına rağmen onların baskısı altında kalmak istemeyen Süleyman'ın Acay Noyan'ı ve ordu komutanı Samagar Noyan'ı Abaka Han'a şikâyeti üzerine durumdan haberdar olan Acay Noyan ile arası açıldı⁹². Süleyman, bu durumdan kurtulmak için tek çıkar yolun Memlûk Sultanı Baybars olduğunu düşünmeye başladı. 1273-74'te Baybars'a gönderdiği mektup ile onu Anadolu'ya davet etti⁹³.

Anadolu Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin Mesud, Moğollara karşı Kayseri'de Pınarbaşı'nda isyan etti ve o da Memlûk sultanı Baybars'a Anadolu'ya gelmesi için elçiler gönderdi. Baybars ordusunun büyük bir kısmı Mısır'da olduğu için derhal harekete geçememiş ve bu durumu öğrenen Moğollar Kayseri-Sivas arasındaki Gedük'te ayaklanmayı bastırdılar ve Hatiroğlu Şerefeddin'i yakalayıp öldürdüler. Hatiroğlu isyanından sonra Moğollar Anadolu'yu daha sıkı kontrol altına aldılar⁹⁴.

Baybars, başta Muineddîn Süleyman olmak üzere, birçok Selçuklu emîr ve beylerinin daveti, ülkesine kaçan devlet adamlarının teşviki, özellikle Türk halkının putperest Moğollara karşı kendisini bir kurtarıcı olarak görmeleri sebebiyle ordusuyla birlikte harekete geçti. Baybars'ın komutasındaki Memlûk ordusu ve Moğol kuvvetleri arasında 15 Nisan 1277'de Elbistan Ovası'nda yapılan savaşta Moğollar ağır ve kesin bir yenilgiye uğradılar⁹⁵. Bu büyük ve önemli zaferden sonra Baybars, Kayseri'ye geldi (12 Temmuz 1277), özel bir törenle Keykubâdiye Sarayı'ndaki Türkiye Selçuklu tahtına oturdu. Süleyman, Moğolların intikam alacaklarından korktuğu için Baybars'ın kendisini davet etmesine rağmen yanına

⁹⁰ İbn Bibi; **a.g.e.**, II. cilt, s. 12. Turan, Osman; "Keykâvus II", **İA**, VI. cilt, İstanbul, 1995, s. 642. Sümer, Faruk; "Keykavus II", **DİA**, XXV. cilt, Ankara, 2002, s. 355-356. Merçil; **a.g.m.**, s. 521, 522.

⁹¹ Aksarayî; **a.g.e.**, 63. İbn Bibi; **a.g.e.**, II. cilt, s. 14.

⁹² Sevim, Ali, Yücel, Yaşar; **Türkiye Tarihi I: Fetihden Osmanlılara Kadar (1018??-1300)**, Ankara, 1990, s. 133. Merçil; **a.g.m.**, s. 523.

⁹³ Özbek, S. (1999). Türkiye Selçukluları Memluk Münasebetleri, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** I. cilt, Sayı 2, Mayıs, s. 48, 49.

⁹⁴ Uzunçarşılı, İ. H. (2003). **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, S. 4. Turan, O. (1984). **Selçuklular Zamanında Türkiye (1071-1318)**, İstanbul, s. 540. Sevim, Yücel, **a.g.e.**, s. 134, 135. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 482, 483. Merçil, **a.g.m.**, s. 523.

⁹⁵ Özbek, **a.g.m.**, s. 53. Turan, **a.g.e.**, s. 545. Koprıman, K. Y. (1992). Baybars I, **DİA**, V. cilt, İstanbul, s. 222. Köprülü, M. F. (1961). Baybars I, **İA**, II. cilt, İstanbul, s. 359. Koprıman, K. Y. (1992). Mısır Memlûkleri, **DGBİT**, VI. cilt İstanbul, s. 460.

gitmemiştir. Kayseri’de bir hafta kalan Baybars, ordusunun yiyecek sıkıntısı sebebiyle Mısır’a dönmek zorunda kaldı. Böylece Muineddîn Süleyman’ın iki yönlü siyaseti, tereddüdü ve kararsız tutum ve davranışları sebebiyle, Baybars’ın Türkiye’yi putperest Moğol tahakkümünden kurtarma yolundaki bu önemli girişimi sonuçsuz kaldı. Abaka Han, Baybars’ın Anadolu seferi esnasında tereddüt ettiği Muineddin Süleyman’ı 1277 yılında idam ettirdi⁹⁶.

Hatiroğlu isyanının bastırılmasından sonra Moğol baskı ve zulmüne karşı direnme ve mücadeleyi Karamanoğulları üstlendi. Karamanoğlu Mehmed Bey, Moğollara karşı yürüttüğü mücadelesini meşrulaştırmak için İzzeddîn Keykavus’un oğlu olduğunu iddia ettiği Alâeddin Siyavüş’ü sultan ilan etti. Kendisi de vezir oldu (19 Mayıs 1277)⁹⁷. Fakat çok geçmeden önce Mehmed Bey, sonra da Siyavüş yakalanarak öldürüldüler⁹⁸.

Muineddîn Süleyman’ın öldürülmesinden sonra Abaka Han, kardeşi Kongurtay ile vezir Şemseddîn Muhammed Cuveynî’yi Türkiye’ye gönderdi; kardeşi Kongurtay Türkiye’de bozulan dirlik ve düzeni sağlamak, Cuveynî’de Selçuklu maliyesini Moğol mali sistemine göre düzenlemekle görevlendirildi⁹⁹.

Abaka Han’ın ölümü üzerine İlhanlı tahtına geçen Ahmed Tekudar, Selçuklu ülkesini III. Gıyâseddîn Keyhüsrev ve II. Gıyâseddîn Mesud arasında paylaştırdı. Bu durumu kabul etmeyen III. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Ahmed Tekudar’la görüşmek üzere yola çıktığı sırada İlhanlı Devleti’nde saltanat mücadelesi başladı ve bu mücadelenin galibi Argun Han oldu. Yeni Han, III. Gıyâseddîn Keyhüsrev’i tahttan indirerek II. Gıyâseddîn Mesud’u tek başına sultan ilan etti¹⁰⁰.

II. Gıyâseddîn Mesud, Şubat 1284’te Konya’ya gelerek Selçuklu tahtına oturdu¹⁰¹. II. Gıyâseddîn Mesud devrinin önemli olaylarından birisi emîri Dâd, saltanat nâibliği

⁹⁶ Köprülü, **a.g.mad.**, s. 459, 460. Turan, **a.g.e.**, s. 547. Gündüz, **a.g.e.**, s. 66. Kopruman, Mısır Memlükleri, s. 460. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 483, 484. Güngör, **a.g.e.**, s. 109.

⁹⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 205. Sümer, F. (2001). Karamanoğulları, **DİA**, XXIV. cilt, İstanbul, s. 455. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 55.

⁹⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 216. Sümer, **a.g.mad.**, s. 455.

⁹⁹ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 486.

¹⁰⁰ Yuvalı, A. (2005). İlhanlılar, **DİA**, XXII. cilt, İstanbul, s. 103. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 486. Merçil, **a.g.m.**, s. 525.

¹⁰¹ Kesik, M. (2004). Mesud II, **DİA**, XXIX. cilt, Ankara, s. 342.

ve vezirlik görevlerinde bulunmuş olan Sahip Ata Fahreddin Ali'nin ölümü ve Fahreddin Kazvini'nin oldukça kalabalık İranlı memur topluluğuyla Türkiye'ye gelip vezirlik görevine başlamasıdır. Fahreddin Kazvini, Moğollara söz verdiği mali hususları yerine getirebilmek amacıyla halka zulme varan son derece ağır vergiler koymaya başladı. Kazvini'nin göreve başlamasıyla birlikte Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti'ne siyasal, askerî ve malî bakımlardan fiilen el koymuş oldular¹⁰². Moğol tahtına geçen Gazan Han'ı ziyarete geç gittiği gerekçesiyle II. Gıyâseddîn Mesud, tahttan indirildi ve Hemedan'a sürüldü (1296). İlk saltanatı 13 yıl süren II. Gıyâseddîn Mesud'un azledilmesinden sonra iki yıl boş kalan Selçuklu tahtına III. Alâeddin Keykubad getirildi (1298)¹⁰³.

Sultan III. Alâeddin Keykubad, Moğolların yaptığı gibi halkın varlığına el uzatmaya ve zorla para toplamaya girişti. Sultanın durumu, Türkiye'deki Moğol askeri kumandanı Abuşka'ya bildirildi. Bunu haber alan sultan kaçmışsa da Ürgüp yörelerinde yakalandı ve Gazan Han'a gönderildi. Sultanlıktan azledilerek İsfahan'da ölünceye kadar yaşamaya mahkûm edildi¹⁰⁴.

III. Alâeddin Keykubad'ın, Gazan Han tarafından tahttan indirilmesinden sonra bu sırada Hemedan'da bulunan II. Gıyâseddîn Mesud 1302 yılında ikinci kez sultanlığa getirildi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin son sultanı olan II. Gıyâseddîn Mesud'un bu ikinci saltanatı çok sönük geçti. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu son sultanını çağdaş müellifler bile hemen hemen hiç zikretmezler, hatta ölümü bile yerli kaynaklara yansımada¹⁰⁵. Genellikle II. Gıyâseddîn Mesud'un 1308 yılında öldüğü ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin sona erdiği kabul edilir¹⁰⁶.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatını genel hatlarıyla verdikten sonra özellikle Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde insanların ruhsal durumunu da genel hatlarıyla belirtmek geneli anlamak ve anlatmak adına faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

¹⁰² Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 488. Merçil, **a.g.m.**, s. 525.

¹⁰³ Sümer, F. (2002). Keykubad III, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 360-361. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 490.

¹⁰⁴ Merçil, **a.g.m.**, s. 526. Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 492.

¹⁰⁵ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 493. Merçil, **a.g.m.**, s. 526.

¹⁰⁶ Kesik, **a.g.mad.**, s. 344. Merçil, **a.g.m.**, s. 526. Güngör, **a.g.e.**, s. 109.

Çocukluk yıllarından başlayarak, içinde yaşadığı toplumun fikir hareketlerinin ruhunda bıraktığı izleri, birer aşk nağmesiyle dile getiren Mevlânâ, aslında kendi toplumunun, kendi yüzyılının problemlerine tercüman oluyordu.

Mevlânâ'nın Anadolu'ya geldiği dönem I. Alâeddîn Keykubad gibi parlak bir sultanın devrine rastlar. Sultan I. Alâeddîn Keykubad döneminde Selçuklu halkı tam bir ikbal çağı yaşıyorlar. Huzur sükûn içinde hayatlarını devam ettiriyorlardı. Anadolu'nun bu huzurlu ortamı devrin önemli bilginlerini bu coğrafyaya çekmekte ve Anadolu bir cazibe merkezi görünümü sergilemekteydi. Anadolu'nun bu huzurlu ortamı 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra bozulmaya başlayacak, halkın huzuru bozulacak ve refahı kaçacaktır. Moğol istilasının getirdiği sıkıntıları aşmak için Anadolu halkı Mevlânâ gibi büyük Türk mutasavvıflarına yönelmişlerdir. Mevlânâ ve onun gibi mutaavvıfların yanında gönül hastalıklarına şifa aramışlar, bu sıkıntılı ortamdaki kurtulmanın imkânı olduğunu ve dertlerin geçici olduğunu duyup ferahlamışlardır.

Halkın hemen hemen her kesmiyle din ve ırk ayırt etmeksizin temas halinde olan Mevlânâ engin hoşgörüsü ve sevgisiyle Anadolu halkının gönlüne ferahlık vermiş ve zor günlerin geçeceğini telkin ederek insanların gönüllerini ferahlatmıştır¹⁰⁷.

Yani Mevlânâ, Anadolu'nun 13. Yüzyılda buhranlı karışık hayatı içinde manevi bir huzur kaynağı olmuştur. Bu maneviyatı çeşitli buhranlar içinde kıvranan Anadolu insanına huzur ve teselli vermiş ve onları ümitsizlikten kurtarmıştır¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Aydın, M. (1986). "Hz. Mevlâna'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı, Selçuk Üniversitesi", **2. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler)**, 3-5 Mayıs, Selçuk Üniversitesi Basımevi, s. 282.

¹⁰⁸ Sevgi, H.A. (1973). **Mevlânâ Calâl Al-Din Rumi'nin İctimaî ve İnsanî Cephesi**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü, Erzurum, s. 5.

1. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET HAYATI

1.1. SARAY HAYATI

Mevlânâ'nın eserlerinde sadece tasavvuf hayatına dair bilgiler mevcut değildir. Mevlânâ, eserlerinde Anadolu'nun siyasi, iktisadi ve kültürel hayatı hakkında da önemli bilgiler vermektedir¹⁰⁹. Mevlânâ'nın eserleri dikkatle incelendiğinde hükümdar, hükümet teşkilâtı ve hükümdarlık alâmetleri gibi konularda da bilgiler verildiği görülmektedir. Öncelikle Mevlânâ'nın hükümdar, hükümdarlık alâmetleri ve hükümdarın özellikleri hakkında verdiği bilgilerden başlayacak olursak;

1.1.1. Hükümdar

Devletin başı olan hükümdar, saray hayat ve teşkilâtında da ilk ele alınacak konudur¹¹⁰. Mevlânâ, hükümdar ile alakalı sultanın otoriter olmasını, sultanın otoritesinin olmadığı yerde güven ortamının olmayacağını söylemektedir¹¹¹. “Bir şarda (şehirde) padişahın heybeti yoksa yıkılmamışsa bile yıkılmış say”¹¹², “Padişahın gölgesi gittikten sonra kalabalığın faydası nedir?”¹¹³ Padişah heybetli ve siyaset sahibi olmazsa, cihan sükûnet bulmaz, zalimler ellerini çekmezler, halk sakın kalmaz diyen Râvendî de sultanın otoritesinin önemini vurgulamaktadır¹¹⁴.

Mevlânâ, ayrıca sultanın cesur ve adaletli olması gerektiğinden bahsetmekte, “Yüzlerce padişahlık zulümle yıkıldı gitti, yüzlerce saltanat denizi haksızlıkla

¹⁰⁹ Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat: Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III. cilt, s. 44.

¹¹⁰ Köymen, M. A. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Alp Arslan ve Zamanı*, III. cilt, Ankara, s. 68.

¹¹¹ Mevlânâ. *Dîvân-ı Kebîr*. (2007). II. cilt, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, s. 486, Bn. 3942. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (2011). *Fihi Mâ Fih'ten Seçmeler*, haz. Sezai Küçük, Konya, s. 161

¹¹² Mevlânâ Celâleddîn. (1964). *Rubâiler*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, s. 96, Rn. 251. Mevlânâ. *Rubailer*. (1990). çev. Şefik Can, I. cilt, Rn. 822.

¹¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, Bn. 1092.

¹¹⁴ Râvendî. (1999). *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, I. cilt, çev. Ahmed Ateş, Ankara, s. 78.

kurudu, seraba döndü”¹¹⁵ sözleriyle adil olmayan, halkına zulmeden sultanın akıbetinin iyi olmayacağını belirtmektedir. “A padişahım, padişah devletsiz, insafsız, adaletsiz olursa şehir ne hale gelir?”¹¹⁶ diyerek sultanın adil olması gereğini yinelemektedir. “Büyük Selçuklu veziri Nizâmü’l-Mülk; “Zulüm, mülküzevale götürür”¹¹⁷ demektedir. Râvendî sultanlık ile zulmün aynı yerde bulunamayacağına dair; “Hükümdarlık kâfirlikle yaşar da, zulüm ile yaşamaz”¹¹⁸ demektedir. “Eğer Kısra kâfir de olsa adaleti yüzünden mahşere kadar tabiatını öveler”¹¹⁹ diyen Aksarayî de adaletin önemini vurgulamaktadır. Yusuf Has Hâcib de bu konu ile ilgili olarak; “Bey iki şey ile beyliğini bozar, eğri yola girer ve doğru yoldan şaşar. Bunlardan biri zulüm, biri ihmalkârlıktır”¹²⁰. “Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz; zâlimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz”¹²¹ ifadelerini kullanmak suretiyle Mevlânâ’nın fikirlerini destekleyen bilgiler vermektedir. Yine bu konu ile ilgili olarak Râvendî; “Tanrı adalet yapanın hükümdarlığını sağlamlaştırır, zulmedenin ise mahvını çabuklaştırır” ifadesi ile halka zulmeden sultanları uyarmaktadır. Râvendî’ye göre sultanların en iyisi “İşi ve niyeti iyi olup, ordusu ve halkına adalet yapandır”¹²². Yusuf Has Hâcib’in ifadesiyle; “Halkın bütün uygunsuzluklarını bey düzeltir; bey uygunsuzluk ederse onu kim yola getirir?”¹²³ Halk her zaman adil ve müşfik hükümdarı hayırla hatırlarken zalim hükümdarı beddua ile anar¹²⁴.

Mevlânâ, sultanın ülkede adaleti sağladığını fakat sultan adaletli olmazsa halkın zor durumda kalacağını belirtir¹²⁵. Sultan kanunları düzenleyerek, kanunları tatbik ederek, ülke içerisinde dirlik ve düzeni sağlamak adaleti temin etmek mecburiyetindedir. Kanun ile ülkeler genişler, dünya düzene girer¹²⁶. Nitekim bu

¹¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, Bn. 2913.

¹¹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, Bn. 4002.

¹¹⁷ Nizâmü’l-Mülk. (1999). *Siyâset-Nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, s. 24.

¹¹⁸ Râvendî. (1999). *Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr*, II. cilt, çev. Ahmed Ateş, Ankara, s. 361.

¹¹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, Bn. 2913.

¹²⁰ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 37.

¹²¹ Yusuf Has Hâcib. (1998). *Kutadgu Bilig*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara, Bn. 2023, 2024.

¹²² Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, 2030.

¹²³ Râvendî; *a.g.e.*, I. cilt, s. 76.

¹²⁴ Yusuf Has Hâcib; *a.g.e.*, 2107.

¹²⁵ Özbek, S. (2003). *Siyasetnâme Özellikleri Açısından Râhatü’s- Sudûr’un Değerlendirilmesi*, 60. *Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman’a Armağan*, haz. E. Semih Yalçın, Ankara, s. 508.

¹²⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1396.

¹²⁷ Özbek, S. (2009). *Zübtü’l Keşfü’l Memâlik’de Türk Devlet Telâkkisinin Yansımaları*, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIX. cilt, Temmuz, s. 88.

konuda Kaşgarlı Mahmud'un "Zor kapıdan girerse törü bacadan çıkar"¹²⁷ sözleri adalet ve zulmün bir arada olamayacağını belirtmesi açısından önemlidir.

Mevlânâ, sultanın halkını hapis ve zindan ile korkutup halkın kendisine dalkavukluk etmesiyle övünmesini kınamaktadır¹²⁸. Fakat sultanın hükmünün yerine geldiğini ve emrinin tesirli ve kuvvetli olduğunu göstermek için ihsanda bulunabileceği gibi zindana da atabileceğini, darağacına da çekebileceğini de söylemektedir¹²⁹.

Mevlânâ'ya göre sultanın hazinesinin dolu olması gerekir ki güç ve kuvvet sahibi olsun, parası olmayan sultan ordu besleyemez ve memleketini koruyamaz¹³⁰. "Bir padişahın parası ve gücü, kuvveti olmadıkça asker besleyemez, ordu sahibi olamaz. Gönülsüz, cesaretsiz bir hükümdar memleketin selâmet yollarını koruyamaz"¹³¹. Nizâmü'l-Mülk "Memleket ve padişahlık insanlar ve ordu ile ordu da padişah hazinesi ile ayakta tutulur"¹³² demek suretiyle hazinesi boş olan sultanın uzun süre devleti idare edemeyeceğini, devleti ve halkını selamet yollarına ulaştıramayacağını ve koruyamayacağını ifade etmektedirler.

Mevlânâ Mesnevî'sinde hükümdarda olması gereken huyları da şöyle sıralamaktadır: "Sultanın rahmeti gazabından üstün olmalıdır. Şeytan gibi gazabı üstün olmamalı, hile için kan dökmemeli, ayrıca sultan kadınsı yumuşaklıkta olmamalıdır"¹³³. Yusuf Has Hâcib'de sultanın bilgili, akıllı, cömert¹³⁴, halka muamelesi iyi, gözü tok, gönlü zengin olması gerektiğini ifade etmektedir¹³⁵. Ayrıca sultan iyi ahlak sahibi ve hayâ sahibi olmalıdır¹³⁶.

¹²⁷ Genç, R. (2002). **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara, s. 108.

¹²⁸ Mevlânâ. (2007). **Mesnevî**, IV. cilt, çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara, s. 408, Bn. 2742. Bundan sonra Divân-ı Kebîr, Mesnevî, Rubai ve Kutadgu Bilig'den vereceğimiz dipnotlarda sadece Beyit Nu, Rubai Nu verilecek Bn/Rn kullanılmayacaktır.

¹²⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (1997). **Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler**, s. 161. Taneri, Aydın; **Mevlana ve Ailesinde Türk Milleti Devleti Fikri**, İstanbul, s. 182, 183.

¹³⁰ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul, 1997, s. 76, Rn. 366. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 415.

¹³¹ **Rubailer**, çev. Şefik Can, 415.

¹³² Nizâmü'l-Mülk; **a.g.e.**, s. 121.

¹³³ **Mesnevî**, IV. cilt, 2435, 2436, 2437.

¹³⁴ Yusuf Has Hâcib; **a.g.e.**, 195. Özbek; **a.g.m.**, s. 505.

¹³⁵ Yusuf Has Hâcib, **a.g.e.**, s. 1964.

¹³⁶ İbn Bibî; **a.g.e.**, II. cilt, s. 88.

Ayrıca Mevlânâ bir şehirde iki padişahın olmayacağını, bir tahtta iki padişahın oturamayacağını bu çift başlılığın şehri yıkıma götüreceğini söylemektedir¹³⁷. Nizâmü'l-Mülk'ün de dediği gibi; "İki hanımlı ev süpürülmemiş kalır, iki aile reisli ev viran olur"¹³⁸.

Sultanın adil olmakla birlikte vazifelerinin başında halkı refaha kavuşturması, yoksulları yetiştirmesi ve doyurması gelmektedir¹³⁹. Mevlânâ böylece sultana Türk devletlerinde sultanların karakteristik özelliği olan babalık vazifesini yüklemektedir. Milletin refaha kavuşmasını, hükümdarın üzerine vazife saymasını biz ilk olarak Orhun Abideleri'nde geçen; "Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım"¹⁴⁰ ifadesinde görüyoruz. Türk hakan ve sultanları milletin babası olduğu için halkı beslemek vazifeleri vardır¹⁴¹. Sultanın ayrıca; halkını korumak¹⁴², kervansaray inşa etmek, kanal açmak, köprü kurmak, köyleri imar etmek, şehir ve kaleler inşa etmek, talebeler için medrese vücuda getirmek gibi görevleri de vardı¹⁴³.

Hem hükümdarın hem de halkın birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları vardır. Bu görev ve sorumlulukları kısaca aktaracak olursak;

Hükümdarın tebaasına karşı sorumlulukları;

- Paranın istikrarını, daha doğrusu ekonomik istikrarı sağlamak, hayat pahalılığı yüzünden geçim sıkıntısı yaratmamak,
- İyi kanun koyup bunları eşit ve adaletle uygulayarak zorbalık ve kargaşaya engel olmak,
- Ülke içinde dirlik ve düzeni temin ile, huzur ve güven içinde yaşanmasını sağlamak, gibi mükellefiyetlerle yükümlü oldukları ve raiyyetin bu haklarını ödemeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

¹³⁷ **Divân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1517, 3160.

¹³⁸ Nizâmü'l-Mülk; **a.g.e.**, s. 114.

¹³⁹ **Divân-ı Kebîr**, I. cilt, 261, 1971. Aksarayî; **a.g.e.**, s. 76.

¹⁴⁰ Ergin, M. (2010). **Orhun Abideleri**, İstanbul, s. 7.

¹⁴¹ Turan, O. (2006). **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul, s. 127.

¹⁴² Yiğit, H. (2002). Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları", **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 301.

¹⁴³ Turan, O. (2002). Selçuklu Kervansarayları", **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 762.

Buna karşılık reaya da hükümdara karşı;

- Kölelikten yetişme biri dahi olsa, hükümdarın emir ve fermanlarına mutlak itaat etmek,
- Hazine hakkı olan vergiyi ve öteki devlet alacaklarını zamanında ödemek,
- Hükümdarın dostunu dost, düşmanını da düşman bilmek ve bunun gereği olan görevleri yerine getirmek ile mükellefi ve bu hususların yerine getirilmesi ile de reaya, hükümdarının hakkını ödemiş oluyordu¹⁴⁴.

1.1.2. Hükümdarlık alâmetleri

Sultan olabilmenin kendine has işaretleri vardır. Onlara sahip olmayan, halk gözünde meşruiyet kazanamaz¹⁴⁵. Bunlara hükümdarlık alâmetleri denmektedir. Mevlânâ'da eserlerinde belli başlı hükümdarlık alâmetlerinden bahsetmektedir. Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği hükümdarlık alâmetleri; hutbe, sikke, taht, taç, çetr, tır'âz, nevbet, sancak, yüzük, tuğ, tuğra, çadır ve saraydır.

1.1.2.1. Hutbe

Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği hükümdarlık alâmetlerinin başında manevi alâmetlerden hutbe gelir¹⁴⁶. Hutbe; Cuma ve Bayram namazları gibi ibadetler esnasında irad edilen dinî öğüt olup, Hz. Peygamber'den sonra bu ifadenin yanı sıra siyasî hâkimiyetin sembolü olarak da ön plana çıkmıştı¹⁴⁷. Tam hükümdar olmanın ilk tezahürü hutbedir¹⁴⁸. İbn Haldun; "Hutbelerde dua okunması halifelîğe ve Müslüman hükümdarlara mahsus olan alâmetlerdendir"¹⁴⁹ demektedir. Sultanın adının hutbede zikredildiği sıra bağımsızlık açısından önem arz eder. Eğer sultanın ismi hutbede halifenin isminden sonra birinci sırada zikrediliyorsa o sultan bağımsız bir sultandır. Bu sebepten hutbe hâkimiyet alâmetlerinin başında gelir.

¹⁴⁴ Genç; *a.g.e.*, s. 73.

¹⁴⁵ Küçükdağ, Y., Arabacı, C. (1999). *Selçuklular ve Konya*, Konya, s. 125.

¹⁴⁶ Mevlânâ Celâleddîn. (1999). *Mektuplar*, çev. Abdülhakî Gölpinarlı, Ankara, s. 4. *Mesnevî*, I. cilt, 1104. İbn Bibî; *a.g.e.*, II. cilt, s. 40.

¹⁴⁷ Merçil, E. (2007). *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara, s. 44.

¹⁴⁸ Köymen, *a.g.e.*, s. 77. Genç, *a.g.e.*, s. 87. Aksarayî; *a.g.e.*, s. 97. Alptekin, C. (1992). *Türkiye Selçukluları*, *DGBİT*, VIII. cilt, İstanbul, s. 360

¹⁴⁹ İbn Haldun. (1991). *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, II. cilt, s. 32.

Öte yandan bir vassalın, valinin veya bir şehrin tâbi olduğu hükümdarın adını hutbeden çıkartması isyan etmiş sayılması için yeterli bir sebeptir¹⁵⁰.

1.1.2.2. Sikke

Hutbe ile birlikte ilk sırada gelen bir diğer hükümdarlık alâmeti sikke (para)dir¹⁵¹. Tahta çıkan sultanın ilk işi, üzerinde adının, unvan ve lâkaplarının bulunduğu paralar bastırmaktır¹⁵². Sultanın adının sırası tıpkı hutbede olduğu gibi sultanın tam bağımsız olup olmadığını gösterir. Vassal hükümdarlar tıpkı hutbede olduğu gibi sikkede de önce halifenin, sonra tâbi olduğu hükümdarın ad, unvan ve lâkaplarını, en sonda da kendi ad unvan ve lâkaplarını zikretmek zorundaydılar¹⁵³. Tâbi bir sultan metbu sultanın adını sikkeden çıkartırsa bu hareketi metbu sultana isyan ettiğini, onun hâkimiyetini kabul etmediğini göstermekteydi¹⁵⁴. Ayrıca sultan değişikliklerinde yeni sultan paralar üzerine kendi adını bastırmaktaydı¹⁵⁵. Sikke darbında kullanılan madenler ise altın, gümüş ve bakırdan ibaretti¹⁵⁶.

1.1.2.3. Taht

Hükümdarı hükümdar yapan maddi unsurların başında taht gelir. Hükümdar olmak vâkası ilk defa, tahta oturmakla kendini gösterir¹⁵⁷. Sultanın tahta oturması münasebetiyle bu olayı kutlamak için saç geleneği yerine getirilip, dinarlar ve şahane mücevherler saçılmaktaydı¹⁵⁸. Mevlânâ, maddi hükümdarlık alâmetlerinin başında gelen taht ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. “Padişahlık tahtına oturan cihan hükümdarı bizleriz”¹⁵⁹ ifadesini kullanmak suretiyle tahtın hükümdarlık alâmeti olduğunu ifade etmektedir. Sultanın tahtını gittiği yere götürdüğünü, gittiği

¹⁵⁰ Küçükdağ, Arabacı, **a.g.e.**, s. 125. Atçeken, Z., Bedirhan, Y. (2004). **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Konya, s. 28. Merçil, **a.g.e.**, s. 56. Köymen, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁵¹ Corci Zeydan. (2012). **İslam Uygarlıkları Tarihi**, I. cilt, İstanbul, s. 180. İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 40.

¹⁵² **Mesnevî**, IV. cilt, 3291. Atçeken, Bedirhan; **a.g.e.**, s. 29. Genç; **a.g.e.**, s. 87. Köymen; **a.g.e.**, s. 79. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 97. Alptekin, **a.g.m.**, s. 360.

¹⁵³ Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 29. Köymen, **a.g.e.**, s. 79. Genç, **a.g.e.**, s. 87. Altıntaş, A. (2002). **Selçuklu Türkiye'si'nde Para, Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 386.

¹⁵⁴ Köymen; **a.g.e.**, s. 79. Turan, R. (2012). **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Ankara, s. 451.

¹⁵⁵ **Divân-ı Kebîr**, V. cilt, 2292. **Mesnevî**, I. cilt, 1106.

¹⁵⁶ Altıntaş, **a.g.m.**, s. 386.

¹⁵⁷ Merçil, **a.g.e.**, s. 82. Köymen, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁵⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 20, 89. Merçil, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁵⁹ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1018.

yerde tahtına oturduğunu “Padişahın taht kurduğu yer”¹⁶⁰ ifadesinden anlamaktayız. Ayrıca taht ile ilgili olarak “Padişahlar padişahının tahtının basamağı”¹⁶¹ ve “Âdem’in tahtının basamağı”¹⁶² ifadelerini kullanır. Biz bu beyitlerden tahtın yerden yüksek olduğunu ve basamakla çıkıldığını anlıyoruz. Taht ile ilgili Mukaddime’de bilgi veren İbn Haldun’da şunları söylemektedir; “Taht, minber ve kürsü dahi, hükümdarlık alâmetlerindendir. Bunlar hükümdarın oturması için dikilmiş ağaçlar veyahut minber kürsü ve taht olup mecliste bulunanların oturdukları yerden yüksekçe olarak yapılır”¹⁶³. Mevlânâ, saltanat tahtının zümrütle işlendiğini¹⁶⁴ ve atlaslarla döşendiğini¹⁶⁵ de belirtmektedir ki İbn Haldun da tahtların altından yapıldığını ifade etmektedir¹⁶⁶.

Sultan, veliaht tayinlerinde, mezâlim dîvânı esnasında, elçileri kabul merasiminde, meşveret meclislerinde, şeyh ve büyüklerin katıldıkları toplantılarda tahta otururdu¹⁶⁷. Sultan sefere çıkarken tahtını da beraberinde götürmekteydi¹⁶⁸.

1.1.2.4. Taç

Taç giyme tarih boyunca en yaygın hükümdarlık alâmeti olarak kullanılmıştır¹⁶⁹. Mevlânâ, “Padişahlık tacını başıma koy”¹⁷⁰ ifadesini kullanmak suretiyle tacın da hükümdarlık alâmeti olduğunu belirtmektedir. Hükümdarlık alâmetlerinin başında gelen ve birbirini tamamlayan taht ile taçtan Mevlânâ eserlerinde sık sık bahsetmekte ve sultan olmanın taht ve taç sahibi olmaktan geçtiğini ifade etmektedir¹⁷¹. Mevlânâ, tacın altından yapıldığını¹⁷², inci¹⁷³ ve mücevherlerle kaplandığını da ifade etmektedir¹⁷⁴. Minyatürlerde, taş kabartmalarda tasvir edildiği

¹⁶⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 358.

¹⁶¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 978.

¹⁶² Mevlânâ Celâleddîn. (2010). *Mecâlis-i Seba: (Yedi Meclis)*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, s. 52.

¹⁶³ İbn Haldun; *a.g.e.*, II. cilt, s. 9.

¹⁶⁴ *Rubailer*, çev. Şefik Can, 1211.

¹⁶⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. Cilt, 3790.

¹⁶⁶ İbn Haldun; *a.g.e.*, II. cilt, s. 9.

¹⁶⁷ Merçil; *a.g.e.*, s. 82. Taneri, A. (1997). *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı; Menâkibü'l Arifin'in Değerlendirilmesi*, Konya, s. 30, 31.

¹⁶⁸ Köymen, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁶⁹ Turan, R., *a.g.e.*, s. 451.

¹⁷⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 2126.

¹⁷¹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2717. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3623. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. Cilt, 194.

¹⁷² *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1032. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2506.

¹⁷³ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3677.

¹⁷⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2506.

üzere Selçuklu hükümdarlarının genelde her dilimi yaprak şeklinde üç dilimli taçlar giydikleri görülür¹⁷⁵.

1.1.2.5. Çetr

Atlas veya altın işlemeli kadifeden yapılan şemsiye olan çetr hükümdarlık alâmetlerindendir¹⁷⁶. Türkiye Selçuklu sultanları gezinti, karşılama ve uğurlama törenlerine, çetri ile beraber katılıyordu. Bir savaş esnasında çetrin bulunduğu yer ve durumu önemliydi. Asker, sultanın durduğu yeri göstermesi bakımından zaman zaman çetre dikkat ederdi. Herhangi bir şekilde çetrin yere düşmesi ordunun bozulmasına işaret ve sebep olabilirdi¹⁷⁷. Nitekim II. Rükneddîn Süleyman Şah'ın Gürcülerle yaptığı savaşta (Micingerd Savaşı1202), çetirdârın atının ayağının bir deliğe girmesiyle çetri yere düşürmesi üzerine savaş kaybedilmişti¹⁷⁸. Mevlânâ çetr ile ilgili fazla bilgi vermemekle birlikte çetrin renginin siyah olduğunu ifade etmektedir ki¹⁷⁹ İbn Bibi de çetrin siyah olduğunu ifade eder¹⁸⁰.

1.1.2.6. Tır'âz

Hükümdarı hükümdar yapan maddi unsurlardan biri de "tır'âz"dır. Tır'âz, üzerinde hükümdarın ad ve lâkaplarının işlenmiş bulunduğu, sembolü olan renkte imal edilen, elbisenin adıdır. Hükümdar tarafından devlet erkânına verildiği zaman, "hil'at" adını alır. Hükümdar, mükâfatlandırmak istediği devlet erkânına, vassal hükümdara, yabancı devlet elçilerine ve onların vasıtasıyla hükümdarına hil'at verirdi¹⁸¹.

¹⁷⁵ Merçil, a.g.e., s. 87, 88.

¹⁷⁶ Turan, R. (2002). Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat, **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd., Ankara, s. 155. Atçeken, Z., Bedirhan, Y. (2004). **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, Konya, Ekim, s. 186.

¹⁷⁷ Merçil, a.g.e., s. 110.

¹⁷⁸ Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 26. Koca, S. (2011). **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Ankara, s. 288.

¹⁷⁹ **Mesnevî**, III. cilt, 4262.

¹⁸⁰ İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 29. Merçil, a.g.e., s. 113.

¹⁸¹ Köymen, a.g.e., s. 84.

1.1.2.7. Nevbet

Hükümdarlık alâmetlerinden olan nevbetin eski Türk devletlerinde de bulunduğu bilinmektedir¹⁸². Mevlânâ, “saltanat neveti vurulur”¹⁸³, “padişahlık nevetini duymuyor musun?”¹⁸⁴ ifadelerini kullanmak suretiyle nevbetin de hükümdarlık alâmetlerinden olduğunu ifade etmektedir. Hükümdarlık alâmetlerinden olan nevet takımında davul, ney, kevrenay, kös, tabl, zurna, nakkare ve nefir bulunuyordu¹⁸⁵.

Metbu devlet hükümdarı sarayının önünde beş vakit, tâbi devlet hükümdarı sarayının önünde ise üç vakit nevet çalınırdı. Hükümdardan izinsiz nevet çalmak isyan anlamına gelirdi¹⁸⁶.

İbn Haldun nevetin kullanımıyla ilgili olarak; “Aristo’nun davul ve borular çalınmasında maksadın savaşlarda düşmanı korkutmak olduğunu çünkü korkunç seslerin kalplerde korku yaratmakta tesirli olduğunu ifade eder. Fakat hükümdarların nevet takımına sahip olmalarının hakiki sebebi olarak; “musiki nağmeleri ve güzel sesler işitildiğinde kalplerde sevinç ve neşe husule gelmesi ve bu yolla insanların ağır olan işleri kolay telâkki etmeleri ve yapmak istedikleri işleri yapmak üzere canlarını feda etmek duygusunun husule gelmesi”¹⁸⁷ olarak belirtir.

1.1.2.8. Sancak

Hükümdarlık alâmetlerinden biri de sancak veya bayrak denilen alemdir¹⁸⁸. Mevlânâ, “bayrak sahibi padişah”¹⁸⁹ ifadesini kullanmak suretiyle sancağın hükümdarlık alâmetlerinden olduğunu tasdik etmektedir¹⁹⁰.

¹⁸² Turan, R.; a.g.e., s. 452. Vural, T. (2012). Türkiye Selçuklu Döneminde Nevbet Geleneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 23, Güz, s. 446. Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 186.

¹⁸³ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1382.

¹⁸⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1033.

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Ankara, s. 74. Merçil; a.g.e., s. 123.

¹⁸⁶ Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2007, s. 367. Turan, R., a.g.m., s. 155. Merçil, a.g.e., s. 116. Köymen, a.g.e., s. 88. Vural, a.g.m., s. 446. Aksarayî, a.g.e., s. 101.

¹⁸⁷ İbn Haldun, a.g.e., II. cilt, s.3,4.

¹⁸⁸ Turan, R., a.g.m., s. 155. Turan, R., a.g.e., s. 452. Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 186.

¹⁸⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1691. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2751.

¹⁹⁰ *Mesnevî*, IV. cilt, 3050.

Türkiye Selçuklularında iki tip sancak kullanılıyordu. Bunlardan biri Abbasi Halifesi'nin menşurla gönderdiği siyah renkli sancak, diğeri ise ru'yet-i saltanat (saltanat bayrağı veya sancağı hümayun) olup rengi sarıydı. Sultanın sancağı bir şehir fethedilince şehir kalesine dikilirdi. Böylece şehrin veya kalenin düştüğü tescil edilmiş olurdu. Yine bayrak savaş sırasında alemdârın elinde bulunur ve bayrağın yere düşmesi bozguna sebebiyet verebilirdi¹⁹¹.

1.1.2.9. Yüzük/mühür

İbn Haldun; "Parmağa takılan hatem, yüzük, hükümdarlığın alâmetlerinden biri sayıldı... Sultan âdetlerine göre bu yüzüğü hükümdarlığın bir alâmeti olarak parmağa takardı"¹⁹² demektedir. Mevlânâ da "padişahlık yüzüğüdür"¹⁹³ ifadesini kullanmak suretiyle yüzüğün hükümdarlık alâmetlerinden olduğunu ifade etmektedir. I. Alâeddîn Keykubâd'a I. İzzeddîn Keykâvus'un ölüm haberini ve sultan olduğu müjdesini götüren Seyfeddîn Ayaba, yanına merhum sultanın yüzüğünü de almıştı ki bu olay bize yüzüğün hükümdarlık alâmetlerinden olduğunu göstermektedir¹⁹⁴.

Sultanın alâmetlerinden biri de mühürdür¹⁹⁵. Mühür resmî evrakla beraber hazinenin mühürlenmesi işlevini de yerine getiriyordu¹⁹⁶.

1.1.2.10. Tuğ

At kıllarıyla süslenmiş asaya tuğ denilmekteydi. Tuğ dikme yoluyla han seçme usulü Orta Asya kökenli bir hâkimiyet sembolüydü¹⁹⁷. Mevlânâ, eserlerinde bu Orta Asya kökenli hâkimiyet alâmeti hakkında "Sultanlığı ay çaldı davul tuğ dikerek"¹⁹⁸ demek suretiyle Türkiye Selçuklularında da tuğ dikme alâmetinin devam ettiğini belirtmektedir.

¹⁹¹ Turan, A. N. (2004). **Tarih El Kitabı: Selçuklulardan Bugüne**, Ankara, s. 57. Köymen, a.g.e., s. 88. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 73.

¹⁹² Merçil, a.g.e., s. 196.

¹⁹³ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 181. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 89.

¹⁹⁴ İbn Bib, a.g.e., I cilt, s. 224. Koca, a.g.e., s. 310.

¹⁹⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 4440. Merçil, a.g.e., s. 196.

¹⁹⁶ Merçil, a.g.e., s. 204, 243.

¹⁹⁷ Turan, R., a.g.m., s. 155. Turan, R., a.g.e., s. 450. Genç, a.g.e., s. 94.

¹⁹⁸ **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 591.

1.1.2.11. Tuğra

Bir nevi sultanın imzası olup divanda yazılan menşur, ferman, hüküm, misal gibi belgeler üzerine tuğracı tarafından çekilirdi¹⁹⁹. Mevlânâ “Padişahın tuğrasını gör, yazısını tamamıyla oku”²⁰⁰ ifadesini kullanmak suretiyle tuğranın da hükümdarlık alâmetlerinden olduğunu belirtmektedir.

1.1.2.12. Çadır

Çadırın eski Türk devletlerinde de hükümdarlık alâmetleri arasında yer aldığını biliyoruz²⁰¹. Mevlânâ, “saltanat çadırı”²⁰² ifadesini kullanmak suretiyle çadırında hükümdarlık alâmetlerinden olduğunu belirtmektedir. Çadır hükümdarın otağı olup sarayda özel bir bölümde muhafaza edilirdi. Sefere karar verildiğinde bu çadır seferin yapılacağı yöne kurulur ve herkes seferin istikametini bu şekilde öğrenirdi²⁰³. Savaş sırasında da hükümdarın karargâhı olarak bu çadırlar kullanılırdı. Bu çadırların içinde birçok oda ve hükümdarın her türlü ihtiyacı için bölümler vardı²⁰⁴. İbn Haldun, sultanın çadırının keten, yün ve pamuktan imal edildiğini belirtmektedir²⁰⁵. Çadırın sultana ait olduğu anlaşılması için kırmızı renk kullanılırdı²⁰⁶. Sultanlar çadırlarını devletlerinin servetleri nispetinde muhteşem bir surette yaptırmaktaydılar²⁰⁷.

1.1.2.13. Saray

Sultanın sefer esnasında ikâmet ettiği çadır gibi sefere çıkmadığı dönemlerde ikamet ettiği sarayı da hükümdarlık alâmetlerindendir²⁰⁸.

¹⁹⁹ Turan, R., **a.g.m.**, s. 155. Turan, R., **a.g.e.**, s. 452.

²⁰⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3486.

²⁰¹ Genç, **a.g.e.**, s. 91.

²⁰² **Rubailer**, çev. Şefik Can, 678.

²⁰³ Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 26. Turan, R., **a.g.e.**, s. 452.

²⁰⁴ Turan, **a.g.e.**, s. 155.

²⁰⁵ İbn Haldun, **a.g.e.**, II. cilt, s. 29.

²⁰⁶ Merçil, **a.g.e.**, s. 243.

²⁰⁷ Merçil, **a.g.e.**, s. 215.

²⁰⁸ Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 25. Taneri, **a.g.e.**, s. 22. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2836. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1080.

1.1.3. Saray teşkilâtı

Mevlânâ, eserlerinde hükümdarın ve sarayın hizmetinde çalışan özellikle sultanın en yakınında bulunabilen görevlilerden de bahsetmektedir. Hükümdarın ve sarayın hizmetinde çalışan görevliler hususi şartlarda yetiştirilir, ata iyi biner, iyi silah kullanır ve ok atmayı mükemmel surette yaparlardı²⁰⁹. Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği saray teşkilâtında yer alan görevliler; hâcib²¹⁰, candar²¹¹, serhenk²¹², camedar²¹³, emir-i ahur²¹⁴, silahdar²¹⁵, nedim²¹⁶, emîr-hares²¹⁷, emîr-i çaşnigir²¹⁸, ferraşdârdır²¹⁹.

1.1.3.1. Hâcib

Sözlükte “araya girmek, mani olmak, birinin bir yere girmesini engellemek; örtmek, gizlemek” manalarına gelen hacb mastarından türetilmiş ism-i fail olup “bir kişinin bir yere girmesine engel olan kimse, kapıcı” demektir²²⁰.

Vezir ve divan üyeleri arasındaki yazışmaları, konuşma ve buluşmaları temin eden aracılara hâcib bunların başına da Hacibü'l-Hüccab denirdi. Hâcibler umumiyetle Türk köleler arasından seçilir ve uzun bir zaman eğitime tâbi tutulduktan sonra bu vazifeye atanırlardı. Hâcibü'l-Hüccab sarayda sultandan sonra en yüksek memur durumundaydı. Saray teşkilâtında çalışanlarının başıydı ve onları devamlı kontrol ederdi. Devlet idaresinde de vezirden sonra gelirdi²²¹.

²⁰⁹ Turan, a.g.e., s. 152.

²¹⁰ Mesnevî, I. cilt, 74. Mesnevî, IV. cilt, 4045. Mesnevî, V. cilt, 1937.

²¹¹ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1120.

²¹² Divân-ı Kebîr, IV. cilt, 652.

²¹³ Mesnevî, I. cilt, 1766.

²¹⁴ Mektuplar, s. 177.

²¹⁵ Divân-ı Kebîr, VI. cilt, 221.

²¹⁶ Mesnevî, V. cilt, 3172.

²¹⁷ Divân-ı Kebîr, IV. cilt, 2613.

²¹⁸ Divân-ı Kebîr, I. cilt, 239.

²¹⁹ Mecâlis-i Seba, s. 98.

²²⁰ Taneri, A. (1996). Hâcib, DİA, XIV. Cilt, İstanbul, s. 508.

²²¹ Turan, R., a.g.m., s. 152. Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 32.

1.1.3.2. Candâr

Selçuklularda sultanı ve sarayı koruyan askerlere candâr, bunların başına da emîr-i candâr denirdi²²². Yani candârlar bir nevi muhafız olarak görev yapmaktaydılar. Candârlar, sultanın muhafızı olarak daima huzurda hazır ve herhangi bir tehlikeye karşı dikkatli olurlardı. Candârlar ata çok iyi binerler ve silah olarak ok, yay, kılıç, kalkan ve nacak kullanırlardı²²³.

1.1.3.3. Serhenk veya çavuş (durbaş)

Törenlerde hükümdarın önünde gider ve yol açardı²²⁴. Padişah yol alırken önünde “savulun savulun”²²⁵ diye bağırlardı. Mevlânâ, bu görevlilerin elinde sopa bulunduğunu belirtmektedir²²⁶. Halktan şikâyeti olanlarla ilk muhatap olanlar çavuşlardı. Divân yazışmalarının bir yere götürülmesinde de çavuşlardan yararlanılırdı²²⁷.

1.1.3.4. Câmedar

Farsça câme (elbise) ve dâr (tutan, sahip olan) kelimelerinden oluşan bu tabire Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular gibi İslâm devletlerinin saray teşkilâtlarında rastlanmaktadır²²⁸. Sultanın elbisesinin muhafazası, yıkanma ve düzenlenmesi işleriyle ilgilenen görevlidir²²⁹. Ayrıca câmedar, sultanın elbisesini giyip çıkarmasında da yardımcı olmaktadır²³⁰.

²²² Turan, R., **a.g.m.**, s. 152. Turan, A., **a.g.e.**, s. 60. Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 33.

²²³ Alptekin, C. (1992). Büyük Selçuklular, **DGBİT**, VII. cilt, İstanbul, s. 194. Mansuroğlu, M. (1963). Candar”, **İA**, III. cilt, İstanbul, s. 24. Uluçay, M. Ç. (1975). **İlk Müslüman Türk Devletleri**, Ankara, s. 263.

²²⁴ Turan, R., **a.g.m.**, s. 152.

²²⁵ **Divân-ı Kebîr**, IV. cilt, 652.

²²⁶ **Mesnevî**, V. cilt, 2465.

²²⁷ Turan, R., **a.g.e.**, s. 445.

²²⁸ Taneri, A. (1993). Câmedar, **DİA**, VII. Cilt, İstanbul, s. 45.

²²⁹ Turan, R., **a.g.m.**, s. 152. Alptekin, Türkiye Selçukluları, s. 366.

²³⁰ Merçil, E. (2011). **Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilâtı**, İstanbul, s. 95.

1.1.3.5. Emîr-i ahur

Hükümdarın sarayında bulunan atlara bakan seyislerin ve hademelerin başına emîr-i ahur denilirdi. Mirahur, imrahor denildiği de olmuştur²³¹. Emîr-i ahur merasimlerde sultanın atını dizginlerinden çekerti. Diğer saray görevlilerine nispetle ufak bir memuriyet sayılırdı²³². Mevlânâ, sultanın ahırında Arap atlarının da bulunduğunu ve bu atlara emir-i ahurun baktığını belirtmektedir²³³.

1.1.3.6. Silâhdâr

Sözlükte “silah taşıyan” manasında Farsça bir kelime olan silah-dâr Büyük Selçuklu Devleti’nden itibaren bazı Türk-İslâm devletlerinde askerî ve idarî görev ifade etmek için kullanılmıştır. Selçuklularda devlete ait silahların ve askerî malzemenin muhafaza edildiği yer olan zerdhâne, zırhhâne, kendisine bağlı, pek çoğu Türk asıllı kişilerden oluşan “gulâman-ı silâhdârân” adındaki özel grup vasıtasıyla korumaktan sorumlu tutulan ve silâhî ismiyle de anılan silâhdârlar sarayın daimi hizmetlileri arasında yer alır²³⁴. Hükümdarın silahını korurlar ve merasimlerde taşırlardı. Başlarında emîr-i silah bulunurdu²³⁵. Mevlânâ, silâhdârın sultanın önünde koştüğünü belirtmektedir²³⁶. Silâhdâr törenlerde sultanın tahtının yanında dururdu²³⁷.

1.1.3.7. Nedim

Sarayda sultanın yanında bulunan ve sultanla sohbet eden, şakalaşan insandı²³⁸. Mevlânâ, nedimlerin sultan ile ölçüsüz konuşabileceğini, sultana karşı küstahlık edebileceklerini fakat başkalarının bunu yapmaması gerektiğini çünkü güvenceleri olmadığını ifade etmektedir²³⁹.

²³¹ Turan, R., **a.g.m.**, s. 152. Turan, R., **a.g.e.**, s. 445. Alptekin, **a.g.m.**, s. 365.

²³² Turan, R., **a.g.e.**, s. 445.

²³³ **Mektuplar**, s. 177. Yağmur, S. (2010). **Mesnevi’den Hikâyeler**, Konya, s.39.

²³⁴ Turan, Ş. (2009). Silâhdâr, **DİA**, XXXVII. cilt, İstanbul, s. 191.

²³⁵ Turan, R., **a.g.m.**, s. 152.

²³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 221.

²³⁷ Küçükdağ, Arabacı, **a.g.e.**, s.130.

²³⁸ Turan, R., **a.g.m.**, s. 152.

²³⁹ **Mesnevî**, V. cilt, 3172.

1.1.3.8. Emîr-i hares

Emîr-i hares, Arapça emîr ve hares kelimelerinden oluşmuştur. Emîr-i hareslik bir müessese olarak ilk defa Muâviye tarafından kurulmuştur²⁴⁰. Ceza infaz emîri yani cellattır. Hacıbten sonra sarayda en yetkili görevliydi²⁴¹. Mevlânâ, ceza infaz emîri olan cellatların katı yürekli olduğunu “Şu ölüm cellâdının gönlü yoktur; olsaydı da tek taş olsaydı gene ağlardı”²⁴² sözleriyle ifade etmektedir. Cellatlar infazları kılıç ile yapmaktaydılar²⁴³.

1.1.3.9. Emîr-i çaşnigir

Farsça çâşnî (lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden oluşmuştur. Hükümdarın sofrasına nezaret ederdi. Sultanın yemeklerini öncelikle emîr-i çaşnigir tadardı ki bu suretle sultanın zehirlenme ihtimali önlenmeye çalışılırdı²⁴⁴. Bu bakımdan çok güvenilir kişiler arasından seçilirdi²⁴⁵. Çünkü sultanın hayatı daima onun elindeydi²⁴⁶. Görevine ihanet eden çaşnigirler de olurdu. Mevlânâ, bu görevliden “Padişahlara sofra götürmedesin”²⁴⁷ demek suretiyle bahsetmektedir.

1.1.3.10. Ferraşdâr (süpürgeci)

Sözlükte “bir şeyi yaymak, döşemek” anlamına gelen Arapça ferş (firâş) mastarından türetilmiş bir kelimedir. Gazneliler, Selçuklular ve Memlûkler gibi İslâm devletlerinde bu görevi yapanlar ferrâşûn (ferrâşân) şeklinde anılmaktaydı²⁴⁸. Sarayda her türlü ayak işlerini bunlar yapmaktaydılar²⁴⁹. Mevlânâ, “Padişah ve şehzade olanın süpürgeci olur elbet”²⁵⁰ demek suretiyle ferraşdardan bahsetmektedir.

²⁴⁰ Taneri, A. **Makaleler**, s. 139.

²⁴¹ Turan, R., **a.g.m.**, s. 152.

²⁴² **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 2613.

²⁴³ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 217.

²⁴⁴ Taneri, A. **Makaleler**, s. 117. Oral, M. Z. (1956). Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri, **Türk Etnografya Dergisi**, S. I, s. 74.

²⁴⁵ Turan, R., **a.g.m.**, s. 153.

²⁴⁶ Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 33.

²⁴⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 239.

²⁴⁸ Yazıcı, T., İpşirli M., (1995). Ferrâş, **DİA**, XII. cilt, İstanbul, s. 408.

²⁴⁹ Turan, A., **a.g.e.**, s. 60.

²⁵⁰ **Mecâlis-i Seba**, s. 98.

1.2. HÜKÜMET TEŞKİLÂTI VE VEZARET

1.2.1. Vezir

Hükümdarın vekili olup umûr-i devlete bakan zat²⁵¹. Yani idari hayatta sultandan sonra gelen görevlidir. Sultandan sonra en yetkili görevli olan vezir, hükümdar tarafından Menşûr-u Vezaret denilen fermanla tayin edilirdi²⁵². Vezaret yani vezirlik, devlet makamlarının en büyüğüydü. Bu rütbe Abbâsiler devrinde İran'dan alınmıştır. Vezirlikten amaç sultanın kendine destek olacak bir kişiden yardım görmesidir²⁵³.

Mevlânâ, vezir hakkında bilgi verirken özellikle vezirde bulunması gereken özellikler ve iyi bir vezire sahip olmanın önemine dikkat çekmektedir. Mevlânâ, veziri akla benzetmek suretiyle vezirlerin akıllı, devlet işlerinden anlayan, yetenekli ve yeterlilik sahibi olması gerektiğini söyler²⁵⁴. Ayrıca sultanın veziri ile istişare ettiğini ve bu sebepten dolayı da vezirin dürüst olması gerektiğini söylemektedir. Hilekâr, inkârcı²⁵⁵, cimri ve yoksulları soyan²⁵⁶, onlara eziyet eden bir vezire sahip olan sultanın saltanatının ebedî olarak rezil olacağını söyler²⁵⁷. Mevlânâ, iyi ve iş bilir vezirleri övmek için onlara zamanın Âsafı, adaletin ve vaktin Nizâmü'l-Mülk'ü diye hitap etmektedir²⁵⁸. Aksarayî de vezirin ilim sahibi, cömert, olgun, dürüst, iyi düşünceli, sağlam görüşlü ve asil olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca vezirin çevresinde kendisini kötü yola sevk edecek ve devlet işlerinden uzaklaştıracak arkadaşlardan uzak olmasını tavsiye etmektedir²⁵⁹. Vezirliğinde bir takım alâmetleri vardır. Bu alâmetler; altın kılıç, altın divit²⁶⁰, taç ve külahtır²⁶¹.

²⁵¹ Şemseddin Sami, (2006). **Kamus-i Türki**, Ankara, s. 149.

²⁵² Alptekin, **a.g.m.**, s. 370.

²⁵³ Corci Zeydan, **a.g.e.**, s. 201, 202.

²⁵⁴ **Mesnevî**, II. cilt, 3173. **Mesnevî**, IV. cilt, 1255. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2415. **Rubiler**, çev. M. Nuri Gençosman, 492.

²⁵⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 338.

²⁵⁶ **Mesnevî**, IV. cilt, 1230.

²⁵⁷ **Mesnevî**, IV. cilt, 1238.

²⁵⁸ **Mektuplar**, s. 71, 157.

²⁵⁹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 119.

²⁶⁰ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 82. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 47.

²⁶¹ Alptekin, **a.g.m.**, s. 370.

Vezirin azli ile ilgili olarak ise Mevlânâ, suçsuz vezirin azledilememesi gerektiğini²⁶² ve hükümdar azlettiği veziri zabıta memuru gibi alt bir mevkie getiriyorsa, hükümdar sabık vezirin, sabık vezir de hükümdarın düşmanıdır demektedir²⁶³.

1.2.2. Dîvânlar

Mevlânâ'nın saray hayatı ve hükümet işleri hakkında temas ettiği konulardan birisi de dîvânlar ve dîvân toplantılarıdır²⁶⁴. O, dîvânda birçok düzenleyici ve faydalı kararlar alındığından, burada alınan kararların vezirler tarafından gerekli yerlere anında yazılarak iletildiğinden bahseder. Sık olmamakla birlikte divana katılamayan bazı saray görevlilerinin hizmetkârlara mal ve para vererek divanda olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını da hikâye eder²⁶⁵. Dîvânla ilgili azda olsa verdiği bilgilerden birisi de divanda vezirlerin²⁶⁶ ve ediplerin²⁶⁷ hazır bulunduğudur.

“Dîvân-ı saltanat” denilen hükümet, başında “sahip dîvân-ı saltanat veya dîvân-ı alâ” (veya hâce-ı buzurg) unvanlı vezirin bulunduğu “dîvân-ı vezaret”e bağlı olan dört dîvân (bakanlık)’dan kurulu idi²⁶⁸. Mevlânâ eserlerinde sadece Tuğra ve İnşa Dîvânı²⁶⁹ ile İstifa Dîvânı’nı²⁷⁰ zikretmektedir.

1.2.2.1. Tuğra ve inşâ dîvânı

Tuğra ve İnşâ'nın başında bulunan devlet adamına “Sâhib-i Dîvân-ı Tuğra ve İnşâ” veyahut “Tuğrâî”, “Tuğrâ-keş” ve “Münşi” denilirdi²⁷¹. Mevlânâ'da sadece bu görevlinin adı geçmekte fakat hakkında fazla bilgi vermemektedir²⁷². İnşa

²⁶² Mesnevî, II. cilt, 2804.

²⁶³ Mesnevî, II. cilt, 2803.

²⁶⁴ Özbek, S. Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat: Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre, s. 46.

²⁶⁵ Özbek, a.g.m., s. 46.

²⁶⁶ Rubailer, çev. A. Metin Şahin, 770. **Fihi Mâ-Fîh**, s. 26.

²⁶⁷ **Fihi Mâ-Fîh**, s. 210.

²⁶⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s. 368.

²⁶⁹ **Mektuplar**, s. 47.

²⁷⁰ **Mektuplar**, s. 39.

²⁷¹ Köyme, a.g.e., s. 184.

²⁷² **Mektuplar**, s. 47.

Divânî'nin önemine dair Aksarayî'nin "Ateş iki odunla, savaş ise, sözle tutuşturulur"²⁷³ sözü dikkate şayandır.

1.2.2.2. İstifa dîvânı

Bu divanın başında bulunan devlet adamına "Sâhib-i Dîvân-ı İstifa" veya sadece "Müstevfi" denilirdi. Bu dîvân bugünkü maliye bakanlığına tekabül etmektedir²⁷⁴. Halktan tahsil edilen vergilerin toplandığı "harç/ masraf/ hazinesi ile has araziden ve tebâ hükümetlerden alınan vergi, hediye vb. ait "asıl"/ ihtiyat/hazineyi idare eder ve devletin umumî gelirlerini düzenler²⁷⁵. Mevlânâ'da sadece dîvânın adı geçmekte fakat hakkında bilgi vermemektedir.

1.3. ORDU TEŞKİLÂTI

Mevlânâ'nın ordu ve askeri teşkilâta dair verdiği bilgiler genel olarak savaşta kullanılan silahlardan, savaşçılık eğitiminden, orduyu oluşturan askeri birliklerden, süvarilerden, piyadelerden, savaşa katılacak askerlerde aranan özelliklerden, askerin maneviyatından, kuşatmadan, casusluktan, ordunu savaştaki dizilişinden, askeri bandoman ve savaş ganimetinden ibarettir.

Selçuklu ordusunun temelini memlekete dağılmış olan iktâ' askerleri (sipâhi) Türkler teşkil ediyordu. Payitahtta, köle mekteplerinde (gulâmhâne) yetiştirilen ve yine çoğu Türk olan bir merkez ordusu yanında, sultanın emrinde Frank, Gürcü ve Ermeni²⁷⁶ ücretli askerlerden mürekkep bir kuvvet vardı. Ayrıca bu ana kuvvetlere ilaveten yardımcı kuvvetlerde mevcuttu²⁷⁷.

Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da hükümdarın en büyük vazifelerinden biri harekât sırasında orduyu kumanda etmektir. Zaman

²⁷³ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 215.

²⁷⁴ Köymen, **a.g.e.**, s. 184,185. Alptekin, **a.g.m.**, s. 371.

²⁷⁵ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 368.

²⁷⁶ Ahmed b. Mahmud. (1997). **Selçuk-Nâme**, II. cilt, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul, s. 154.

²⁷⁷ Turan, O., **a.g.e.**, s. 374. Alptekin, **a.g.m.**, s. 372.

zaman orduyu vezir veya ‘Melikü’l-Ümera’ adı verilen komutan da kumanda edebiliyordu²⁷⁸.

1.3.1. Silahlar

Mevlânâ’nın bahsettiği silahları saldırı silahları, savunma silahları ve kuşatma silahları olarak üçe ayırabiliriz.

1.3.1.1. Saldırı silahları

Mevlânâ’nın bahsettiği saldırı silahları kılıç, ok, yay, hançer, gürz ve mızraktır. En sık bahsettiği silahların başında kılıç gelir²⁷⁹. Kılıcın çelikten yapıldığını²⁸⁰ belirtmekle birlikte Hint çeliğinden (pûlâd-ı Hint) yapılan kılıcın değerli olduğundan ve padişahların hazinelerinde bulunduğu bahseder²⁸¹. Ayrıca kılıçların altın ve mücevher gibi değerli madenlerle bezendiğini de söylemektedir²⁸².

Kılıçla birlikte en çok bahsettiği saldırı silahı ok ve yaydır²⁸³. Ayrıca okçuların oklarını koydukları okluktan²⁸⁴, yay yüzüğünden²⁸⁵, zehirli oklardan²⁸⁶, okun üç²⁸⁷ veya dört kanadı²⁸⁸ olduğundan ve okun tüyüne bakarak kime veya hangi millete ait olduğunun anlaşılacağından bahsetmektedir²⁸⁹. Eserinde bahsettiği diğer saldırı silahları hançer²⁹⁰ gürz²⁹¹ ve mızraktır²⁹². Gürz ile ilgili verdiği en detaylı

²⁷⁸ Kuşçu, A. D. (2002). Türkiye Selçukluları’nda Ordu ve Donanma, **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 181.

²⁷⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 271. **Fîhi Mâ Fîh**, s. 147. **Mecâlis-i Seba**, s. 11. **Mesnevî**, IV. cilt, 999.

²⁸⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1553. **Rubailer**, çev. Şefik Can, 744. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 744. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 175.

²⁸¹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2109. **Fîhi Mâ Fîh’ten Seçmeler**, s. 36.

²⁸² **Mecâlis-i Seba**, s. 57. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 511.

²⁸³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 188. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1311. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1215. **Rubailer**, (2011). çev. H. Âli Yücel, İstanbul, s. 39. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 567, 1396, 1158.

²⁸⁴ **Mesnevî**, I. cilt, 421. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 3005. **Mecâlis-i Seba**, s. 17.

²⁸⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1300. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1515. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 489.

²⁸⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1236.

²⁸⁷ **Rubailer**, çev. Şefik Can, 692.

²⁸⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3408.

²⁸⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 2451.

²⁹⁰ **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 197. **Rubailer**, çev. Şefik Can, 197. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 175. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 372.

²⁹¹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1035. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1346. **Mesnevî**, I. cilt, 70. **Mesnevî**, V. cilt, 70. İbn Bibi; a.g.e., I. cilt, s. 234.

²⁹² **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2281. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 745. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 75. **Rubailer**, çev. Şefik Can, 233. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 233.

bilgi “on batmanlık gürzler”²⁹³ ifadesidir. Mızraktan bahsederken özellikle Uhud Savaşı’na ve Hz. Hamza’ya atıf yaptığı görülmektedir²⁹⁴.

Mızraklar hem kısa hem de hafif idiler. Türk yayları civar memleketlerin yaylarına göre daha hafifti. Türk okları bir mil (1600 m.) mesafeye kadar ulaşabiliyordu. Bir okçu savaş esnasında 30-35 arasında ok taşıyordu²⁹⁵. Kılıç, süngü, bıçak, topuz, kalkan, temren (temirgen), zırh (yarık), ve tolga gibi bütün savaş araç ve gereçleri hep demirden yapılmaktaydı²⁹⁶.

1.3.1.2. Savunma silahları

Mevlânâ’nın bahsettiği savunma silahları zırh, miğfer ve kalkandır. En sık bahsettiği savunma silahı zırhtır²⁹⁷. Zırhtan bahsederken özellikle Hz. Davud’a atıf yapmaktadır²⁹⁸. Mevlânâ’nın bahsettiği zırh “pul pul”²⁹⁹ diye tabir ettiği örülmüş zırhtır³⁰⁰. Ayrıca savaşta atlara giydirilen zırhlı örtü olan ve bir çeşidini savaşçılarında giydiği çukaldan da bahsetmektedir³⁰¹.

Mevlânâ’nın bahsettiği bir diğer savunma silahı başa giyilen³⁰² miğfer (tolga)dir³⁰³. Mevlânâ, kalkandan da bahsetmektedir³⁰⁴. Kalkan hakkında kılıçların, okların ve mızrakların yaralarından korunmak³⁰⁵ amacıyla kullanıldığının dışında bilgi vermemektedir. Kalkanlar hem hafif hem de küçüktü³⁰⁶.

²⁹³ Mesnevî, I. cilt, 3572. Mesnevî, V. cilt, 3572. Taneri, a.g.e., s. 38.

²⁹⁴ Rubailer, M. Nuri Gençosman, 1088. Mecâlis-i Seba, s. 32.

²⁹⁵ Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 60.

²⁹⁶ Koca, S. (2002). Eski Türklerde Bayram ve Festivaller, *Türkler*, III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 54.

²⁹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 961. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2176. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2776. *Mecâlis-i Seba*, s. 29. Kanat, C. (2007). Memlük Devletinde Eğlence Kültürü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII. cilt, S. I, Temmuz, s. 55.

²⁹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2176. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1385.

²⁹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 961. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2576.

³⁰⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3715. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1385.

³⁰¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4000.

³⁰² *Mecâlis-i Seba*, s. 29.

³⁰³ *Mecâlis-i Seba*, s. 29. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 671. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5082. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 7147. Taner, a.g.e., s. 38. Kanat, a.g.m., s. 55.

³⁰⁴ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 4. *Mecâlis-i Seba*, s. 89. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 280, 692, 763, 3196. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3596. Rubailer, çev. Şefik Can, 692. Rubailer, çev. A. Metin Şahin, 692.

³⁰⁵ *Mecâlis-i Seba*, s. 89.

³⁰⁶ Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 60.

1.3.1.3. Kuşatma silahları

Kale kuşatmalarında kullanılan mancınık³⁰⁷, kement ve merdiven Mevlânâ'nın sık sık bahsettiği savaş aletleri arasındadır³⁰⁸. Kuşatma silahlarının en önemlisi elbette ki mancınıklardır³⁰⁹. Mancınık ile kaleye ve burçlara taş atıldığını ifade etmektedir³¹⁰. Mancınıkların atış menzili 300 ila 1600 metre arasında değişiyordu³¹¹. Büyük mancınıklar 55 kilo taş atabilirlerdi. Mancınıklar taş atmanın yanı sıra neft de atmaktaydılar³¹². Sivas şehri, silah sanayinin merkezi durumundaydı. Türklerin 'kara buğra' veya 'kara boğa' adını verdikleri büyük mancınıklar burada yapılıyordu³¹³.

1.3.2. Ordunun unsurları ve ordunun dizilişi

Mevlânâ'nın orduya dair verdiği bilgiler sadece silahlardan ibaret değildir. Eserlerinde savaşçılık eğitiminin çocukluktan itibaren verildiğinden, savaşa kimlerin katılabileceğinden ve askerde aranan özelliklerden bahsetmek suretiyle orduya dair önemli bilgiler vermektedir.

Savaşçılık eğitimi ile alakalı olarak çocuklara ata binmenin öğretildiğini³¹⁴, tahta kılıçlarla talim yaptırıldığını³¹⁵ ve ileride iyi savaşçı olabilmeleri için çok küçük yaşlardan itibaren onlarla ilgilenildiğinden bahseder. Ayrıca at ve ok yarışları düzenlenmekte, güreş tutulmakta ve böylece çocukluktan itibaren askeri talim yaptırılmaktaydı³¹⁶.

³⁰⁷ **Mektuplar**, s. 209. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 838. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 88,89. **Mesnevî**, I. cilt, 690. Aksarayî; **a.g.e.**, s. 95, 239. İbn Bibî; **a.g.e.**, II. cilt, s. 30.

³⁰⁸ **Özbek**, **a.g.m.**, s. 46.

³⁰⁹ Alptekin, **a.g.m.**, s. 374. Ahmed b. Mahmud, **a.g.e.**, II. cilt, s. 151. İbn Bibî, **a.g.e.**, I. cilt, s. 292.

³¹⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 88. 89. İbn Bibî, **a.g.e.**, II. cilt, s. 30.

³¹¹ Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 60.

³¹² İbn Bibî, **a.g.e.**, II. cilt, s. 46.

³¹³ Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 349.

³¹⁴ **Mesnevî**, I. cilt, 924.

³¹⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 715. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 40,41.

³¹⁶ Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", **Türkler**, III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 20, 21.

Mevlânâ, savaşa kimlerin katılıp katılamayacağına da değinmektedir. Kadınların³¹⁷, ihtiyarların³¹⁸, erkekliğini yitirenlerin³¹⁹, kahpelerin³²⁰ ve süslülerin³²¹ savaşa yeri olmadığını, bunlar savaşa giderse ordunun yenileceğini ifade etmektedir.

Savaştan korkup kaçanları eleştirmekte³²² bir korkak yüzünden ordunun bozguna uğrayacağını³²³, askerin gözü pek, yüreği kuvvetli olmadığı müddetçe atın ve silahın fayda sağlamayacağını³²⁴, askerde aranan en önemli özelliğin cesaret olduğunu ifade etmektedir.

Ordunun savaştaki dizilişi ile ilgili olarak ise; ordunun öncü birlikten³²⁵, kalpten (merkezden)³²⁶, sağ ve sol kollardan³²⁷ oluştuğunu söyler. Ordu tertibatı diğer İslâm orduları gibi yapıldı. Yani ‘talâye’, ‘talía’ veya ‘pidar’ denilen mukaddime birlikler önde, sağda meymene, solda meysere yer alıyordu. Sultan genellikle ordunun ‘kalbgâh’ denilen merkezinde bulunuyordu. Ardcı birliklere ‘saka’, karargâha da ‘muasker’ denirdi³²⁸.

Mevlânâ, ordunun en önemli askeri unsuru olan süvariden³²⁹ (atlı asker) de sık sık bahsetmekte, zaferin elde edilmesinde en önemli unsurun süvariler olduğunu³³⁰ ve süvarilerin heybetli olduğunu söylemektedir³³¹. Orduda süvariden başka yaya askerler³³² ve okçular³³³ da bulunmaktaydı. Mevlânâ’nın eserlerinde askeri

³¹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4394. *Mesnevî*, V. cilt, 3779.

³¹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4395.

³¹⁹ *Mesnevî*, II. cilt, 2746, 2830.

³²⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5889.

³²¹ *Mesnevî*, III. cilt, 4032.

³²² *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 5337. *Fîhi Mâ Fîh’ten Seçmeler*, s. 27.

³²³ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 4117.

³²⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1096.

³²⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3417.

³²⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 241, 2821. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 838. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1502. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3208.

³²⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3934.

³²⁸ Kuşçu; *a.g.m.*, s. 182. Alptekin; *a.g.m.*, s. 374.

³²⁹ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 209. *Mesnevî*, I. cilt, 1615. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 846. *Mektuplar*, s. 26. Mevlâna Celâleddin Rûmî. (2007). *Mektûbat’tan Seçmeler*, haz. Erol Ertürk, Konya, s. 99.

³³⁰ *Mesnevî*, I. cilt, 2131.

³³¹ *Mesnevî*, II. cilt, 3149.

³³² *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3544.

³³³ *Mecâlis-i Seba*, s. 31.

zikrettiği rütbeler ise sipahsalar³³⁴, kumandan³³⁵, başbuğ³³⁶, yüzbaşı³³⁷ ve çavuştur³³⁸.

Mevlânâ, savaş esnasında pusu kurmak gibi hileye başvurmaktan³³⁹, savaş oyunlarından, düşmanı korkutmak için etrafa uydurma haber yaymaktan³⁴⁰ ve düşmanın durumunu öğrenip bilgi almak için casusların kullanılması gerektiğinden bahsetmektedir³⁴¹. Kale kuşatmaları esnasında özellikle dışarıdan kaleye akan suyun kesilmesi gerektiğini ve bu sayede içerdekilerin daha çabuk teslim olacaklarını ifade etmektedir³⁴².

Askeriye ile ilgili verdiği bilgilerden biri de askeri bando³⁴³ ve ordunun bayrağına³⁴⁴ dairdir. Askeri bandoyu oluşturan müzik aletlerinden özellikle davul³⁴⁵ ve borazandan bahsetmekte ve bayrakla ilgili olarak da kırmızı renkli olduğunu ifade etmektedir³⁴⁶.

Mevlânâ, şehitlikten³⁴⁷ ve gazilikten³⁴⁸ de eserlerinde bahsetmekte ve şehitlikle ilgili olarak her kanı dökülenin şehit olmayacağını belirtmektedir³⁴⁹. Aksarayî, gazilik ve şehitliğin manevi boyutunu “Eğer savaştan sonra sağ kalırsak, mutlular arasında oluruz. Eğer öldürülürsek şehitler arasına katılabiliriz. Bu iki iyilikten birini istediğimiz için şüphesiz galip ve muzaffer biz oluruz”³⁵⁰ demek ve böylece askerlere savaşmaları için gazilik ve şehitliğin verdiği manevi desteği hatırlatmaktadır.

³³⁴ Mektubat’tan Seçmeler, s. 52.

³³⁵ Fîhi Mâ-Fîh, s. 45. *Dîvân-ı Kebîr* I. cilt, 1329. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3235.

³³⁶ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1522, 1535. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 193.

³³⁷ Mesnevî, III. cilt, 4034.

³³⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 337.

³³⁹ Özbek, a.g.m., s. 46.

³⁴⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2050.

³⁴¹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2044. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 5868. Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 165 s. 217. İbn Bibi; a.g.e., II. cilt, s. 67.

³⁴² Mesnevî, VI. cilt, 3598, 3599, 3600, 3601.

³⁴³ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1177. Aksarayî; a.g.e., s. 139.

³⁴⁴ Rubailer, Abdülbâki Gölpınarlı, 4.

³⁴⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3696, 4011. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1177. İbn Bibi; a.g.e., I. cilt, s. 394.

³⁴⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 3201.

³⁴⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2946, 3384.

³⁴⁸ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 29.

³⁴⁹ Mesnevî, V. cilt, 3825.

³⁵⁰ Aksarayî, a.g.e., s. 186.

Savaş sonunda elde edilen ganimete de kısaca değinen Mevlânâ, ganimet olarak atların, kulların (esirlerin)³⁵¹, atlas kumaşların³⁵² ve hazinelerin³⁵³ ele geçirildiğini ifade eder. Ordu da ganimetin paylaşılması hususunda İslâmi gelenek hâkimdi. Zaferden sonra sultan ordunun elde ettiği ganimetin malından ‘Humsuhâs’ adıyla beşte birini alırdı³⁵⁴. Ganimetin kalan beşte dördlük kısmı da muzaffer ordunun nasibi olurdu³⁵⁵. Mevlânâ, savaşın kazanılmasından sonra gerekli yerlere zafer fermanı gönderildiğini söyler³⁵⁶. Savaşın sonunun geldiğini ise çeng sesinin duyulmasıyla ifade etmektedir³⁵⁷.

Ordu ve askerlik ile ilgili fazlaca bilgi veren Mevlânâ barışın savaştan daha hayırlı olduğunu³⁵⁸ ifade etmek suretiyle hümanizme dair duruşunu ifade eder.

1.4. ADALET TEŞKİLÂTI

Türklerde adaleti sağlamaktan en çok sorumlu olan kişi şüphesiz ki sultandı. Bizzat sultanın adil davranması ve adalet kurallarına uyması beklenirdi³⁵⁹. Mevlânâ’nın eserlerinde Ortaçağ Türk devletlerinde yürürlükte bulunan ve temelini İslam hukukundan alan adalet hayatı ve sistemi hakkında şimdiye kadar bizce malum olan usul ve prensipleri teyit eden örnekler vardır. Kadıların tayinleri ve ceza türleri bu cümledendir³⁶⁰.

Kadı tayinleri sultan veya vezir tarafından yapılmaktadır³⁶¹. Halka mahsus hukuk işlerine kadılar bakarlar ve hükümlerini Hanefî fıkhı üzerine verirlerdi³⁶². Kadı hüküm vermeden önce adamları vasıtasıyla durumu tetkik ettirmektedir³⁶³. Kadılar adaleti sağlamak, kavgayı bitirmek, miras pay etmek gibi görevler

³⁵¹ Mektuplar, s. 34. Mektûbat’tan Seçmeler, s. 131.

³⁵² Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 1803.

³⁵³ Mektuplar, s. 34. Mektûbat’tan Seçmeler, s. 131.

³⁵⁴ Kuşçu, a.g.m., s. 183. İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 53. Alptekin, a.g.m., s. 374.

³⁵⁵ Aksarayî, a.g.e., s. 199.

³⁵⁶ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 512.

³⁵⁷ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 2205.

³⁵⁸ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 3551. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 3196.

³⁵⁹ Turan, R., a.g.e., s. 473.

³⁶⁰ Taneri, a.g.e., s. 39.

³⁶¹ Mesnevî, II. cilt, 2730. Alptekin, a.g.m., s. 375. Taneri, a.g.e., s. 40.

³⁶² Alptekin, a.g.m., s. 375.

³⁶³ Mesnevî, II. cilt, 622, 623. Mesnevî, III. cilt, 3984.

yapmaktaydılar³⁶⁴. Adaleti sağlamakla görevli olan kadılar öncelikle bilerek yanlış hüküm vermeye meyilleri olmamalıydı³⁶⁵. Yani kadılar rüşvete meyletmemeliydi. Mevlânâ, kadıların rüşvet almalarını sık sık eleştirmekte³⁶⁶, “Kadı gönlünde rüşvete karar verince zalim mazlumdaki nasıl ayrılır?”³⁶⁷ demek suretiyle kadıların rüşvet almamaları gerektiğini ifade etmektedir. “Mazlumin başına bir iş gelince çareyi yöneticiden (hâkim) ister. Hâkim zulüm edince ve onun işlerinin sonunu ön görece basiret gözü olmazsa, ona ne gibi çare ve tedbir düşülebilir?”³⁶⁸ diyen Aksarayî de hem sultanın hem de kadının halka zulmetmemesini, eğer yöneticiler de halka zulmederse halkın zulme karşı savunmasız ve tedbirsiz kalacaklarını ifade etmektedir. Mevlânâ, ayrıca kadıların sorumlu olmadıkları durumlardan da bahsetmektedir. Bu konuyla ilgili olarak had ve tâcir cezalarında ölen kişi için sorumluluğun kadıya ait olmadığını cezayı kendi hırsı ve öfkesi için değil zulme uğrayan için verdiğini, kadının Hakk’ın adaletinin gölgesi olduğunu ifade eder³⁶⁹.

Kadı hüküm vermeden önce daha önce de belirttiğimiz gibi olayı adamları vasıtasıyla tetkik ettiriyordu. Fakat sadece bu tetkik kadının hükmünü vermesinde tek başına yeterli değildi. Kadının doğru hüküm verebilmesi için öncelikle iki hasmında huzurda hazır bulunması gerekliydi³⁷⁰. Sadece davacının veya davalının olayı anlatması yeterli değildir. Çünkü iki hasmında olayı kasıtlı görmüştür³⁷¹. Davanın hükme bağlanabilmesi için tanık gereklidir³⁷². Davanın hükme bağlanmasını sağlayacak tanıklarda bir takım özellikler aranmaktaydı. Tanık olacak kişinin üzerinde bir şüphe olmamalı, edepli, terbiyeli olmalı ve kötülükte bulunmamış birisi olmalıydı³⁷³. Tanık olacak kişi tarafsız ve hür olmalıydı³⁷⁴. Yani efendisinin sözünden çıkmayacak, onun dediğini yapacak olan kölelerin şahitliği kabul edilmemekteydi³⁷⁵. Yani kadının hükmünü verebilmesi için tanıkların

³⁶⁴ **Mesnevî**, V. cilt, 1495. Yağmur, **a.g.e.**, s. 108. Alptekin; **a.g.m.**, s. 375.

³⁶⁵ **Mecâlis-i Seba**, s. 57.

³⁶⁶ **Mecâlis-i Seba**, s. 30.

³⁶⁷ **Mesnevî**, I. cilt, 335.

³⁶⁸ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 247.

³⁶⁹ **Mesnevî**, VI. cilt, 1511, 1512, 1513.

³⁷⁰ **Mesnevî**, III. cilt, 4646.

³⁷¹ **Mesnevî**, VI. cilt, 2869.

³⁷² **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2326. **Mesnevî**, III. cilt, 4008.

³⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2327. **Mesnevî**, V. cilt, 251.

³⁷⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 2006.

³⁷⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 3812, 3813.

şehadeti ve hukuki delillerle davanın ispat edilebilmesi gerekliydi³⁷⁶. Tanık sadece suçun olduğu durumlarda değil bir mülkün vakıf olduğunun ispatı, bir mülkün satışının ispatı ve nikâh kıyılması esnasında da gerekliydi³⁷⁷.

1.4.1. Suç ve ceza

Mevlânâ'da suç ve ceza şekillerine ait oldukça tatminkâr bilgiler bulabiliyoruz. Mevlânâ'nın söz konusu ettiği suçların başında adam öldürme, hırsızlık ve zina gelmektedir. Bahsettiği suçların yanında ceza usullerine de değinmektedir.

Cezanın verilme sebebi kötüyü men edip adaleti ve merhameti var etme endişesidir³⁷⁸. Cezanın hikmeti kişiye eza değil, suçu ortadan kaldırmaktır. Devlet cezayı bir iktidar oyuncağı olarak değil de bir adalet vasıtası ve mazlumlara koruyup merhameti var etme aracı olarak kullanırsa anlamı tahakkuk eder³⁷⁹. Râvendî'nin aktardığı şu mesele cezanın içerdiği mânâ zeminini çok iyi aktarmaktadır: “Cezaya lââyık olanı affeden mükâfata lââyık olana ceza veren gibidir”³⁸⁰. Aksarayî de cezanın lââyık olana verilmesi hususu ile ilgili olarak; “Padişahların en kötüsü, suçlunun cezalandırılma korkusundan emniyette ve suçsuzun korku içinde olmasını sağlayandır”³⁸¹ demektedir.

Zina suçunun cezası ya yüz sopa³⁸² ya da taşlanarak öldürülmektir³⁸³. Mevlânâ, zina suçu ile adam öldürme suçunu karşılaştırarak “Zina kötüdür ama adam öldürmeye engel olduğu için iyidir”³⁸⁴ ifadesini kullanmak suretiyle en ağır suçun adam öldürme olduğunu bildirir.

³⁷⁶ Rubailer, çev. Şefik Can, 675. Rubailer, A. Metin Şahin, 675. Mesnevî, III. cilt, 2388. Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 1030.

³⁷⁷ Fîhi Mâ-Fîh, s. 28.

³⁷⁸ Çetin, A. (2013). Ortaçağda Devletin İki Yüzü; Devletnâme: Liyâkatın İzinde Devleti Düşünmek, Ankara, s. 137.

³⁷⁹ Çetin, a.g.e., s. 141.

³⁸⁰ Çetin, a.g.e., s. 137. Râvendî, a.g.e., I. cilt, s. 104.

³⁸¹ Aksarayî, a.g.e., s. 260.

³⁸² Mesnevî, III. cilt, 3450.

³⁸³ Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 8631. Çetin, a.g.e., s. 143, 144. Taneri, a.g.e., s. 45. İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 28, 29.

³⁸⁴ Fîhi Mâ-Fîh, s. 184, 185.

Darağacına çekme yani asma cezası padişahın düşmanlarına³⁸⁵ ve yol kesenlere³⁸⁶ uygulanmaktaydı. Çünkü sultana saldırı ve başkaldırı, devlete saldıridir ve cezası en ağır şekilde verilir³⁸⁷.

Hırsızlık suçu işleyenlerin el ve ayaklarının kesilmekte³⁸⁸ veya darağacına çekilmekteydiler³⁸⁹. Bir insanın gözünü çıkarırsan usule göre yarım diyet uygulanır³⁹⁰. Birsine maddi zarar verdiysen parasını ödemen gerekirdi³⁹¹.

Halka zulmedenlerin³⁹² ve borçluların zindana atıldığını ve borçlarının biri tarafından ödenmesi ile borçluların zindandan çıkarıldıklarını söyler³⁹³. Zindana atılanların burada ayak ücreti ödediğinden, zindan dayağı yediğinden³⁹⁴ ve kaçmak için çukur kazdıklarından da bahsetmektedir³⁹⁵. Ayrıca zindana atılanların ayaklarına ağır zincirler³⁹⁶, pranga³⁹⁷, bukağı³⁹⁸, vurulmaktaydı.

Bu cezaların yanında mallarının müsadere edilmesi³⁹⁹, falaka⁴⁰⁰, had⁴⁰¹ ve hadım etme⁴⁰² cezaları da verilmekteydi. Mevlânâ, had cezasının sarhoşa sarhoşken uygulanamayacağını, şeriatın bunu uygun bulmadığını söylemektedir⁴⁰³.

O dönemde uygulanan bir diğer cezada Aksarayî'nin Cimri'nin cezalandırılmasını anlattığı bölümde görülmektedir. Suçlunun diri diri derisi yüzülmekte, derisi

³⁸⁵ **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 660. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 147. İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 35.

³⁸⁶ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 773. **Rubailer**, Abdülbâki Gölpınarlı, 24.

³⁸⁷ Çetin, **a.g.e.**, s. 154.

³⁸⁸ **Mesnevî**, III. cilt, 1679. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 237. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 932.

³⁸⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1305. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 216, 444.

³⁹⁰ **Mesnevî**, IV. cilt, 1712. Taneri; **a.g.e.**, s. 43.

³⁹¹ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 2705.

³⁹² **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 132.

³⁹³ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3325.

³⁹⁴ **Mesnevî**, II. cilt, 589.

³⁹⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 982.

³⁹⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 218.

³⁹⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1321, 1481.

³⁹⁸ **Mesnevî**, III. cilt, 4635.

³⁹⁹ İbn Bibi, **a.g.e.**, II. cilt, s. 29, 32.

⁴⁰⁰ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 187.

⁴⁰¹ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 3669. Had: Şer'i bir suçun cezası. Sarhoşluğun cezası 80 sopa yemektir.

⁴⁰² **Mesnevî**, IV. cilt, 3666.

⁴⁰³ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1945. **Mesnevî**, V. cilt, 4202.

samanla doldurulmakta ve kendisi de canlı halde merkebin üzerine bindirilip ibret-i âlem amacıyla şehir şehir dolaştırılmaktaydı⁴⁰⁴.

1.4.2. Dîvân-ı mezâlim

Türkiye Selçukluları döneminde de bu müessesenin varlığı görülmektedir⁴⁰⁵. Sultanın belirli günlerde mezâlim dîvânına oturması Türk-İslam devletlerinde bir gelenektir. Sultan dîvân-ı mezâlimde halkın şikâyetlerini dinleyip çözüme kavuştururdu. Şikâyetler memur ve reayanın ekonomik durumuyla ilgili, divan görevlileri ve vakıflarla ilgili veya kadı gibi üst düzey devlet erkânı şahsiyetlerle ilgili olabilmekteydi. Bu durumda çözüm merci sultanın bizzat kendisi idi. I. Gıyâseddîn Keyhüsrev Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutar ve o günlerde Dîvân-ı Mezâlim'de davalara bakardı⁴⁰⁶. Mevlânâ da sultanın halka adalet dağıtmasına, halkın şikâyetlerini dinleyip çözüme kavuşturduğu dîvân-ı mezâlîme vurgu yapmakta⁴⁰⁷ ve “hesap divanı halk içindir”⁴⁰⁸ demektedir.

Mevlânâ, suç, ceza ve bağışla ilgili olarak “Şeriatta hem bağış, hem ceza olmaz”⁴⁰⁹, “Buyruk yürümezse dünya bozuk düzen bir hale gelir”⁴¹⁰ demektedir. Adaleti bir meşaleye benzetmek suretiyle adaletin olduğu yerde zulmün bir kör yahut da sağır olacağını, adaletin ve zulmün aynı yerde olamayacağını söylemektedir⁴¹¹.

Mevlânâ, adaletin sağlanmasında en önemli iki unsuru ise şöyle ifade eder; “Adaleti sağlayacak kişi gaddar olmamalı”⁴¹² ve “suç ve ceza orantılı olmalıdır”⁴¹³.

⁴⁰⁴ Aksarayî, a.g.e., s. 103. Çetin, a.g.e., s. 142.

⁴⁰⁵ Merçil, a.g.e., s. 14.

⁴⁰⁶ Turan, R., a.g.e., s. 473, 474. Kafesoğlu, a.g.e., s. 368.

⁴⁰⁷ Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 6994.

⁴⁰⁸ Mesnevî, IV. cilt, 3783.

⁴⁰⁹ Mesnevî, VI. cilt, 2595.

⁴¹⁰ Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 4689.

⁴¹¹ Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 2120.

⁴¹² Mesnevî, II. cilt, 1390.

⁴¹³ Mesnevî, V. cilt, 1565.

Mevlânâ, kimlerin ceza ehliyeti olmadığını da ifade etmektedir. Çocuklar⁴¹⁴ ve deliler muaf ve serbesttir, onların suçu sayılmaz⁴¹⁵. Ayrıca sarhoş ve esrar içmiş kişilerinde eş boşaması ve mülk satışı yoktur⁴¹⁶.

⁴¹⁴ **Mesnevî**, III. cilt, 672.

⁴¹⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 87.

⁴¹⁶ **Mesnevî**, III. cilt, 672.

2. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SOSYAL HAYAT

2.1. ÂDET VE GELENEKLER

Mevlânâ, eserlerinde genellikle dini bilgiler ve nasihatlerde bulunmakla birlikte eserleri dikkatle incelendiğinde görülecektir ki devrin sosyal hayatıyla ilgili pek çok bilgiyi de eserlerinde bulmak mümkündür. Bu döneme ait yerli kaynakların azlığı göz önünde tutulacak olursa, Mevlânâ'nın verdiği bilgilerin kıymeti kendiliğinden ortaya çıkar⁴¹⁷. Günlük hayatın bir parçası olan âdet ve gelenekler ise Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği bilgilerin başında gelir.

2.1.1. İnançlar

Mevlânâ, yapılmasının veya yapılmamasının insana yarar veya zarar sağladığı bir takım inançlardan eserlerinde sık sık bahsetmek suretiyle insanların o devirdeki tutumlarını bize aktarmaktadır.

Halk arasında yaşayan, kabul gören inançların başında nazar gelmektedir. Mevlânâ, kemgözden korunmak için “Maşallah” çekilmesi gerektiğini ifade etmektedir⁴¹⁸. Kötü insanların nazarlarından sakınmak için ateşe üzerlik tohumu⁴¹⁹ ve çörek otu atıldığını⁴²⁰, bunların buğusuna maruz kalmanın hem nazardan korunmak için hem de değen nazarın çıkması için kullanıldığını ifade etmektedir⁴²¹.

⁴¹⁷ Özbek, a.g.m., s. 43, 44.

⁴¹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 242. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 32, s. 19. Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar, *DTCF Dergisi*, C XX, S. 1-2, s. 2.

⁴¹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1179. *Mesnevî*, II. cilt, 3392. Taneri; a.g.e., s. 50.

⁴²⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3355. Acıpayamlı, a.g.m., s. 19.

⁴²¹ Taneri, a.g.e., s. 50. Acıpayamlı, a.g.m., s. 4.

Sevgiliyi getirmek için ateşe nal atılması da Mevlânâ'nın bahsettiği inançlardandır. Bu inanca göre sevgilinin adı bir nala yazılır, bu nal ateşe atılır ve bazı şeyler okunursa, sevgili bulunduğu yerde karar etmez, koşa koşa gelirmiş⁴²².

Ayın insanları etkisi altında bıraktığına dair inançtan da bahseden Mevlânâ, aybaşı geldiğinde delilerin azdıklarına inanıldığını söylemektedir⁴²³. Ay ile ilgili verdiği bir diğer inanç da Anadolu'nun pek çok yöresinde hâlâ yaşatılan ay tutulduğu zaman tas çalma (metal eşyalara vurarak ses çıkartma) âdetidir⁴²⁴. Ay ile ilgili verdiği son inanç ise ay ışığının keten kumaşı eritip yok ettiğidir⁴²⁵.

Mevlânâ, uğurlu ve uğursuz sayılan bazı durumlardan da bahseder. Sol gözün seğirmesi uğurlu telakki edilerek gönül ferahlığına alâmet sayılıyordu⁴²⁶. Sultanın yüzünü görmekte uğurlu addediliyordu⁴²⁷. Gül uğur getiren bir çiçek olarak telâkki ediliyordu⁴²⁸. Halk arasında Safer ayı uğursuz sayılmaktaydı⁴²⁹. Mevlânâ, Safer ayında yolculuğa çıkmanın iyi olmadığı inancını aktarmakla beraber bu inancı eleştirmekte ve "Ben bu söylenen ayda yolculuğa çıktım, çok faydalandım"⁴³⁰ demektedir. Bugün de halk arasında hâlâ yaşayan eşiğe oturmanın uğursuzluğundan⁴³¹, inat etmenin de uğursuzluk getireceğinden bahsetmektedir⁴³². Üzerinde dikiş dikilen kimsenin ağzına bir şey almamasının uğursuzluk getireceğine inanılırdı. Bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağzına bir şey almak bilinen bir âdettir. Mesela bir yaprak, bir saman çöpü veya bir kâğıt parçası alınması gerektiğine inanılırdı⁴³³.

Halk arasında ilkbahar yağmurunun toprağa can verdiği, toprağı yeşerttiği gibi insan vücuduna da zindelik verdiği, ilkbahar yağmurunda feyz ve bereket olduğu,

⁴²² **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 394, 505, 1664. **Mesnevî**, I. cilt, 1973.

⁴²³ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5383. **Rubâiler**, çev. Şefik Can, 733. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 733.

⁴²⁴ Özbek, **a.g.m.**, s. 49. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2609, 3193. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1527. **Rubâiler**, çev. M. Nuri Gençosman, 188. **Rubâiler**, çev. A. Metin Şahin, 420.

⁴²⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 5389.

⁴²⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5212. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 7015.

⁴²⁷ **Rubâiler**, çev. M. Nuri Gençosman, 1187.

⁴²⁸ Taneri; **a.g.e.**, s. 50.

⁴²⁹ Varlı, M. (2008). **Bidat, Hurafe ve Batıl İnançlar**, İstanbul, s. 434.

⁴³⁰ **Rubâiler**, çev. Şefik Can, 679.

⁴³¹ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 82.

⁴³² **Mesnevî**, III. cilt, 4797.

⁴³³ Taneri, **a.g.e.**, s. 50.

sonbahar yağmurunun ise bahçeye sıtma gibi düştüğü ve insanı da nahoş yaptığı inancı vardı⁴³⁴.

İnsanlar, her çeşit kazayı, belâyı defetmek, sıhhate kavuşmak⁴³⁵, korkudan kurtulmak ve istedikleri bir şeyin olması için⁴³⁶ sadaka dağıtmaktaydılar⁴³⁷. Mevlânâ, sadakayı açık açık değil de gizli vermeyi tavsiye etmektedir⁴³⁸.

Mevlânâ'nın bahsettiği inançlardan birisi de muska yazdırmaktır. Muska, bazı hastalıkları tedavi etmek, kötülüklerden ve nazardan korunmak düşüncesiyle, genellikle üçgen şeklinde katlanarak boyna asılan veya herhangi bir şekilde taşınan yazılı kâğıttır⁴³⁹. Muskacı yazılan muskalardan bazılarının insanın üzerinde taşınmasını⁴⁴⁰ veya gömmesini⁴⁴¹ tavsiye etmekteydi. Muskacı muskayı gömerken akla getirilmemesi gereken şeyler olduğunu söyleyebilmekteydi. Mevlânâ, bir yerde bunu şöyle ifade eder; "Muskacı muskayı gömerken aklına maymunu getirme eğer muskayı gömerken aklına maymunu getirsen sevgilinden uzak kalırsın, onuna buluşamazsın dedi"⁴⁴² demektedir. Ayrıca gönül huzuru elde etmek⁴⁴³, akrep sokmasını önlemek⁴⁴⁴, doğumun kolay geçmesini sağlamak⁴⁴⁵ ve sevgiliyle kavuşmak için de muska yazdırılmaktaydı⁴⁴⁶.

Okutup üfletmekte halk arasında oldukça yaygındır⁴⁴⁷. Mevlânâ, İsrâiloğullarından Barsîsa denilen bir zahidin suya okutup üflediğinden ve bu suyu içen hastaların sağlık ve esenlik bulduğundan bahseder⁴⁴⁸.

Hamamlarda, su kaynaklarında ve ağaç diplerinde periler olduğuna inanılırdı⁴⁴⁹. Ayrıca peri çağırılmayı bilen afsuncuların, davet ettikleri periyi bir şişe içine

⁴³⁴ Mesnevî, I. cilt, 2037, 2038, 2039. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 697.

⁴³⁵ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 50. *Fîhi Mâ-Fîh'ten Seçmeler*, s. 99.

⁴³⁶ *Mesnevî'den Hikâyeler*, s. 20.

⁴³⁷ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 4.

⁴³⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 5679. *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 50.

⁴³⁹ Varlı, a.g.e., s. 299.

⁴⁴⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2513, *Mektuplar*, s. 193.

⁴⁴¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1703, 1704, 1705, 1706.

⁴⁴² *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1704.

⁴⁴³ *Mektuplar*, s. 56.

⁴⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2486.

⁴⁴⁵ *Mesnevî*, IV. cilt, 150.

⁴⁴⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1704.

⁴⁴⁷ Taneri, a.g.e., s. 50.

⁴⁴⁸ *Mecâlis-i Seba*, s. 39.

hapsettiklerini, onu koyuvermek için, onunla alâkalı perilere diledikleri işleri gördürdüklerine inanılırdı. Bu İslami bir inanç olmamakla beraber halk arasında revaçta bulunan bir inançtı⁴⁵⁰.

Yemin etme âdetinden, hatta yeminin geçerli veya inandırıcı olduğunu göstermek için Kur'an-ı Kerim'e el basma inancından da bahsetmektedir⁴⁵¹.

Nuh tufanın kadar giden bir halk inancı ise kedinin aslanın tıksırığından meydana geldiğidir⁴⁵². Bu inanca göre güya Hz. Nuh'un gemisinde pislik artmış, durumu Hz. Nuh'a şikâyet etmişler; Hz. Nuh, domuzun sırtını sıvazlamış, domuz aksırmış, burnundan fare düşmüş; fareler pislikleri yemişler, fakat bu sefer erzaka dokunmaya başlamışlar; bunun üzerine aslanın belini sıvazlamış, aslan aksırmış, burundan kedi düşmüş⁴⁵³.

Mevlânâ'nın bahsettiği dünyanın arzda nasıl durduğuna dair halk inancı ise şöyledir; dünya bir öküzün boynuzu üstünde durur, öküzde balığın sırtındadır⁴⁵⁴. İbn Bibi de Sadeddin Köpek'in Tâceddîn Pervâne'yi öldürtmesini ve yaptığı zulmü anlatırken bu inanca "Diktiği hile fidanının kökleri dünyanın dayandığı öküzün sırtına dayandı"⁴⁵⁵ ifadesini kullanmak suretiyle değinmektedir. Yani eskilere göre dünya düz ve sabitti ve öküzün üzerinde bulunuyordu.

2.1.2. Evlenme-boşanma ve evlilik hayatı

Evlenme ve boşanma konularında şariat, topluma tam manasıyla hâkimdi. Poligami (taaddüdü zevcat) esası ise erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerine imkân veriyordu⁴⁵⁶. Mevlânâ, kız isteme, nikâh parası, düğün eğlencesi, kıza çeyiz verilmesi, çeyizin serilmesi, saç âdeti ve boşanma konularına eserlerinde sık sık yer vermektedir.

⁴⁴⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1540. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 743, 3175. Varlı, a.g.e., s. 237.

⁴⁵⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 486, 584. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3809.

⁴⁵¹ *Rubâîler*, çev. M. Nuri Gençosman, 777. *Rubâîler*, I. cilt, çev. Şefik Can, 1028. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5133.

⁴⁵² *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4202.

⁴⁵³ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, s. 573.

⁴⁵⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1461. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, s. 508.

⁴⁵⁵ İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 29.

⁴⁵⁶ Taneri, a.g.e., s. 54.

Türklerin evlenmelerinin belli başlı şartları vardı. Yakın kan karabeti evlenmeye manidir. Ayrıca kızın babasına, kızını terbiye ettiği, onu iyi yetiştirdiği için kalın adı altında bir miktar mal verilmesi âdeti⁴⁵⁷. Mevlânâ'ya göre ayrıca evlenecek çiftlerin seviye ve gelir açısından birbirine denk olması lâzımdır⁴⁵⁸. Eşler arasında denklik bulunmadığı zaman evlenmenin sıhhatli olmayacağını teşbihi bir misalle açıklar: "Eş birbirinin örneği üzere olmalı, ayakkabı ve çizmenin iki eşine bak"⁴⁵⁹. Eşler arasında aşırı derecede sosyal fark olduğu zaman, geçim ve düzenin olmayacağını belirten Mevlânâ; "Evlenmelerinde bu denklik nasıl olur? Bir kapının kanadı tahtadan, bir kanadı fildişinden. Nikâhta her iki çiftin denk olması gerekir. Yoksa darlık olur, rahatlık kalmaz"⁴⁶⁰ demektedir.

Evlilik olmadan önce gelin adayı olan kız görülerek beğenilir⁴⁶¹. Kızın babasından kız istenir⁴⁶², nikâh parası⁴⁶³ ve hediye olarak daçeşitli kumaşlar verilirdi⁴⁶⁴.

Ortak irade ve rıza ile alınan evlilik kararından sonra, oğlanın ailesi, kızın ailesine başlık ödediği gibi kızın ailesi de çeyiz hazırlamak durumundaydı⁴⁶⁵. Kıza çeyiz hazırlamakla yükümlü aile ferdi ise babadır. Babası kızının çeyizini hazırlamakta ve çeyizi gelin olacağı güne kadar kızına vermemekteydi⁴⁶⁶. Kızına çeyiz hazırlamakla yükümlü olan babanın çeyiz düzecek malı yoksa bu iş devlet eliyle yapılmaktaydı⁴⁶⁷. Kızın çeyizinde giyim, ev ve mutfak eşyası olurdu⁴⁶⁸. Evlenen kız kocasının evine sadece çeyizle değil maddi imkânları ölçüsünde hizmetçisiyle de gelebilmekteydi⁴⁶⁹. Gelinin çeyizi günümüzde olduğu gibi, eskiden de herkesin görmesi için düğünden önce ve sonra sergilenmekteydi⁴⁷⁰.

⁴⁵⁷ Arsal, S. M. (2002). Eski Türklerin Hususî Hukuku, **Türkler**, III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, 90. Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, **Türkler**, III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 16.

⁴⁵⁸ **Mesnevî**, IV. cilt, 195, 196.

⁴⁵⁹ **Mesnevî**, I. cilt, 2309.

⁴⁶⁰ **Mesnevî**, IV. cilt, 195, 196.

⁴⁶¹ Özbek, a.g.m., 49. **Mesnevî**, IV. cilt, 191.

⁴⁶² **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1637.

⁴⁶³ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3407 **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3087.

⁴⁶⁴ **Mesnevî**, VI. cilt, 268.

⁴⁶⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 547. Koca, a.g.m., s. 161.

⁴⁶⁶ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 208. **Fîhi Mâ-Fîh'ten Seçmeler**, s. 205.

⁴⁶⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 3353.

⁴⁶⁸ Taneri, a.g.e., s. 55.

⁴⁶⁹ **Mesnevî**, IV. cilt, 179.

⁴⁷⁰ Koca, a.g.m., s. 17.

Düğünler devrin telâkkisine ve yaşantısına uygun olarak renkli bir hava içinde cereyan ediyordu⁴⁷¹. Düğünde def⁴⁷² ve davul⁴⁷³ çalınmak suretiyle oynanmaktaydı⁴⁷⁴. Düğünlerde düğün yemeği de verilmekteydi⁴⁷⁵. Günümüzde olduğu gibi o devirde de gelinin el ve ayaklarına kına yakılmaktaydı⁴⁷⁶.

O devirde çok yaygın olan saçî âdetinden Mevlânâ da bahseder. Düğünlerde tıpkı günümüzde olduğu gibi saçî saçma âdeti vardı⁴⁷⁷. Saçî olarak gümüş⁴⁷⁸, altın⁴⁷⁹, inci⁴⁸⁰ gibi değerli madenler saçıldığı gibi fıstık, badem ve şeker de saçılmaktaydı⁴⁸¹. Saçılmak için hazırlanan altın, gümüş gibi değerli madenler veya fıstık, şeker, badem gibi yemişler tabak içine konulmaktaydı⁴⁸². Saçılan saçlar ise düğünde bulunanlar tarafından toplanmaktaydı⁴⁸³. Saçî âdeti sadece düğünlerde uygulanmıyor yeni sultanın tahta çıkışında da dinar, dirhem ve şahane inciler saçılıyordu⁴⁸⁴.

O devirde şeriat, topluma tam manasıyla hâkimdi ve poligami esasî erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine imkân veriyordu⁴⁸⁵. Mevlânâ'da bu çok eşliliğe de değinmektedir. Bu konu ile ilgili olarak erkeklerin dört eş alabildiğinden⁴⁸⁶, fakat iki eşi olan adamın karılarından birinin mutlaka gönlünü kıracağını, öbür hanımına daha fazla gönül vereceğini ifade eder⁴⁸⁷. Mevlânâ'nın bu sözü ile tek eşliliği tavsiye ettiği görülmektedir. O, ayrıca hasta ve yaşlı kadınların kocalarına bakmaları için üzerlerine kuma getirttiklerinden de bahsetmektedir⁴⁸⁸.

⁴⁷¹ Taneri, a.g.e., s. 56.

⁴⁷² Mesnevî, V. cilt, 3006, 4394.

⁴⁷³ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 263. *Rubâiler*, çev. M. Nuri Gençosman, 984. *Rubâiler*, Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 76, s. 147. Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, Aralık, s. 81.

⁴⁷⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 669.

⁴⁷⁵ Mesnevî, IV. cilt, 3177.

⁴⁷⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6456. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 665. *Dîvân-ı Kebîr*, VII/I. cilt, 3302.

⁴⁷⁷ İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 38.

⁴⁷⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3568. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 762.

⁴⁷⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 507, 3982. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4205. İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 40.

⁴⁸⁰ Mesnevî, IV. cilt, 3135. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 643.

⁴⁸¹ *Rubâiler*, çev. A. Metin Şahin, 167. *Rubâiler*, çev. M. Nuri Gençosman, 159.

⁴⁸² *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1173. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 762. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4205.

⁴⁸³ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4294. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4237.

⁴⁸⁴ İbn Bibi, a.g.e., I. cilt, s. 231.

⁴⁸⁵ Taneri, a.g.e., s. 54.

⁴⁸⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1743.

⁴⁸⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 5683.

⁴⁸⁸ Mesnevî, VI. cilt, 675.

Mevlânâ'nın verdiği bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla boşanma işlemi kocanın karısına üç kere boş ol demesi ile olmaktadır⁴⁸⁹. Türk hukukuna göre kadının da kocasını boşama veya boşanma talep etme hakkı vardı. Boşanma talep edebilmesi için belirli sebepler vardır. Bunlar; kocasını kendisine kötü muamele etmesi, kocasının başka bir kadınla gayrimeşru münasebette bulunması ve kudretsizliktir⁴⁹⁰. Fakat şeriat hükümlerine göre ise kocanın karısını arzu ettiği zaman boşayabildiği, kadınınsa boşanma talep etmeye hakkı olmadığı malumdur⁴⁹¹.

2.1.3. Cenaze töreni ve matem

O devirde yas sırasında yürürlükte olan âdetler hakkında fazlaca bilgi veren Mevlânâ, cenaze töreninin seyri ile ilgili fazla bilgi vermez. Fakat Eflakî'nin eserinde özellikle Mevlânâ'nın cenaze töreni ile ilgili verdiği bilgilerden biz devrin cenaze törenleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Cenazenin önünde kalabalık bir guyande gurubu, nakkareciler, müezzin ve hafızlar yer alıyordu. Ayrıca devrin âdetince tabutun önünde yedi öküz çekiliyor ve bunlar kabir başında kurban edilerek yoksullara dağıtılıyordu⁴⁹². "Kim olursan ol yine de gel." felsefesiyle her kesimi kucaklayan devrin büyüğü Mevlânâ'nın cenaze törenine Hristiyanlar, Yahudiler ve bunların din adamları ve her dinden insanın katıldığı da görülmektedir⁴⁹³.

Yas sırasında yürürlükte olan âdetlerle alakalı olarak Mevlânâ'da tatminkâr bilgiler bulmak mümkündür. Yas süresince matem elbisesi giyiliyordu. Matem elbisesinin en önemli özelliği ise siyah renkte olmasıydı⁴⁹⁴. Mevlânâ, eski İran'da mavi ve mor renklerin matem elbiselerinde kullanıldığını ifade etmektedir⁴⁹⁵. Cenaze sırasında ve yas müddetince Orta Asya'da da olduğu gibi ölünün sevenlerinin ve akrabalarının matemle tırnaklarıyla yüzlerini yırttıklarından⁴⁹⁶, saçlarını ve

⁴⁸⁹ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 938. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2745. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 356, 3741.

⁴⁹⁰ Arsal, a.g.m., s. 92.

⁴⁹¹ Taneri, a.g.e., s. 56.

⁴⁹² Gölpınarlı, A. (1999). *Mevlânâ Celâleddin: Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, s. 129.

⁴⁹³ Gölpınarlı, a.g.e., s. 129.

⁴⁹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1128, 1484. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6469. *Mesnevî*, I. cilt, 521. Rubailer, çev. A. Metin Şahin, 730. Rubailer, çev. Şefik Can, 730. Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 45. s. 72.

⁴⁹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 4276. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3569.

⁴⁹⁶ *Mesnevî*, IV. cilt, 974. *Mesnevî*, V. cilt, 553. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3860. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2066.

sakallarını yolduklarından⁴⁹⁷, elbiselerini yırttıklarından⁴⁹⁸, külahlarını cenazeye hürmeten yere attıklarından⁴⁹⁹, başlarına toprak saçtıklarından⁵⁰⁰ ve atlarının eyerlerini tersine çevirdiklerinden bahseder⁵⁰¹.

Cenaze töreni esnasında ölünün akrabalarının bağırıp feryat edip ağıtlar yakmakta⁵⁰² hatta ölünün ardından ağlaması için ücretli ağlayıcılar tutulmakta ve bunlar ağlarken süslü sözler söylemekteydiler⁵⁰³.

Ölünün ardından yemek verme âdeti tıpkı bugün ve Orta Asya’da olduğu gibi yapılmaktaydı. Ölünü ardından et, yufka ekmek ve helva hazırlanarak dağıtılmaktaydı⁵⁰⁴. Şamanî Türkler ölünün siyasi ve içtimai mevkiine göre hayvan keser ve ölü aşı verirlerdi. Bu yemeğe eskiden “yuğ basan” adı verilirdi. Anadolu Oğuzları ölünce “Aygırın boğazlayupaşunvergil” vasiyetini yapıyor ve “Ölülerimiz için verdiğimiz aş” gibi ifadelerle bu inanca sıkı sıkı bağlı bulunuyorlardı⁵⁰⁵.

Yas süresi hakkında net bir bilgi vermeyen Mevlânâ, Mesnevî’sinde halkın vezirin mezarının başında gözlerinden bir ay kan akıttıklarından bahsetmek suretiyle yas süresinin bir ay olabileceğine işaret etmektedir⁵⁰⁶. Eflâkî ise yas müddetinin kırk gün olduğunu söylemektedir⁵⁰⁷. Yas süresi ile ilgili olarak İbn Bibi; Alâeddîn Keykubâd’ın ölümü ve II. Gıyâseddîn Keyhüsrev’in tahta geçişi bahsinde “üç gün her yerde matem ve yasa uydular”⁵⁰⁸ ve II. Gıyâseddîn Keyhüsrev’in ölümü ve İzzeddîn Keykâvus’un tahta geçişi bahsinde “Devlet erkânı matem ve ağıt törenini yerine getirdikten üç gün sonra halvete çekilerek”⁵⁰⁹ ifadelerini kullanmak suretiyle yas müddetini üç gün olarak belirtir.

⁴⁹⁷ Mesnevî, I. cilt, 665. Mesnevî, III. cilt, 907.

⁴⁹⁸ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 2898. Mesnevî, I. cilt, 665.

⁴⁹⁹ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 2898.

⁵⁰⁰ Mesnevî, I. cilt, 667. Mesnevî, III. cilt, 907. Mecâlis-i Seba, s. 33. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 8940.

⁵⁰¹ Turan, O. (2006). Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul, s. 396. Taneri, a.g.e., s. 61, 62.

⁵⁰² Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 29. Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 3859. Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 1119. Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 171, 951.

⁵⁰³ Mektuplar, s. 83. Mektubattan Seçmeler, s. 170. Mesnevî, II. cilt, 289. Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 3547. Varlı, a.g.e., s. 222, 223.

⁵⁰⁴ Mesnevî, III. cilt, 3323, 3345. Mesneviden Hikâyeler, s. 23. Taneri, a.g.e., s. 61, 62.

⁵⁰⁵ Turan, O., a.g.e., s. 397, 398.

⁵⁰⁶ Mesnevî, I. cilt, 668.

⁵⁰⁷ Taneri, a.g.e., s. 61, 62.

⁵⁰⁸ İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 22.

⁵⁰⁹ İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 87, 88.

Ayrıca cenaze sahibinin yakınları tarafından yalnız bırakılmadığını, teselli edildiğini ve hatırandan kederi gidermek için yanında bulunulduğunu ifade etmektedir⁵¹⁰. Matem müddetince özellikle ata binmeme ve sofraya açmama âdeti de yaygındır⁵¹¹.

2.1.4. Edep ve terbiye kuralları

Türkiye Selçuklu toplumunda terbiye kuralları geniş çapta tatbik sahası buluyordu. Mevlânâ'nın uzun fasılları arasında gözümüze çarpan bazı pasajlar buna şüphe bırakmamaktadır. Kökünün İslamiyet'ten evvelki devirlere kadar uzandığı şüphesiz olan bu kurallar, Selçuklu toplumunun her tabakasında eylem sahası bulabiliyordu. Sayısı az da olsa, bir konuşma sırasında veya eserin herhangi bir bölümünde dolayısıyla bahsi geçen bazı olaylar gözlerimizin önüne disiplinli ve edipli bir toplum manzarası serer⁵¹². Biz burada daha çok Mevlânâ'nın eserlerinde kınadığı, toplum tarafından hoş karşılamayan davranışları zikredeceğiz.

Mevlânâ, paylaşmayı, arkadaşlığı⁵¹³, kötü gün dostluğunu⁵¹⁴, cömertliği övmekte ve kıymet vermekte; cimriliği, riyakârlığı⁵¹⁵, zenginlerin fakirleri hor görmesini⁵¹⁶ ve kıskançlığı⁵¹⁷ eleştirmektedir. Mevlânâ, insanlara cömertliği ve dostluğu tavsiye etmekte; cimrilik ve riyakârlıktan men etmektedir.

Kötü alışkanlıkları olan, bağımlı, insanlardan da bahseden Mevlânâ, bunlarla ilgili olarak özellikle afyon⁵¹⁸ ve esrar⁵¹⁹ kullandıklarını söylemekte ve bunları kınamaktadır. Afyon ve esrar kullananların kendilerini kaybettiğinden bahseder ve sarhoşluğun son kertesinin de afyon yutmak olduğunu ifade eder⁵²⁰.

⁵¹⁰ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 152.

⁵¹¹ Taneri, a.g.e., 31.

⁵¹² Taner, a.g.e., s. 62.

⁵¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 7656.

⁵¹⁴ *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 199.

⁵¹⁵ *Rubailer*, çev. Hasan Ali yücel, s. 53.

⁵¹⁶ *Mesnevî*, III. cilt, 4199. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 4091.

⁵¹⁷ *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 234.

⁵¹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1795. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 203. *Mesnevî*, III. cilt, 664.

⁵¹⁹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 200. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3410. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1139. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 126.

⁵²⁰ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 200. *Mesnevî*, V. cilt, 3950. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 2842. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1144.

Kumarhane ve meyhaneye gidenlerde Mevlânâ'nın kınadığı kişilerdir. Kumarhaneye gidip kumar oynayanları, kumar borcu olanları ve bu yüzden hapse düşenleri kınamaktadır⁵²¹. Tıpkı afyon ve esrar kullananlar gibi Mevlânâ'nın kötü ahlak sahipleri arasında saydığı ve kınadığı bir diğer gurupta üzüm ve hurmadan yapılan şaraplardan içerek sarhoş olanlar, meyhaneye gidenlerdir⁵²².

Zikrettiği ve kınadığı kötü huylu, kötü ahlak sahibi insanlar arasında zina edenler, fahişelik yapanlar⁵²³ önemli bir yer tuttuğu gibi oğlancılık yapanlar⁵²⁴, lezbiyenler ve hayvanlarla cinsi münasebette bulunanlar da vardır⁵²⁵. Mevlânâ devrin telâkkinin tercümanı olarak homoseksüelliği kınıyordu. Eflâkî cinsi sapık olan ve “Kendisini kullanmaları için kölelere para veren bir şeyhin müritlerinin verdikleri ilaçlar sayesinde namussuzluk ve sıkıntıdan kurtarıldığını” yazar. Bugünkü tıba göre homoseksüelliğin bir türü olan mahbup perestlik de hoş görülüyordu⁵²⁶.

Ayrıca kandil yağına su katan dolandırıcılar ve sahte para basan kalpazanlar da yine Mevlânâ'nın tenkit ettiği suçlular arasındadır. Toplumsal bir hastalık olan ve her devirde karşımıza çıkan rüşvet konusundan Mevlânâ da şikâyetçidir. Özellikle saray görevlileri ile adliye teşkilâtının başı olan ve esas görevi adalet dağıtmak olan kadılardan pek çoğunun rüşvet aldıklarını kaydetmektedir⁵²⁷.

Bu devirde sık sık karşımıza çıkan dilencilik de Mevlânâ tarafından hoş karşılanmamaktadır. Mevlânâ, bir taraftan halkın duygularını istismar ederek para toplamaya çalışan ve bunun için kendilerini sakat göstermeye çalışan dilencilerin en aşağı meslek gurubu olduğunu ifade derken, diğer taraftan da gerçekten yoksul olanlarasadeka verilmesini ve hayır yapılmasını teşvik etmektedir. Yine Mevlânâ'nın anlattıklarından bu devirde halkın yararına aş evleri, sebil gibi hayır kurumları yapan ve yoksullara sadakalar dağıtan ya cömertliğini göstermek için

⁵²¹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3173, 3490. **Dîvân-ı Kebîr**, VII/I. cilt, 1402. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 87, Rn. 178.

⁵²² Özbek, **a.g.m.**, s. 50. Taneri; **a.g.e.**, s. 63.

⁵²³ **Mecâlis-i Seba**, s. 81. **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 82. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1513, 3067. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1800, 4875. **Dîvân-ı Kebîr**, VII/II. cilt, 5886.

⁵²⁴ **Mesnevî**, V. cilt, 364. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1731. Oğlancılık. Livata.

⁵²⁵ Özbek, **a.g.m.**, s. 50.

⁵²⁶ Taneri, **a.g.e.**, s.64.

⁵²⁷ Özbek, **a.g.m.**, s. 50, 51.

veya ad kazanmak ve sevaba girmek için hayır yapan çok sayıda zengin hayır sahiplerinden de bahsetmektedir⁵²⁸.

2.2. HAYAT TARZI

2.2.1. Giyim-kuşam

Müstakil bir kültüre sahip olan Türklerin, kendilerine has kıyafetleri de vardı. Böylece İslâm medeniyetinin diğer başlıca kültürlerini temsil eden Arap ve İran kavimlerinden ayrı bir Türk kıyafetinden tereddütsüz söz edebiliriz⁵²⁹. Giyim-kuşam kültür hayatının mühim bir konusudur. Mevlânâ'nın zikrettiği giyim-kuşam ile ilgili bilgileri Selçuklu devri giyim-kuşamını konu edinen araştırmaları da dikkate alarak değerlendirmeye çalışacağız.

Kıyafet mevzuna geçmeden önce bu kıyafetlerin yapıldığı malzemeyi yani kumaşları ele alıp değerlendireceğiz.

2.2.1.1. Kumaşlar

Elbiselik kumaşlar başlıca ipekten ve atlastan imal ediliyordu⁵³⁰. Elbise imalinde en çok tercih edilen kumaşın "Giyinmiş oldukları gökyüzünün o atlas elbisesini Muhammed'e mensup o değerli ipekli kumaşı yırtarlar"⁵³¹ ve "Cennette yeşil atlaslardan, ipekli kumaşlardan elbiseler verilecekmiş"⁵³² ifadeleriyle ipekli kumaş olduğunu ve "Bizden sararmış bir yüzle ciğer parçası iste; ipekli kumaş satanların pazarcılığı başka yeredir"⁵³³ ifadesinden de ipekli kumaş satanların pazarlarının ve dükkânlarının ayrı olduğu anlaşılmaktadır.

Yine elbise imalinde kullanılan bir başka değerli kumaş da atlasıdır. Atlas da tıpkı ipekli kumaş gibi olmakla beraber tanımını Ferit Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe

⁵²⁸ Özbek, a.g.m., 51. Mesnevî, I. cilt, 84. Mesnevî, II. cilt, 496. Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 2007. Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 3960. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1224, 1301, 1323.

⁵²⁹ Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı, SAD, C.III., s. 51.

⁵³⁰ Köymen, a.g.m., s. 54.

⁵³¹ Mecâlis-i Seba, s. 13.

⁵³² Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 4469.

⁵³³ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 139. S. 44.

Ansiklopedik Lûgat'ında üstü ipek, altı pamuk kumaş olarak vermektedir⁵³⁴. Mevlânâ, “Atlas alelâde kumaşla bir olur mu hiç?”⁵³⁵ demek suretiyle atlasın da kıymetli kumaşlardan olduğunu belirtmektedir.

Mevlânâ Mesnevî'sinde müşterilerinin kumaşlarından çalan terzinin hikâyesini anlatırken müşterinin savaş elbisesi yapması için terziye İstanbul atlası verdiğinden bahseder⁵³⁶. Mevlana'nın verdiği bu bilgiye göre Bizans'tan kumaş ithal edildiği anlaşılmaktadır. Değerli kumaşlardan sayılan atlasların altın gibi değerli madenlerle süslendiğini de belirtmektedir⁵³⁷.

Ayrıca pamuktan⁵³⁸ ve başta keçi⁵³⁹ olmak üzere hayvanların kıllarından da kumaş imal edildiğini belirtmekte; fakat bu kumaşlara atlas ve ipek gibi kıymet verilmediği alelâde sayıldığı anlaşılmaktadır. Tiftik keçisinin kılları arasında bulunan yumuşak yün olan ve tiftik adı verilen kumaş da imal edilmekte ve elbise yapımında kullanılmaktaydı⁵⁴⁰.

Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş taç yapraklı olan bitki de dokumacılıkta kullanılmaktaydı ve keten kumaşı adını almaktaydı. Fakat keten de tıpkı tiftik ve pamuklu kumaş gibi kıymetli sayılmamaktaydı. Bu konuyla ilgili olarak Mevlânâ, “Yusuf bile olsan eğrilik yüzünden değerine karşılık bir keten bezi bulursun” demek suretiyle ketenin de kıymetli kumaşlar sınıfına girmediğini belirtmektedir. Bahsettiği bir diğer kumaş çeşidi de kadifedir⁵⁴¹.

Yapağı veya keçi kılından olup dokunmadan yalnızcadövülmekle elde edilen kaba kumaş olan keçenin elbise yapımında kullanıldığına dair bilgi vermeyen Mevlânâ, keçenin su testisinin ağzına kapatılmakta kullanıldığını belirtmektedir⁵⁴². Keçe

⁵³⁴ Devellioğlu, F. (2008). **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, s. 52.

⁵³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 457.

⁵³⁶ **Mesnevî**, VI. cilt, 1685 vd. **Mesneviden Hikâyeler**, s. 31 vd.

⁵³⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 8914.

⁵³⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 6184.

⁵³⁹ **Mesnevî**, III. cilt, 2519.

⁵⁴⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2999.

⁵⁴¹ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 221.

⁵⁴² **Mesnevî'den Hikâyeler**, s. 63.

daha çok çadırdan, çizmeye, kuşağa ve börke varıncaya kadar muhtelif maksatlar için kullanılıyordu⁵⁴³.

Hayvanların postları da giyim-kuşam da kullanılmaktaydı. Mevlânâ, ayı postunun soğuktan korunmak için kullanıldığını belirtmektedir⁵⁴⁴. Ayrıca tilki⁵⁴⁵ ve sincap⁵⁴⁶ postlarının da tıpkı ayı postu gibi giyim-kuşamda kullanıldığını belirtmektedir.

Bizans'tan kumaş ithal edildiği gibi Yemen'den de kumaş ithal edildiğini fakat Yemen'den ithal edilen bu kumaşında alelâde kumaşlardan sayıldığını "Orada atlas görünür ama bu yanda alelâde Yemen kumaşdır"⁵⁴⁷ demek suretiyle belirtmektedir. Selçuklular, Bizans ve Yemen'den kumaş ithal etmenin yanında başta Konya ve Sivas olmak üzere Selçuklu şehirlerinde büyük kumaş tezgâhları kurmuşlardır⁵⁴⁸.

2.2.1.2. Kıyafetler

Kıyafet yapımında kullanılan kumaşlar hakkın bilgi verdikten sonra şimdi de kıyafet çeşitlerini ele alacağız. Bir Türk kıyafeti nelerden meydana geliyordu? Başından başlayarak ayağına kadar teker teker sayarsak, önce başta taşınan börk, sonra vücuda giyilen kaftan, bunun altında muhtelif adlar taşıyan hırkalar, ceketler ve nihayet gömlek gelir. Şalvar, pantolon, çizme veya ayakkabı ile kıyafet tamamlanır⁵⁴⁹.

Selçuklu devri kıyafetleri konusunda Mevlânâ tatmin edici bilgiler vermektedir. Yukarıda kısaca saydığımız Türk giyim-kuşamını Mevlânâ'nın verdiği bilgilerden hareketle izah edelim.

⁵⁴³ Köymen, a.g.m., s. 56.

⁵⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2037.

⁵⁴⁵ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 116.

⁵⁴⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 624.

⁵⁴⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3917.

⁵⁴⁸ Önder, M. (1955). Mevlana'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV. cilt, S. 3, s. 79.

⁵⁴⁹ Köymen, a.g.m., s. 59.

2.2.1.2.1. Başlıklar

Kûlah: Başa giyilen ucu sivri serpuş diye tarif olunmuştur⁵⁵⁰. Mevlânâ kûlahtan sık sık bahsetmekte fakat şekli ve özellikleri ile ilgili bir bilgi vermemektedir⁵⁵¹. Ufak bir başlık tipi olan kûlah yuvarlak veya basık konik şeklindedir⁵⁵².

Sarık: Kavuk, kûlah ve fes üzerine sarılan beyaz veya koyu yeşil bez ve tûlbent parçasıdır⁵⁵³. Mevlânâ sarığın altınla da bezendiğini “başına da atıncağızla bezenmiş bir sarık sarmış”⁵⁵⁴ ifadesiyle belirtir. Yahudilerin sarıklarının üstüne samurdan bir sarı bağ bağladıklarını ifade etmek suretiyle Müslimler ve gayrimüslimler arasında giyim-kuşamda fark olduğunu belirtmektedir. Bu konu ile ilgili olarak; “Yahudiler gibi sarığın üstüne samurdan bir sarı bağ bağla da Yahudiliğin belli olsun”⁵⁵⁵ ifadesini kullanır. Aksarayî, “Başları kûlahlı fakat kalpleri küfür içindedir; bellerinde kemer yüreklerinde zünnar var”⁵⁵⁶ ifadesiyle Müslim ve gayrimüslim giyim kuşam farkına değinmektedir. Selçuklu sultanlarının başlarına destarlı küçük sarık sardıklarını, tebrik ve kabullerde tahta oturdukları zaman, başlarına taç koyduklarını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Sarık, ayakta sağ el ile başın etrafından sola dolandır ve dini geleneğe göre yeni sarık ilk defa Cuma günü sarılırdı⁵⁵⁷.

Puşu: Başa sarılan, çerçevesi saçaklı ipek örtü olan puşu da Mevlânâ'nın eserlerinde zikredilmektedir⁵⁵⁸.

2.2.1.2.2. Elbiseler

Gömlek: Mevlânâ'nın en sık bahsettiği giyim eşyalarından birisi gömlektir. Gömlek hakkında fazla bilgi vermeyen Mevlânâ gömlekten bahsederken Hz. Yusuf'u

⁵⁵⁰ Oral, M. Z. (1962). Selçukilerde Giyim Eşyası, *Türk Etnografya Dergisi*, S.5, Ankara, 1963, s. 18.

⁵⁵¹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 114-478-1033. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3239-1592. *Mecâlis-i Seba*, s. 50. *Mesnevî*, I. cilt, 1693. *Mesnevî*, IV. cilt, 2600.

⁵⁵² Süslü, Ö. (2007). *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara, s. 141.

⁵⁵³ Oral, a.g.m., s. 18. Süslü, Ö. (2002). *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklularında Giyim ve Kuşam*, *Türkler* VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 770.

⁵⁵⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 785.

⁵⁵⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 848.

⁵⁵⁶ Aksarayî, a.g.e., s. 70.

⁵⁵⁷ Süslü, a.g.m., s. 768.

⁵⁵⁸ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 119.

zikretmekte⁵⁵⁹ ve gömleğinde altınla işlenebildiğini söylemektedir⁵⁶⁰. Birde gömleğin içine giyilen iç gömleğinden bahsetmektedir⁵⁶¹.

Hırka: Mevlânâ'nın bahsettiği bir başka giyim eşyası ise hırkadır. Hırka entari üzerine giyilen kollu, uzunca elbisedir. Hırkayı orta sınıf halk ve talebe giyerdi⁵⁶². Mevlânâ, hırka ile ilgili olarak yünden⁵⁶³ ve softan⁵⁶⁴ hırkalar kullanıldığını söyler.

Kaftan: Mevlânâ, kaftandan eserlerinde sık sık bahsetmekle beraber düğmeli olduğundan başka fazlaca bilgi vermez⁵⁶⁵. Kaftan, gövde, yen ve etek olmak üzere üç parçadan meydana geliyordu. Kaftanın gövde kısmı vücuda uygun idi ve düğmelerle bele kadar ilikleniyordu ve boyuna kadar kapalıydı⁵⁶⁶. Kaftanların önleri açık olup, astarsızdır ve diz kapaklarına veya topuklara kadar inerler⁵⁶⁷.

Kürk: Kışın soğuktan korunmak için kürk giyilmekteydi⁵⁶⁸. Kürk yapımında kunduz⁵⁶⁹, kuzu, samur, sincap, bozkır tilkisi ve ada tavşanı derileri kullanılıyordu⁵⁷⁰.

Cübbe: Sofuların giydikleri elbise olan cübbe ile ilgili olarak Mevlânâ ketenden yapıldığını söyler⁵⁷¹.

Şalvar: Üst kısmı geniş ve kırmalı, paçaları ayrı ve genişçe dikilmiş üstlük bir dondur. Ekseriye yün kumaştan ve şaldan yapıldığı için şalvar adı verilmiştir⁵⁷². Mevlânâ, sadece şalvarın adını eserlerinde zikreder⁵⁷³. Şalvar Türklerin tipik giyimi

⁵⁵⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 43-202. **Mesnevî**, V. cilt, 3256. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 625. II. cilt, 1051.

⁵⁶⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 4021.

⁵⁶¹ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1913.

⁵⁶² Oral, **a.g.m.**, s. 17.

⁵⁶³ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 7813.

⁵⁶⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1604.

⁵⁶⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 2720.

⁵⁶⁶ Köymen, **a.g.m.**, s. 62, 63. Süslü, **a.g.m.**, s. 772.

⁵⁶⁷ Süslü, **a.g.e.**, s. 144.

⁵⁶⁸ **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 725. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 725. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1889. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 592. **Mektuplar**, s. 128.

⁵⁶⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 662.

⁵⁷⁰ Köymen, **a.g.m.**, s. 58.

⁵⁷¹ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 98.

⁵⁷² Oral, **a.g.m.**, s. 15. Süslü, **a.g.m.**, s. 774.

⁵⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 316. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1890. **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 191. **Mesnevî**, V. cilt, 2922.

olup savaşçı kavimlerin giyim tarzıdır⁵⁷⁴. Kadınların şalvarları daha bol iken erkeklerin şalvarları daha dardır⁵⁷⁵.

Çarşaf: Kadınlara ait zikredilen elbise ise çarşaftır⁵⁷⁶. Mevlânâ, eserlerinde sık sık kadınların çarşaf giyip yüzlerini gizlediklerinden bahsetmektedir⁵⁷⁷. O, kadınların giyimini tarif ederken “çarşaf, başlık ve peçe örterdi”⁵⁷⁸ demektedir. Kadınlar yüzlerini nikabla yani peçeyle örtmekteydiler⁵⁷⁹.

2.2.1.2.3. Ayakkabılar

Mevlânâ, ayakkabılar bahsinde çarık ve çizmeden bahsetmektedir⁵⁸⁰.

Çarık: Türklere has ayakkabı tipidir⁵⁸¹. Debbağlanmamış büyük baş hayvanların derisinden yapılır. Burun kısmı sivrice dikilir. Topuk ve yan kısımlarına ipler geçirilerek ayağa göre şekillendirilir⁵⁸².

Çizme: Mevlânâ, hükümdarlık alâmetlerinden de sayılan çizmeden de bahseder⁵⁸³. Türk çizmesi ya deriden ya da keçeden yapıldı⁵⁸⁴. Çizmenin rengi de Türklerde önemlidir. Kırmızı kemer ve kırmızı çizme Orta Asya hükümdarlık sembolü idi. Anadolu’da Türklerin büyük kısmının sarı çizme giydiğini ve bunun en yüksek mertebeye eriştikleri anlamına geldiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz⁵⁸⁵. Mevlânâ, çizmeden daha koruyucu ve daha sıcak tutan kar ayakkabılarından da bahsetmektedir⁵⁸⁶.

⁵⁷⁴ Süslü, a.g.e., s. 148. Süslü, a.g.m., s. 772.

⁵⁷⁵ Süslü, a.g.m., s. 774.

⁵⁷⁶ Taneri, a.g.e., s. 73.

⁵⁷⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 2991. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3100. *Mecâlis-i Seba*, s. 104.

⁵⁷⁸ *Mesnevî*, V. cilt, 2233.

⁵⁷⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 36, 55.

⁵⁸⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3356. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1022. *Mesnevî*, II. cilt, 1720.

⁵⁸¹ Köymen, a.g.m., s. 70. Süslü, a.g.m., s. 774.

⁵⁸² Oral, a.g.m., s. 14. Süslü, a.g.e., s. 151.

⁵⁸³ *Mesnevî*, I. cilt, 2309. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 644.

⁵⁸⁴ Köymen, a.g.m., s. 68. Süslü, a.g.m., s. 774. Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomi Politikaları, *Türkler*, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 348.

⁵⁸⁵ Süslü, a.g.e., s. 150.

⁵⁸⁶ *Mesnevî*, II. cilt, 1758.

Kemer: Bele bir defa sarılıp tokalanan veya uçlarındaki ipleri ile bağlanan bir eşyadır⁵⁸⁷. Mevlânâ, kemerin gümüş gibi değerli madenlerden yapılabildiğini ifade etmektedir⁵⁸⁸.

Selçuklu devri giyim kuşamı ile ilgili detaylı bilgi verdikten sonra “Peki Mevlânâ’nın giyim kuşamı nasıldı?” sorusunu soracak olursak; Mevlânâ hakkında ilk eseri yazan ve Mevlânâ’nın kırk yıl hizmetinde bulunan Mecdeddîn Feridun Sipahsalar’ın verdiği bilgilere göre, Mevlânâ, başına dumanî renk bir destar sarar, sırtına da önü yırtmaçlı, uzun etek ve kollu bir ferace giyerdi⁵⁸⁹. Eflâkî’de Mevlânâ’nın kıyafetlerini şu şekilde tasvir eder; başında şekerâviz sarılmış duman renkli sarık beyaz sarık, üzerinde Yemen ve Hind kumaşından dikilmiş mavi fereci, vaşak kürkü ile kaplı altın düğmeli kırmızı uskurlat çuhasından elbise, ayağında Mevlevî çizmesi⁵⁹⁰.

2.2.2. Süslenme ve güzelleşme şekil ve vasıtaları

2.2.2.1. Süslenmede kullanılan kıymetli madenler ve taşlar

Giyim eşyalarında da kullanılan kıymetli madenler ve taşlar özellikle kadınların süslenme ve güzelleşme vasıtaları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Süslenme vasıtası olarak kullanılan kıymetli taşların başında şüphesiz altın ve gümüş geliyordu⁵⁹¹.

Altının süslenmede de kullanıldığına dair Mevlânâ’da şöyle bir ifade bulunmaktadır: “Hüşyâr (akıllı, aklı başında) kişi altın, süsü altınsa eğer”⁵⁹². Gümüşün de süslenme vasıtası olarak kullanıldığı muhakkak olmakla beraber altın kadar rol oynamamaktadır⁵⁹³. Gümüşün ziynet eşyası olarak kullanıldığına dair Mevlânâ; “Deniz renkli acayip gönüllü, gümüş gerdanlı bir âfat”⁵⁹⁴ ve “O senin

⁵⁸⁷ Oral, a.g.m., s. 16.

⁵⁸⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1506.

⁵⁸⁹ Önder, a.g.m., s. 80.

⁵⁹⁰ Taneri, a.g.e., s. 73.

⁵⁹¹ Köymen, a.g.m., s. 76.

⁵⁹² *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 332. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 332.

⁵⁹³ Köymen, a.g.m., s. 76.

⁵⁹⁴ *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1604.

aklın, benim kulağım hep kapı halkasında olsaydı da şu altın gümüş halkalar olmasaydı ne olurdu sanki?”⁵⁹⁵ demektedir.

Altından sonra en çok kullanılan süslenme eşyası incidir. İnci tek başına muhtelif süs eşyası olarak kullanıldığı gibi değerli taşlarla beraber de kullanılmaktaydı⁵⁹⁶. İnciye eserlerinde sık sık yer veren Mevlânâ, incinin altından daha kıymetli olduğunu söylemektedir. “İncinin, mücevherin üstüne altın yığ, altının altında kalsın; üste çıkmasa da altın gene ondan değersizdir”⁵⁹⁷.

Süslenme vasıtası olarak kullanılan ziynet eşyalarında sadece değerli madenler kullanılmıyor başta yakut olmak üzere değerli taşlarda kullanılıyordu. Mevlânâ, yakutun süslenme vasıtası olarak kullanılmasıyla alakalı olarak “Ak yüzüğün yakut taşını öpüyorum”⁵⁹⁸ demektedir. Yakuttan başka firuze⁵⁹⁹, yeşim taşı⁶⁰⁰, akik⁶⁰¹, lâl⁶⁰² de süslenmede kullanılan değerli taşlar olarak zikredilmektedir.

2.2.2.2. Süs eşyaları

Kadınların kullandığı süslenme eşyaları, küpe, gerdanlık, bilezik, boncuk, inci, tarak ve aynaydı⁶⁰³.

Küpe: Küpeden bahsederken Mevlânâ, daha çok halka kelimesiyle birlikte zikreder⁶⁰⁴. Bu da bize daha çok halka küpelerin kullanıldığını düşündürmektedir. Küpenin hangi madenden yapıldığına dair tatmin edici bilgiler de vermektedir. Küpeler inci⁶⁰⁵, altın⁶⁰⁶, gümüş⁶⁰⁷ gibi değerli madenlerden yapılmakta ve değerli

⁵⁹⁵ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1530.

⁵⁹⁶ Köymen, a.g.m., s. 77.

⁵⁹⁷ Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 2103.

⁵⁹⁸ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 883

⁵⁹⁹ Rubailer, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, Rn. 334. s. 106.

⁶⁰⁰ Mesnevî, I. cilt, 516. Mesnevî, V. cilt, 3921.

⁶⁰¹ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 1582. Mesnevî, I cilt, 1452.

⁶⁰² Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 1094. Dîvân-ı Kebîr, VII/I. cilt, 902.

⁶⁰³ Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, **Türkler** III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 33.

⁶⁰⁴ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 1645. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 97.

⁶⁰⁵ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 875. Köymen, a.g.m., s. 79.

⁶⁰⁶ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 233. Mektuplar, s. 18. Önder, M. (1973). Selçuklu Devri Kadın Başlıkları, **Türk Etnografya Dergisi**, S. 3, s. 2.

⁶⁰⁷ Rubailer, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, Rn. 87, s. 207. Önder, a.g.m., s. 2.

taşlarla süslenmekteydi. Küpe yapımında değerli taş kullanılabildiği gibi boncukta kullanılmaktaydı⁶⁰⁸.

Gerdanlık: Gerdanlık yapımında da öncelikle altın olmak üzere değerli madenler kullanılmaktaydı⁶⁰⁹. Ayrıca mücevherler gerdanlığı süslemekteydi⁶¹⁰.

Bilezik: Mevlânâ, bileziğin hangi madenden yapıldığına dair bilgi vermemektedir. Belki de altın ve gümüşten yapıldığı malum olduğundan ayrıca belirtmek lüzumu görülmemiştir. Yalnızca bileziğinde ziynet eşyası olarak kullanıldığını ifade etmektedir⁶¹¹.

Yüzük: Parmağa takılan süslenme vasıtasına şimdi olduğu gibi Selçuklu devrinde de yüzük adı veriliyordu. Tek başına altın veya gümüşten pek yüzük yapılmadığı anlaşıyor. Buna mukabil altının kıymetli taşlarla birlikte yüzük olarak kullanıldığı anlaşıyor⁶¹². Yüzük yapımında kullanılan kıymetli taşı Mevlânâ, lâ'l ve inci olarak belirtir⁶¹³.

2.2.2.3. Güzelleşme

Türklerde başlıca süslenme vasıtaları hakkında bilgi verdikten sonra şimdi de güzelleşme vasıtaları üzerinde duralım. Mevlânâ'nın eserlerinde kadınlar tarafından bugünde aynen uygulanan dikkate değer bilgilere rastlamaktayız.

Türk kadınları süslenme ve güzelleşme sırasında daima ayna kullanıyorlardı⁶¹⁴. Süslenme vasıtalarının başında muhakkak surette ayna gelmektedir. Mevlânâ, aynanın demirden⁶¹⁵ ve gümüşten⁶¹⁶ yapıldığını belirtmektedir.

⁶⁰⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, III. Cilt, 1267.

⁶⁰⁹ *Mesnevî*, IV. cilt, 1611. Köymen, *a.g.m.*, s. 79.

⁶¹⁰ *Mecâlis-i Seba*, s. 24.

⁶¹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. Cilt, 7055. Köymen, *a.g.m.*, s. 80.

⁶¹² Köymen, *a.g.m.*, s. 80.

⁶¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1417.

⁶¹⁴ Köymen, *a.g.m.*, s. 83.

⁶¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2573. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 316.

⁶¹⁶ *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1482.

Saçın güzelleştirilmesi için tıpkı bugün olduğu gibi tarak kullanılmaktaydı⁶¹⁷. Mevlânâ, kadınların güzel görünmek için takma saç kullandıklarından da bahsetmektedir⁶¹⁸. Bahsedilen takma saçın o zamanın peruğu olduğu şüphesizdir.

Asıl üzerinde durulması gereken mesele yüzü güzelleştirmek için başvuru vasıtalarıdır. Türk kadınları rastık⁶¹⁹ ve sürme⁶²⁰ kullanmak suretiyle kaş, saç ve kirpiklerini boyamaktaydılar.

Mevlânâ, sürmenin havanda dövülerek elde edildiğini⁶²¹ ve sürme çekmenin göze iyi geldiğini, şaşılığı giderdiğini belirtmektedir⁶²². Ayrıca İsfahan sürmesinin kıymetli olduğunu da belirtmektedir⁶²³.

Türk kadını süsü için yanaklarına allık adı verilen kırmızı boya sürüyor⁶²⁴ ve gözlerine kalem çekiyordu⁶²⁵. Ayrıca kadınlar yüzlerini güzel göstermek, kırışıklıkları ve pürüzleri gidermek amacıyla yüzlerine pudra sürmekteydiler⁶²⁶.

2.2.2.4. Güzel kokular

Türkler güzel kokulara da pek önem veriyorlardı. Mevlânâ'nın bahsettiği güzel kokuların başında misk⁶²⁷ ve amber⁶²⁸ gelmektedir. Mevlânâ'nın bahsettiği bir diğer güzel koku ise gülsuyudur⁶²⁹. Mevlânâ, ayrıca buhur adı verilen kokulu ağaçların, tütsülerinin de kullanıldığını belirtmektedir⁶³⁰.

⁶¹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 583. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 765-1477.

⁶¹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1477. Koca, *a.g.m.*, s. 33. Köymen, *a.g.m.*, s. 82. Önder, *a.g.m.*, s. 3.

⁶¹⁹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 95. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1477.

⁶²⁰ *Mektuplar*, s. 112. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 766, 833, 1361. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 532, 932.

⁶²¹ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6176. *Rubailer*, çev. Abdülhakî Gölpinarlı, Rn. 100, s. 209. Aksarayî, *a.g.e.*, s. 168. Taneri, *a.g.e.*, s. 75.

⁶²² *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 145. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 3900. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 841.

⁶²³ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1176. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1308.

⁶²⁴ *Mesnevî*, I. cilt, 3708. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1475, 2838. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1465. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 215-221. Süslü, *a.g.m.*, s. 768. Koca, *a.g.m.*, s. 33. Köymen, *a.g.m.*, s. 83. Önder, *a.g.m.*, s. 1.

⁶²⁵ *Mesnevî*, VI. cilt, 1292.

⁶²⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5913. Köymen, *a.g.m.*, s. 83.

⁶²⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 283. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 1650. *Rubailer*, çev. Şefik Can, II. cilt, 1066. *Rubailer*, çev. Abdülhakî Gölpinarlı, Rn. 1, s. 121. Rn. 177, s. 87. İbn Bib, *a.g.e.*, I. cilt, s. 366.

⁶²⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 283. Taneri, *a.g.e.*, s. 74.

⁶²⁹ *Mesnevî*, I. cilt, 673, 2773. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 3457. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2334. İbn Bibi, *a.g.e.*, I. cilt, s. 366.

⁶³⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1380.

2.2.3. Besin maddeleri

Türklerin yiyecek ve içecekleri çok çeşitliydi. Bu husus şüphesiz kültür seviyesinin de yüksekliğine delâlet eder⁶³¹. Selçuklu devrinde de gıda başlıca şu iki kaynaktan sağlanıyordu.

* Hayvanlardan

* Nebatlardan

Hayvanların hem etlerinden hem de sütünden faydalanılmaktadır. Gıda sağlanan nebatlar ise tahıl ürünleri, otlar, meyveler ve sebzelerdir⁶³².

2.2.3.1. Ekmekler

Türkler, undan pek çeşitli ekmek yapmasını biliyorlar, pişiriliş tarzına ve pişirilen ekmeğin biçimine göre, her birine ayrı bir ad veriyorlardı⁶³³. Mevlânâ'nın bahsettiği ekmekler buğday ekmeği⁶³⁴, arpa ekmeği⁶³⁵, mısır ekmeği⁶³⁶, yufka ekmeği⁶³⁷, somun⁶³⁸, bazlama⁶³⁹ ve lavaşır⁶⁴⁰. Ekmekler tandırlarda odun, saman ve tezek yakılarak pişirilmekteydi⁶⁴¹.

2.2.3.2. Yemekler

Selçuklu devri yemek kültürü hakkında Mevlânâ'da tatmin edici bilgiler bulunmaktadır. Burada ilk olarak çorbalardan bahsetmek gerekir. Mevlânâ, bugünde varlığını koruyan Türklerin milli çorbası sayılan tarhana çorbasından⁶⁴²

⁶³¹ Taneri, a.g.e., s. 75.

⁶³² Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan Zamanı Türk Beslenme Sistemi, **SAD**, C. 3, s. 15, 16.

⁶³³ Köymen, a.g.m., s. 34.

⁶³⁴ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 195. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1450.

⁶³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 351. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 4500. Taneri, a.g.e., s. 77.

⁶³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 1533.

⁶³⁷ **Mesnevî'den Hikâyeler**, s. 120. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2993. Koca, a.g.m., s. 32. Köymen, a.g.m., s. 35.

Oral, M.Z. (1956). Selçuk Devri Yemekler ve Ekmekleri, **Türk Etnografya Dergisi**, S. 1, s. 74.

⁶³⁸ **Mesnevî**, I. cilt, 1756. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 435, 3528. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2117.

⁶³⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1909.

⁶⁴⁰ **Mesnevî**, V. cilt, 3218.

⁶⁴¹ Özbek, a.g.m., s. 47.

⁶⁴² **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 4153.

bahsetmektedir. Bahsettiği diğer çorbalar ise kelem (lahana) çorbası⁶⁴³, az kavrulmuş un ve tavuk etiyle yapılan herise adı verilen çorba⁶⁴⁴ ve ayrılanla veya sütle döğme buğdaydan yapılan bulamaç isimli çorbadır⁶⁴⁵.

Mevlânâ'nın bahsettiği yemeklere geçecek olursak; dört köşe kesilmiş hamur parçalarından yapılan ve Türklerin milli yemeği sayılan tutmaç⁶⁴⁶ ilk sırayı alır. Tutmaç Türklerin en önemli yiyeceği idi. Daha doğrusu 'tutmaç' tıpkı yoğurt ve kırmızı gibi Türklere özgü bir yiyecekti. Bu yemek bugünkü Türk toplumunda sevilen 'manti' yemeğinin hemen hemen aynısı idi⁶⁴⁷. Et suyuna kızartılmış veya bayat ekmek konularak yapılan tirit⁶⁴⁸ en sık bahsettiği yemeklerdendir. Tirit paça suyundan veya et suyuna ekmek doğramak suretiyle yapılıyor, yoğurtlu ve sarımsaklı olarak da yeniliyordu⁶⁴⁹. İşkembeden de bahseden Mevlânâ, çorba olarak mı yoksa başka bir yemek olarak mı yendiğini söylememektedir⁶⁵⁰.

Et Türk beslenme sisteminde muhakkak önemli bir yer işgal etmektedir. Mevlânâ da eserlerinde etle pişirilen pek çok yemekten bahsetmektedir⁶⁵¹. Mevlânâ'nın bahsettiği etli yemeklerin başında kebab gelmektedir⁶⁵². Kebab için kuzu ve bazen de oğlak eti tercih ediliyordu⁶⁵³. Mevlânâ'nın bahsettiği diğer etli yemekler ise kelle paça⁶⁵⁴, kavrulmuş ciğer⁶⁵⁵ ve iyice dövülmüş buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla yapılan keşkektir⁶⁵⁶. Mevlânâ, kavrulmuş soğan ve salça ile pişirilen, sade veya sebzeli et yemeği olan yahni⁶⁵⁷, kavurma⁶⁵⁸ ve kızarmış etten

⁶⁴³ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2457.

⁶⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3361. Özbek, a.g.m., s. 47.

⁶⁴⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2131-2543. Rubailer, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, Rn. 23, s. 138.

⁶⁴⁶ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 5. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (2011). *Fîhi MâFîh'ten Seçmeler*, haz. Sezai Küçük, Konya, s. 26. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2009. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3631.

⁶⁴⁷ Koca, a.g.m., s. 32.

⁶⁴⁸ *Mesnevî*, IV. cilt, 572. *Mesnevî*, V. cilt, 281. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2704. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 413. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 2706. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4441.

⁶⁴⁹ Taneri, a.g.e., s. 75, 76.

⁶⁵⁰ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 62. *Fîhi MâFîh'ten Seçmeler*, s. 115.

⁶⁵¹ Yiğit, H. (2002). Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları, *Türkler*, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 303.

⁶⁵² *Mecâlis-i Seba*, s. 28. *Mesnevî*, I. cilt, 1672. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1241. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1396. Rubailer, çev. Şefik Can, I. cilt, 628. Köymen, a.g.m., s.27. Oral, a.g.m., s. 73.

⁶⁵³ Köymen, a.g.m., s. 28.

⁶⁵⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 2693, 2707.

⁶⁵⁵ *Mektuplar*, s. 65.

⁶⁵⁶ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 149. *Mesnevî*, V. cilt, 3460.

⁶⁵⁷ *Mesnevî*, VI. cilt, 2489. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4017. Ersan, a.g.m., s. 91.

⁶⁵⁸ *Mesnevî'den Hikâyeler*, s. 75. *Dîvân-ı Kebîr*, II. Cilt, 1479.

(dana eti) de eserlerinde bahsetmektedir⁶⁵⁹. Dana etinden başka eti yenilen diğer hayvanları da eserlerinde zikreder. Bunlar; kaz⁶⁶⁰, bıldırcın⁶⁶¹, balık⁶⁶², tavuk⁶⁶³ ve keçidir⁶⁶⁴. Ayrıca Türkler oğlak, deve, geyik ve tavşan eti de yemektedirler⁶⁶⁵.

Türkler eti sadece günü birlik tüketmiyorlar tuzlayıp kurutmak suretiyle sonraya da saklıyorlardı. Mevlânâ'da sık sık tuzlanıp kurutulan etten bahseder⁶⁶⁶. Türkler ayrıca eti daha sonra yemek için pastırma da yapmaktaydılar⁶⁶⁷.

Mevlânâ, et yemekleri dışında sebze yemeklerinden de bahseder. Bunların başında sadeyağ ile pişirilen kabak veya patlıcan yemeği olan kalya⁶⁶⁸ ve piringli, yumurtalı, yoğurtlu ıspanak vb. sebze yemeği olan borani⁶⁶⁹ gelmektedir. Kereviz⁶⁷⁰, kabak⁶⁷¹, patlıcan⁶⁷², ıspanak⁶⁷³, lahana⁶⁷⁴ ve pırasa⁶⁷⁵ yemeği yapılan sebzelerdir. Patlıcan ekşi sirke ve sarımsak ile yenilmekteydi.

Yemek yapımında kullanılan baklagiller ise; mercimek⁶⁷⁶, nohut⁶⁷⁷, fasulye⁶⁷⁸, börülce⁶⁷⁹, piring ve bulgurdur⁶⁸⁰.

⁶⁵⁹ Mesnevî, III. cilt, 400.

⁶⁶⁰ Mesnevî, II. cilt, 2180. Oral, a.g.m., s. 73. Çetin, A. (2006). Memluk Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış, Milli Folklor, S. 72, s. 114.

⁶⁶¹ Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 2348. Oral, M. Z. (1957). Selçuk Devri Yemekleri II, Türk Etnografya Dergisi, S. 2, s. 29.

⁶⁶² Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 1815. Çetin; a.g.m., s. 114.

⁶⁶³ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 2117. Oral. Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri, s. 73.

⁶⁶⁴ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 6456.

⁶⁶⁵ Koca, a.g.m., s. 31.

⁶⁶⁶ Mesnevî, IV. cilt, 2379. Mesnevî, V. cilt, 719. Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 414. Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 1381. Koca; a.g.m., s. 31. Köymen, a.g.m., s. 30.

⁶⁶⁷ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 3917.

⁶⁶⁸ Fîhi Mâ-Fîh, s. 5. Dîvân-ı Kebîr IV. cilt, 1059. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 5413. Ersan, a.g.m., s. 91.

⁶⁶⁹ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 3343. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 1059. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 5413. Oral, Selçuk Devri Yemekleri II, s. 30. Ersan, a.g.m., s. 91.

⁶⁷⁰ Mesnevî, I. cilt, 369.

⁶⁷¹ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 3427. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 8946. Oral, a.g.m., s. 30.

⁶⁷² Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 4441. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 1955.

⁶⁷³ Mesnevî, I. cilt, 2409. Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 2409.

⁶⁷⁴ Fîhi Mâ-Fîh, s. 92.

⁶⁷⁵ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 45. Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 3926. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 3206. Dîvân-ı Kebîr, VII, 7833.

⁶⁷⁶ Mesnevî, V. cilt, 719. Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 1004. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 3772. Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 3481. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 1285.

⁶⁷⁷ Mesnevî, III. cilt, 4157.

⁶⁷⁸ Mesnevî, V. cilt, 274. Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 54. Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 7, 1518.

⁶⁷⁹ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 664. Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 2445. Dîvân-ı Kebîr, VII/I. cilt, 1306.

⁶⁸⁰ Fîhi Mâ-Fîh, s. 17.

Yemeklere çeşni katmak amacıyla soğan, sarımsak⁶⁸¹, biber, sirke, ekşi⁶⁸², safran⁶⁸³, kimyon⁶⁸⁴ ve nane⁶⁸⁵ kullanılmaktaydı. Yemeklerin yapıldığı yağlarla ilgili olarak ise Mevlânâ, içyağı⁶⁸⁶ ve zeytinyağı⁶⁸⁷ zikreder.

2.2.3.3. Tatlılar

Hammadde olarak şeker kamışından yararlanılan şeker, tatlı yapımında kullanılmaktadır⁶⁸⁸. Zamanına göre lüks bir yiyecek maddesi olan şeker, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Alanya Kalesi'nin yanı başındaki düzlükte kurduğu imalathanede üretiliyordu⁶⁸⁹. Ayrıca kaynatılarak çok koyu ve yapışkan bir macun haline getirilen pekmez veya limonlu şeker eriği de tatlı yapımında kullanılmaktaydı⁶⁹⁰.

Mevlânâ'nın bahsettiği tatlıların başında helva gelmektedir. Helva devrin revaçta olan ve özellikle misafirlere sunulan makbul tatlısı idi. Geleneğe göre helva, arife gecesi dağıtılıyordu. Eflâkî'nin de eserlerinde zikrettiği gibi ölen kimsenin ruhu için de helva dağıtılmaktaydı⁶⁹¹. Helva; yağ, pekmez⁶⁹², şeker veya bal⁶⁹³ ile yapılmaktaydı. Ayrıca helvanın içine ceviz⁶⁹⁴ veya badem⁶⁹⁵ konulmaktaydı. Bir çeşit gül tatlısı olan gülbeşeker Mevlânâ'nın en sık bahsettiği tatlılardandır⁶⁹⁶. Bahsi geçen diğer tatlılar ise kadayıf⁶⁹⁷, baklava⁶⁹⁸, samsa⁶⁹⁹, aşure⁷⁰⁰, safranla

⁶⁸¹ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 610. *Mesnevî*, IV. cilt, 1083. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 97, s. 78.

⁶⁸² Özbek, *a.g.m.*, s. 48.

⁶⁸³ *Mektûbat'tan Seçmeler*, s. 57.

⁶⁸⁴ *Mesnevî*, I. cilt, 3194. *Mektuplar*, s. 82.

⁶⁸⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 580-2061.

⁶⁸⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 519.

⁶⁸⁷ *Mesnevî*, IV. cilt, 2994. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1338, 3166.

⁶⁸⁸ Özbek, *a.g.m.*, s. 48.

⁶⁸⁹ Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar, *Türkler* VII. cilt, , ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 349.

⁶⁹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 875.

⁶⁹¹ Taneri, *a.g.e.*, s. 76, 77.

⁶⁹² *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2574.

⁶⁹³ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 2508. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1448. Yiğit; *a.g.m.*, s. 303.

⁶⁹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 771. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1326. Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Türkler*, III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 32.

⁶⁹⁵ *Mesnevî*, I. cilt, 1495. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1037. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1605. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2547.

⁶⁹⁶ *Mektûbat'tan Seçmeler*, s. 103. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 76, 84, 696, 906. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 2888. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1206. Aksarayî, *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁹⁷ *Mesnevî*, III. cilt, 1917. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1491.

⁶⁹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6303.

⁶⁹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6003. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4133.

renk ve koku verilen bir çeşit şekerli pirinç peltesi olan zerde yani sütlaçtır⁷⁰¹. Ayrıca tatlılar bahsinde son olarak bal⁷⁰², pekmez⁷⁰³, teberzed şeker⁷⁰⁴, akide şeker⁷⁰⁵ ve badem şekerinden⁷⁰⁶ bahsedebiliriz.

2.2.3.4. İçecekler

Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği içecekler ise; üzüm şarabı⁷⁰⁷, rakı⁷⁰⁸, şalgam⁷⁰⁹, ayran⁷¹⁰, gül suyu şerbeti⁷¹¹, bal şerbeti⁷¹², sirkengebin (sirkeli bal şerbeti)⁷¹³, boza⁷¹⁴, incir şurubu⁷¹⁵, süt⁷¹⁶, deve sütü⁷¹⁷, ve kahvedir⁷¹⁸.

2.2.3.5. Süt ürünleri

Süt pişirilerek içildiği gibi, ondan çeşitli besin maddeleri de yapıp yenilmekteydi⁷¹⁹. Sütten elde edilen ürünlerin başında yoğurt gelmektedir⁷²⁰. Sütten elde edilen diğer besin maddeleri ise ayran⁷²¹, peynir⁷²² ve tereyağıdır⁷²³.

⁷⁰⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 338.

⁷⁰¹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 170.

⁷⁰² *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 4-728. *Rubailer*, çev. Ahmet Metin Şahin, 728, 924. *Rubailer*, Abdülhakî Gölpinarlı, Rn. 45, s. 20. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 859. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3326.

⁷⁰³ *Dîvân-ı Kebîr*, VII/I. cilt, 3639. *Mesnevî*, V. cilt, 2999. *Rubailer*, çev. Abdülhakî Gölpinarlı, Rn. 199, s. 162.

⁷⁰⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3184.

⁷⁰⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2306.

⁷⁰⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3665.

⁷⁰⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 171, 1449, 2988. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2566. *Rubailer*, çev. Şefik Can, II. cilt, 1072. Oral, a.g.m., s. 31.

⁷⁰⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 519.

⁷⁰⁹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 12. *Mesnevî*, IV. cilt, s. 1086. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5352.

⁷¹⁰ *Mecâlis-i Seba*, s. 94. *Mesnevî*, I. cilt, 1227. *Mesnevî*, IV. cilt, 3029-3032. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1578. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1483. Çetin; a.g.m., s. 113.

⁷¹¹ *Mesnevî*, I. cilt, 448. *Mesnevî*, III. cilt, 2345.

⁷¹² *Mecâlis-i Seba*, s. 60. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 25. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3319. *Rubailer*, çev. Hasan Ali Yücel, s. 108.

⁷¹³ *Mesnevî*, I. cilt, 1529.

⁷¹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 6427. Çetin, a.g.m., s. 113.

⁷¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 4013.

⁷¹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 96. *Rubailer*, çev. Abdülhakî Gölpinarlı, Rn. 59, s.74. Rn. 1, s. 15.

⁷¹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 50. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 3466, 4471.

⁷¹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 214-631-1338. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 863. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 271. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 13.

⁷¹⁹ Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Türkler*, III. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 31.

⁷²⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2928. Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", *Türkler*, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, 348.

⁷²¹ *Mecâlis-i Seba*, s. 94. *Mesnevî*, IV. cilt, 3032.

⁷²² *Mesnevî*, V. cilt, 2999. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2716. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1038. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 567, 6457. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5730.

2.2.3.6. Meyveler ve sebzeler

Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği meyveler; üzüm⁷²⁴, elma⁷²⁵, şeftali⁷²⁶, özellikle Lârende şeftalisi⁷²⁷, zerdali⁷²⁸, ayva⁷²⁹, nar⁷³⁰, armut⁷³¹, alıç⁷³², incir⁷³³, kayısı⁷³⁴, dut⁷³⁵, erik⁷³⁶, hurma⁷³⁷, bir tür Hint meyvesi olan âmüle⁷³⁸, turunç⁷³⁹, kelek⁷⁴⁰, kavun⁷⁴¹, karpuz⁷⁴², muzdur⁷⁴³. Mevlânâ, iyi hurmanın Basra tarafından getirildiğini söyler⁷⁴⁴. Mevlânâ, turfanda meyveye kıymet vermekte ve misafire ikram edildiğini, bunun önemini belirtmektedir⁷⁴⁵.

Mevlânâ'nın eserlerinde zikredilen sebzeler ise; hıyar⁷⁴⁶ ve havuçtur⁷⁴⁷. Son olarak da Mevlânâ'nın zikrettiği otlara bakacak olursak, bunlar; tere⁷⁴⁸, marul⁷⁴⁹ ve turp⁷⁵⁰. Türkler, patlıcan, fasulye, pancar, kabak, şalgam gibi sebzeleri tanımakta ve yemektedirler⁷⁵¹.

⁷²³ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 2018.

⁷²⁴ **Mesnevî**, III. cilt, 4192. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 131-1071. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 155, s. 157.

⁷²⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 708. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 600. **Rubailer**, çev. Şefik Can, II. cilt, 1124.

⁷²⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 601. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 6098. **Rubailer**, çev. Şefik Can, II. cilt, 1128.

⁷²⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1360.

⁷²⁸ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 129. **Fîhi MâFîh'ten Seçmeler**, s. 141.

⁷²⁹ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1643. **Mesnevî**, II. cilt, 825. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 605.

⁷³⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 663. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1430. **Rubailer**, çev. Şefik Can, II. cilt, 1046, 1102. İbn Bibi, a.g.e., II. cilt, s. 86.

⁷³¹ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3868. **Mesnevî**, III. cilt, 1633.

⁷³² **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 8533.

⁷³³ **Mesnevî**, I. cilt, 581. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 603, 816. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 340. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 6, s. 15.

⁷³⁴ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 123. **Fîhi MâFîh'ten Seçmeler**, s. 137. Koca, Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar, s. 348.

⁷³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3085.

⁷³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 2331.

⁷³⁷ **Mektuplar**, s. 194. **Mektûbat'tan Seçmeler**, s. 100. **Mesnevî**, I. cilt, 1964. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2658.

⁷³⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1929.

⁷³⁹ **Mesnevî**, V. cilt, 944. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3097. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1452. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1790.

⁷⁴⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 121.

⁷⁴¹ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3426. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 611.

⁷⁴² **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5723. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 136.

⁷⁴³ **Mesnevî**, IV. cilt, 2276.

⁷⁴⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2658. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2203.

⁷⁴⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 657. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1530. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 202, s. 221.

⁷⁴⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1733. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 611. Aksarayî, a.g.e., s. 210.

⁷⁴⁷ **Mesnevî**, V. cilt, 2487.

⁷⁴⁸ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 232. **Mesnevî**, I. cilt, 2592. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3215. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 4746.

⁷⁴⁹ **Mektuplar**, s. 35. **Mesnevî**, I. cilt, 3737.

⁷⁵⁰ **Mesnevî**, V. cilt, 1402.

⁷⁵¹ Koca, Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, s. 32.

2.2.3.7. Yemişler

Türkler meyveyi sadece taze olarak değil kurutarak saklayıp mevsimi dışında da yiyorlardı. Mevlânâ'nın bahsettiği kurutulup mevsimi dışında yenilen en önemli meyve üzümdür⁷⁵². Kuru üzüm dışında Mevlânâ'nın bahsettiği diğer yemişler ise; ceviz⁷⁵³, badem⁷⁵⁴, fıstık⁷⁵⁵ ve leblebidir⁷⁵⁶.

2.2.4. Oyunlar, eğlence hayatı ve musiki

Mevlânâ, eğlence hayatı ve oyunlar hakkında da eserlerinde bilgiler vermektedir. Hem saray erkânı hem de halk arasında büyük itibar gören ve Mevlânâ'nın en sık bahsettiği oyun çevgandır⁷⁵⁷. Mevlânâ, çevganın oynanma sebebi olarak savaşlarda bulunmayan halka askerlerin düşmanı nasıl yendiğini ve gerçek savaşı göstermek olduğunu ifade eder⁷⁵⁸. Günümüzde oynanan poloya benzer bir oyun olan çevgan at üzerinde oynanmaktaydı⁷⁵⁹. Bu oyun askerlik kabiliyetini açığa çıkarıp geliştirmek açısından önem taşımaktaydı⁷⁶⁰. Savaşçılık talimi olarak görülecek diğer oyunlar ise; mızrak oyunu⁷⁶¹ ve güreřtir⁷⁶².

Ortaçağda sık karşılaşılan başlıca oyunlar; tavla⁷⁶³ ve satrançtır⁷⁶⁴. Selçuklu devrinde satranç ve tavla gibi oyunların revaçta olduğu, Selçuklu devlet erkânının bu oyunlara rağbet ettiği kaynaklara yansıyan bilgi ve ifadelerden anlaşılıyor.

⁷⁵² *Fihî Mâ-Fih*, s. 42. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3176. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3350.

⁷⁵³ *Mesnevî*, III. cilt, 1387. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 620. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4275. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 473. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 473.

⁷⁵⁴ *Mesnevî*, III. cilt, 4023. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3299. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 4097. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 3194.

⁷⁵⁵ *Mesnevî*, III. cilt, 1387. *Mesnevî*, V. cilt, 2999. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3563. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1263.

⁷⁵⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 162.

⁷⁵⁷ Özbek, *a.g.m.*, s. 49. *Mecâlis-i Seba*, s. 85. *Mesnevî*, I. cilt, 1868. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 90,461, 1002. İbn Bibi, *a.g.e.*, I. cilt, s. 366. İbn Bibi, *a.g.e.*, II. cilt, s. 67. Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 1, Temmuz, s. 83.

⁷⁵⁸ *Fihî Mâ-Fih*, s. 117. İbn Bibi, *a.g.e.*, II. cilt, s. 68. Kuşçu, *a.g.m.*, s. 183.

⁷⁵⁹ Özbek; *a.g.m.*, s. 49.

⁷⁶⁰ Kanat, C. (2007). Memlûk Devleti'nde Eğlence Kùltürü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 1, Temmuz, s. 55.

⁷⁶¹ *Mesnevî*, IV. cilt, 1485.

⁷⁶² *Mesnevî*, III. cilt, 2849. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 21, 1292. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4217.

⁷⁶³ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 602. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2522. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1583. *Rubailer*, çev. Abdùlbâki Gölpinarlı, Rn. 70, s. 147, Rn. 34, s. 201. Taneri; *a.g.e.*, s. 69.

⁷⁶⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 376. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3,1623. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1389. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1204,1389. Taneri, *a.g.e.*, s. 69.

Nizâmü'l-Mülk'ün, sultanları en yakınında bulunanlardan olan nedimlerin satrancı güzel oynamaları gerektiği ifadeleri, Râvendî'nin, eserinde satranç ve tavlaya geniş bir yer vermesi, Mevlânâ'nın satranç kelimesini çok sık kullanması bunun önemli olduğunun göstergesidir. İbn Bibi, I. Alâeddîn Keykubâd'ın satrancı ve tavlayı iyi oynadığını belirtirken, Eflâkî de eserinin bir yerinde tavla oynandığından söz etmektedir⁷⁶⁵.

Çocukların oyun oynamakla zekâlarını arttırdığını, akıllandığını söyleyen Mevlânâ, çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunlardan bahsederken kız çocuklarının bez bebeklerle oynadıklarını⁷⁶⁶, erkek çocuklarının tahta ata binerek, tahta kılıçlarla savaş oyunu, güreş, esnafılık oyunu, ceviz oyunu⁷⁶⁷, çelik-çomak⁷⁶⁸ oynadıklarını ve topaç çevirdiklerini söylemektedir⁷⁶⁹.

Mevlânâ halkın boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla oynadığı diğer eğlencelikler arasında kadınların yün eğirdiklerini⁷⁷⁰, oya, nakış ve gergef işlediklerini⁷⁷¹; erkekler tavla ve satranç yanında, seyirlik oyunlar arasında ayı oynatmakta⁷⁷², cambazlık⁷⁷³, sihirbazlık ve hokkabazlık⁷⁷⁴ yapmaktaydılar⁷⁷⁵.

İnsanların günlük hayatlarında karşılaştıkları yorgunluk, baskı ve bunalımlardan kurtulup rahatlayabilmeleri için en eski devirlerden beri toplumlarda bir eğlenme ihtiyacı mevcut olmuştur⁷⁷⁶.

Biz yukarıda halkın günlük hayatında yer edinen oyunlar üzerinde durduk şimdi de eğlence hayatında önemli bir yeri olan musîki kısmını Mevlânâ'nın verdiği bilgileri göz önünde bulundurarak incelemeye çalışacağız.

⁷⁶⁵ Ersan, **a.g.m.**, s. 89. Râvendî, **a.g.e.**, II. cilt, s. 376.

⁷⁶⁶ Ersan, **a.g.m.**, s. 88.

⁷⁶⁷ Özbek, **a.g.m.**, s. 49.

⁷⁶⁸ **Mektuplar**, s. 41. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1085. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1929.

⁷⁶⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 798.

⁷⁷⁰ **Mesnevî**, V. cilt, 1270. **Rubailer**, çev. Ş. Can, II. cilt, 1111. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 10, s. 126.

⁷⁷¹ **Mesnevî**, I. cilt, 613.

⁷⁷² **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5849.

⁷⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 972. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3178. Ersan; **a.g.m.**, s. 85.

⁷⁷⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 8165. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 185, 1381. Ersan, **a.g.m.**, s. 85.

⁷⁷⁵ Özbek, **a.g.m.**, s. 49.

⁷⁷⁶ Merçil, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, s. 126.

Selçuklularda eğlence hayatının merkezi hanlar ve meyhanelerdi. Buralarda hem erkek hem kadın sanatkârlar müzikli eğlenceler düzenliyorlardı⁷⁷⁷. Buralarda düzenlenen eğlence hayatının başında musiki ve raks geliyordu⁷⁷⁸. Selçuklular devrinde toplum içinde yer alan meslek sahiplerinden biri de gûyendelerdi (şarkıcılar)⁷⁷⁹. Bunlar tef çalıp, ney üflüyorlar⁷⁸⁰; rubai ve gazel söylüyorlardı⁷⁸¹.

Mevlânâ, Mesnevi'sine "Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadıyla kadın erkek herkes ağladı" diye başlar ve eserlerinde musikiye dair pek çok çok ifadeyi sık sık tekrar eder. Mevlânâ'nın eserlerinde musikiye değinmesi müziğin evrensel bir dil olması olarak yorumlanabilir. Mevlânâ, bu konu ile ilgili "Rebâbın dili, Türk olsun, Arap olsun, Rum olsun, âşıkların dilidir" ifadesini kullanır⁷⁸². Ve müzik; güzelliğin, sevginin sonsuzluğun türçüme gerektirmeyen dilidir⁷⁸³. Toplumun her kesimiyle ilişki içinde olan gayri müslimlerin bile saygısını kazanan, cenaze marasimine gayrimüslimlerin bile katıldığı Mevlânâ'nın bu evrensel dile değinmesi normaldir.

Mevlânâ, eserlerini genellikle nasihat vermek amacıyla yazdığından musiki gibi önem verdiği mevzuya bile derinlemesine yer vermemektedir. Biz Mevlânâ'nın anlattıkları içinden musîki ile ilgili verdiği bilgilere bakınca sık sık müzik aletlerinin isimlerini zikrettiğini görüyoruz. Mevlânâ eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla; rebap⁷⁸⁴, ney⁷⁸⁵, çeng/çenk⁷⁸⁶, def⁷⁸⁷, zurna⁷⁸⁸, tanbur⁷⁸⁹, davul⁷⁹⁰, dümbelek⁷⁹¹, kaval⁷⁹², ud⁷⁹³, kopuz⁷⁹⁴, kemençe⁷⁹⁵, berbat⁷⁹⁶, kudüm⁷⁹⁷, lavta⁷⁹⁸,

⁷⁷⁷ Taneri, a.g.e., s. 67, 68.

⁷⁷⁸ Akdoğan, B. (2008). Türk Din Musikisi Tarihine Bir Bakış, AÜFİD, S. I, s. 159.

⁷⁷⁹ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 125, 2979.

⁷⁸⁰ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 228, s. 55.

⁷⁸¹ Merçil, Türkiye Selçuklularında Meslekler, s. 128.

⁷⁸² Öztürk, Y.N. (2000). Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve İnsan, İstanbul, 6. Baskı, s. 157.

⁷⁸³ Öztürk, a.g.e., s. 155.

⁷⁸⁴ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 4273. Mesnevi, II. cilt, 1195.

⁷⁸⁵ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 1661. Dîvân-ı Kebîr, IV. 382.

⁷⁸⁶ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 190. Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 2447. Mesnevi, I. cilt, 1599

⁷⁸⁷ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 126, 300, 890.

⁷⁸⁸ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 392, s. 113.

⁷⁸⁹ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 1142.

⁷⁹⁰ Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 1237.

⁷⁹¹ Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 6194. Dîvân-ı Kebîr, Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 2763.

⁷⁹² Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 933, 1002.

⁷⁹³ Mesnevi, V. cilt, 4211.

⁷⁹⁴ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 626.

târ⁷⁹⁹, erganun⁸⁰⁰, mûsîkar⁸⁰¹, nefir⁸⁰², saz⁸⁰³ ve kanun⁸⁰⁴ gibi müzik aletlerini zikreder.

2.2.5. Ev hayatı

Selçuklu insanının gündelik hayatı da Mevlânâ'nın eserlerinde bahsi geçen mevzulardandır. Biz burada Selçuklu evinden, ev eşyalarından, ısınma ve aydınlanmadan bahsedeceğiz. Türklerin evinden bahsederken öncelikle evin inşasının nasıl yapıldığını, hangi malzemelerin kullanıldığını ifade etmek gerekmektedir.

O zaman da evin inşası için bugün olduğu gibi temel kazılıyordu. İnşaatta kerpiç⁸⁰⁵, tuğla⁸⁰⁶ veya taş kullanılıyordu⁸⁰⁷. Kerpiç kalıplara dökülüp güneşte kurutuluyordu. Kerpiç güneş yerine ateşte pişirilirse tuğla olurdu⁸⁰⁸. Evin inşasında kullanılan ikinci malzeme ağaçtır. Ağaca muhtelif şekiller verilmek suretiyle kiriş ve direk olarak kullanıldığı gibieşik, söve, kapı yanağı, vs. olarak da kullanılıyordu⁸⁰⁹. Evin tavanı ve kapısı da ağaçtan yapılmaktaydı⁸¹⁰. Evin kapısı tahtadan yapılabildiği gibi fildişi gibi farklı malzemelerde kullanılabilmekteydi⁸¹¹. Evin yapımında tahta, kerpiç ve taş kadar önemli olan bir diğer malzemede sıvadır. Sıva samanlı çamurdan hazırlanıyordu. Samanlı çamur hem tavanda hem de ilerde oluşabilecek delikleri kapatmak için kullanılmaktaydı⁸¹². Kerpiçten yapılan evlerle

⁷⁹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6150. *Dîvân-ı Kebîr*, VII/II. cilt, 3127.

⁷⁹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 278, 1141. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 3604.

⁷⁹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, VII/II. cilt, 8591.

⁷⁹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, VII/I. cilt, 2296.

⁷⁹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII/II. cilt, 5748.

⁸⁰⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2045.

⁸⁰¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII/II. cilt, 8593.

⁸⁰² *Fîhi Mâ-Fîh*, 235. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1851.

⁸⁰³ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 876. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 4076.

⁸⁰⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VII/I. cilt, 2360.

⁸⁰⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 754. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 3505. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3898. Rubailer, çev. A. Metin Şahin, 505.

⁸⁰⁶ *Mektuplar*, s. 161.

⁸⁰⁷ *Mesnevî*, III. cilt, 2885. Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan Zamanı Türk Evi, *SAD*, C. 3, s. 1.

⁸⁰⁸ Köymen, a.g.m., s. 2.

⁸⁰⁹ *Mesnevî*, II. cilt, 2496. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 2285. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2018. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 7370.

⁸¹⁰ *Mesnevî*, V. cilt, 3041. *Dîvân-ı Kebîr*, VII/I. cilt, 646.

⁸¹¹ *Mesnevî*, IV. cilt, 195.

⁸¹² *Fîhi MâFîh'ten Seçmeler*, s. 181. *Mesnevî*, II. cilt, 1837. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 60. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1692.

alakalı olarak Mevlânâ, dayanıklı olmadığını, özellikle deniz kenarlarına, sel olan yerlere kerpiçten ve balçıktan ev yapılmaması gerektiğini ifade etmektedir⁸¹³.

İnşa edilen ev çatı ve dam ile örtülüyordu⁸¹⁴. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tavan yapımında tahta kullanılmaktaydı. Çatılara yağmur suyunun tahliyesi için oluk yapılmaktaydı⁸¹⁵.

Türk evinin hangi malzemelerden yapıldığını belirttikten sonra evin hangi bölümlerden meydana geldiğine göz atalım.

2.2.5.1.Evin bölümleri

Türk evi başlıca sofa⁸¹⁶, oda, koridor⁸¹⁷, mutfak⁸¹⁸, mahzen⁸¹⁹, pabuçluk⁸²⁰ ve avludan⁸²¹ oluşmaktaydı. Odalardan biri tâbhane (kışlık sıcak oda) olarak ayrılıyordu. Mimari bakımdan damların genel olarak düz olduğu ve evin kemerli olarak inşa edildiğini biliyoruz⁸²².

2.2.5.2. Ev eşyaları

Türklerin hayatında ev süslemenin büyük bir yer tuttuğu anlaşıyor. Evin nakış ile bezendiğini biliyoruz. Duvar süslemesi sadece nakışla olmuyordu. Odanın duvarları nakışlı çarşaf ve halılarla da kaplanıyordu⁸²³. Türklerin evlerinde kullandıkları eşyaların başında hiç şüphesiz tahta sedir (peyke) gelmektedir⁸²⁴.

⁸¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 775, 3898. *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 505. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 505. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 102, Rn. 302.

⁸¹⁴ Köymen, *a.g.m.*, s. 2. *Rubailer*, Abdülbâki Gölpınarlı, s. 24, Rn. 57.

⁸¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 8451.

⁸¹⁶ *Fîhi MâFih'ten Seçmeler*, s. 129. *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 1160. Sofa: Oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.

⁸¹⁷ *Fîhi Mâ-Fih*, s. 120.

⁸¹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 273. *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 951. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 951. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 745. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 223, Rn. 1763.

⁸¹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 635,661. *Mesnevi*, III. cilt, 4135.

⁸²⁰ *Mektuplar*, s. 41.

⁸²¹ *Mesnevî*, II. cilt, 3113.

⁸²² Taneri, *a.g.e.*, s. 69, 70.

⁸²³ Köymen, *a.g.m.*, s. 4. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1330.

⁸²⁴ *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 722. II. cilt, 1026. *Rubailer*, A. Metin Şahin, 722. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 119, Rn. 11. S. 74, Rn. 63.

Yerlere ise; ev sahibinin maddi durumuna göre halı⁸²⁵, kilim⁸²⁶ veya hasır⁸²⁷ serilmekteydi. Yünden yapılan halı ve kilimlerde nakışla işlenmekteydi⁸²⁸. Döşegin, gerek yatak olarak gerekse de umumiyetle ev eşyası olarak Türk yaşayışında büyük yer tuttuğu anlaşılmaktadır⁸²⁹. Konfor vasıtası, özellikle yatak odası eşyası olarak döşek, yorgan ve yastık kullanılmaktaydı⁸³⁰. Yeni doğan çocuklar için kullanılan beşik de yine yatak odası eşyaları arasında zikredilebilir⁸³¹. Mevlânâ'nın bahsettiği diğer ev eşyaları ise; sandık⁸³², hurç⁸³³, çuval⁸³⁴, mendil, havlu⁸³⁵, tütsü kabı⁸³⁶, yelpaze⁸³⁷, kese⁸³⁸, cüzdan⁸³⁹, anahtar ve kilittir⁸⁴⁰.

Şimdi de mutfakta kullanılan eşyalara bakalım. Mevlânâ'nın bahsettiği mutfak eşyalarının başında yemek pişirmeye yarayan tencere⁸⁴¹, yemek ve helva da pişirilen kazan⁸⁴², özellikle balık pişirme amacıyla kullanıldığını söylediği tava⁸⁴³, topraktan yapılan ve özellikle güveç pişirilen çömlek⁸⁴⁴ ve bakıra çinko katılarak elde edilen piringten yapılma sahan⁸⁴⁵ gelmektedir. Yemeklerin yendiği mutfak eşyaları ise; değerli madenlerden, altın ve sırça ve ağaçtan da yapılabilen tabak⁸⁴⁶, çanak, kâse ve tastır⁸⁴⁷.

⁸²⁵ *Fîhi Mâ-Fih*, s. 193. *Mesnevi'den Hikâyeler*, s. 123. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1757. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1459.

⁸²⁶ *Mektuplar*, s. 217. *Fîhi Mâ-Fih'ten Seçmeler*, s. 50. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 818.

⁸²⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 3871. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1063.

⁸²⁸ *Mektuplar*, s. 217. *Fîhi Mâ-Fih*, s. 193. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1459.

⁸²⁹ Köymen, a.g.m., s. 4.

⁸³⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 597. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1994. *Mesnevi'den Hikâyeler*, s. 60. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 782.

⁸³¹ *Fîhi Mâ-Fih*, s. 168. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2082. *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 52.

⁸³² *Mesnevi*, V. cilt, 4485. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2526. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3376. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 80.

⁸³³ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3789.

⁸³⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1418, 2218.

⁸³⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2389.

⁸³⁶ *Mesnevî*, V. cilt, 3889.

⁸³⁷ *Mesnevî*, III. cilt, 1262. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1693. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 2828.

⁸³⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1169. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2278.

⁸³⁹ *Fîhi Mâ-Fih*, s. 11.

⁸⁴⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 206. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 289. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 104, Rn. 324.

⁸⁴¹ *Mesnevî*, VI. cilt, 4898. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 810, 1236, 1155. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 5021. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 1672. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1126, 1247.

⁸⁴² *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 494, 2014, 2685. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 4465. *Rubailer*, çev. A. Metin Şahin, 813.

⁸⁴³ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3172. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1443.

⁸⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2475. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1147, 3787. *Mesnevî*, V. cilt, 1069.

⁸⁴⁵ *Mesnevî*, V. cilt, 446. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3833. Oral, a.g.m., s. 33.

⁸⁴⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1391. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1948. Oral, a.g.m., s. 33.

⁸⁴⁷ *Mesnevi*, V. cilt, 394. *Fîhi Mâ Fih'ten Seçmeler*, s. 20. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 933. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 206, 519. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3477, 4051. Eran; a.g.m., s. 91.

İçerisine şarap, şerbet, su vb. şeyler konulan ve saklanan mutfak eşyaları ise; topaktan çeşitli renklerde yapılan, suyu soğuk tutan ve dışına keçe dikilen testi⁸⁴⁸, tıpkı testi gibi topraktan yapılan emziklisi de olan sürahidir⁸⁴⁹. İçerisine şarap vs. konulan diğer mutfak eşyaları ise; küp⁸⁵⁰, şişe⁸⁵¹ ve sâkilerin içinde su taşıdıkları kırbadır⁸⁵². Bu bahiste ifade etmemiz gereken diğer mutfak eşyaları ise; bardak⁸⁵³, kupa⁸⁵⁴ ve kadehtir⁸⁵⁵.

Kullanılan mutfak eşyalarını epeyce zikreden Mevlânâ yukarıda zikrettiklerimizden başka ayrıca; cibre sıkılan tekne⁸⁵⁶, hamur yoğrulan tekne⁸⁵⁷, bıçak⁸⁵⁸, satır, kasap satırı⁸⁵⁹, kepçe⁸⁶⁰, kevgir⁸⁶¹, elek⁸⁶², kalbur⁸⁶³, tuzluk⁸⁶⁴, sofrâ bezi⁸⁶⁵, mangal⁸⁶⁶, kürdan⁸⁶⁷, kova⁸⁶⁸, sepet, örme sepet⁸⁶⁹, ve leğene⁸⁷⁰ de eserlerinde yer verir.

2.2.5.3. Isınma ve aydınlanma

Selçuklu evi nasıl ısıniyordu? Türkler ısınmak ve yemek pişirmek için tandır, ocak yakıyorlardı⁸⁷¹.

-
- ⁸⁴⁸ Mesnevî, I. cilt, 20, 2709. Mesnevî, III. cilt, 793. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1958. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 1560. **Mektuplar**, s. 160.
- ⁸⁴⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2228. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2232. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3218. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1938.
- ⁸⁵⁰ Mesnevî, I. cilt, 1944. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 104, 670, 905. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1005.
- ⁸⁵¹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 276. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2866. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 57, Rn. 254. s. 41, Rn. 113. s. 114, Rn. 402.
- ⁸⁵² Mesnevî, III. cilt, 3146. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1494. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 105, Rn. 324. s. 97, Rn. 264.
- ⁸⁵³ **Mecâlis-i Seba**, s. 103. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2109.
- ⁸⁵⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3331.
- ⁸⁵⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1448. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 907. Ersan, **a.g.m.**, s. 91.
- ⁸⁵⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 4316, 4949.
- ⁸⁵⁷ Mesnevî, V. cilt, 138. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2471.
- ⁸⁵⁸ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 12, 13.
- ⁸⁵⁹ Mesnevî, VI. cilt, 4170. **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 12.
- ⁸⁶⁰ **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 101, Rn. 298.
- ⁸⁶¹ Mesnevî, III. cilt, 4160. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3767.
- ⁸⁶² Mesnevî, VI. cilt, 509. **Mesnevî'den Hikâyeler**, s. 68. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3370. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 6179.
- ⁸⁶³ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 89. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1327. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 2692. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 29.
- ⁸⁶⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 6069. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 4039.
- ⁸⁶⁵ Mesnevî, VI. cilt, 1223. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2663.
- ⁸⁶⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 629.
- ⁸⁶⁷ Mesnevî, VI. cilt, 1060.
- ⁸⁶⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3143. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1395. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 7128.
- ⁸⁶⁹ **Mecâlis-i Seba**, s. 57. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1879.
- ⁸⁷⁰ Mesnevî, I. cilt, 1112. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3805.
- ⁸⁷¹ **Mecâlis-i Seba**, s. 42. **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 29. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3214. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 641.

Tandırda, ocakta, ısınmak için kömür⁸⁷² ve odun⁸⁷³ yakılıyordu. Odundan sadece ısınma amacıyla yararlanılmıyor ayrıca yemek pişirme vasıtası olarak da kullanılıyordu⁸⁷⁴. Kömür ve oduna ek olarak talaş⁸⁷⁵ ve tezek de⁸⁷⁶ ısınma vasıtası olarak kullanılmaktaydı. Tezek yapımında koyun, deve ve at gübreleri kullanılıyordu. Ağıllardan ve ahırlardan elde edilen gübre, kesilir, kurutulur ve yakılırdı. Tezekler kış için hazırlanmakta ve evin belki de odunluğunda, kışın yakılmak üzere istif edilmekteydi⁸⁷⁷. Ateş yakmak için çakmak kullanılmakta, yakılan ateşi tutuşturmak için ise çıra (çerağ) kullanılmaktaydı⁸⁷⁸.

Selçuklu Türklerinde aydınlanma meselesinde de ısınma meselesinde olduğu kadar bilgi sahibiyiz. Elimizde bulunan bilgiler, Selçuklu Türklerinin bu hususta da yüksek yaşama seviyesinde bulunduğunu tespit etmek içi kâfidir⁸⁷⁹. Mevlânâ eserlerinde aydınlanma vasıtası olarak kandilden söz etmektedir⁸⁸⁰. Elimizdeki bilgiye göre kandil imâli için yağ ve fitil şarttı. Fitil için özel bir pamuk kullanılıyordu. Fitil yapılacak pamuğun bükülmesi gerekiyordu⁸⁸¹. Kandilde kullanılan yağlar ise; susam yağı⁸⁸², ceviz yağı⁸⁸³ ve zeytinyağıdır⁸⁸⁴. Kandil yakılarak bir hücreciğe konuluyordu ki bu hücreciğe miskât adı verilmekteydi⁸⁸⁵. Kandil sadece miskâta konulmuyor evin bir yerine de asılabiliyordu. Asılan bu kandil cam içine konuluyordu⁸⁸⁶.

Mevlânâ'nın bahsettiği bir diğer aydınlanma vasıtası mumdur. Eserlerinde en az kandil kadar mumdan da bahsetmesi mumunda aydınlanmada ne kadar önemli

⁸⁷² Mesnevî, IV. cilt, 1122. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 3980.

⁸⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3214.

⁸⁷⁴ Köymen, a.g.m., s. 12. **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 9. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2919.

⁸⁷⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2533.

⁸⁷⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2929. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1472. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 2734.

⁸⁷⁷ Köymen, a.g.m., s. 11. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2734.

⁸⁷⁸ Mesnevî, I. cilt, 851. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 6921. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 77, 228, 675, 804, 1336, 1562. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 345, II. cilt, 1072.

⁸⁷⁹ Köymen, a.g.m., s. 13, 14.

⁸⁸⁰ **Rubailer**, çev. Hasan Âli Yücel, s. 90. Mesnevî, I. cilt, 1071. Mesnevî, IV. cilt, 54.

⁸⁸¹ Köymen, a.g.m., s. 14. Mesnevî, I. cilt, 1644. Mesnevî, III. cilt, 4. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2887. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1857.

⁸⁸² **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 33, 1765.

⁸⁸³ **Fîhi Mâ-Fîh'ten Seçmeler**, s. 12. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 881.

⁸⁸⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1339.

⁸⁸⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 73. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 508. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 508.

⁸⁸⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1658. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 90, Rn. 203.

olduğunu göstermesi bakımından önemlidir⁸⁸⁷. Mumunda tıpkı kandil gibi fitili vardır⁸⁸⁸. Mumun konulduğu eşya ise şamdandır⁸⁸⁹. Ayrıca ev aydınlanmasında kullanılmasa da gece yolculuk yapanların yollarını görmeleri için kullandıkları meşale⁸⁹⁰ ve fener⁸⁹¹ de aydınlanma vasıtası olarak zikredilebilir. Eflâkî; “Mum krallar, چراغ ise fakirler içindir” diyerek mumun daha pahalı olduğuna işaret eder⁸⁹².

2.2.6. Temizlik

Medeni toplum olmanın en açık delillerinden birisi temizlik anlayışıdır. Türkiye Selçukluları devrinde de ileri bir medeni seviye yakalayan Türk toplumunun temizliğe ne kadar önem verdiği Mevlânâ'nın eserlerinde bu konu ile ilgili verilen bilgilerin çokluğundan anlaşılabilmektedir. Temizlik imandan gelir düsturunun hayatlarında önemli bir yer işgal ettiğini, özellikle bedeni temizlikle ilgili verilen bilgilerin çokluğundan anlaşılmaktadır. Temizlik, yıkanma deyince Türk toplumunda hamamlar önemli bir yer işgal etmekteydi. Anadolu'da hamam inşası diğer hayır müesseseleri içinde gerçekten önemli bir yere sahiptir. Bu sebeplepek çok şehirde kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı hamamlar mevcuttur⁸⁹³.

Mevlânâ, hamamlarla ilgili olarak hamamcının hamamı ısıtmak için tezek yaktığını⁸⁹⁴, hamam duvarlarında çeşitli resimler bulunduğunu⁸⁹⁵, hamama giderken insanların yanlarında taslarını, taraklarını ve peştamallarını, havlularını⁸⁹⁶ götürdüklerini söyler. Yeri gelmişken ayrıca inançlar bahsinde ifade

⁸⁸⁷ Mesnevî, I. cilt, 1947. *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 6. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 225, 1031, 1378. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 163. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1661. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 813, 885, 1109, 1459, 1528.

⁸⁸⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1227.

⁸⁸⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 2341. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 4.

⁸⁹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 111. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 96. *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, s. 15, Rn. 5.

⁸⁹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 8114.

⁸⁹² Taneri, a.g.e., s. 70.

⁸⁹³ Yiğit, a.g.m., s. 305. Kahya, E. (2002). Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar, *Türkler*, VIII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 552. Ünver, S. A. (1940). *Selçuk Tababeti*, Ankara, s. 48.

⁸⁹⁴ *Mesnevî*, IV. cilt, 239.

⁸⁹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1843. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 518. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 971, 1861.

⁸⁹⁶ *Mesnevî*, III. cilt, 3055. *Mesnevî*, V. cilt, 2168, 2169. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 142. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 4099. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1260.

ettiğimiz gibi hamamda şeytan ve cinlerin barındığına, gizlendiğine, onların yuvasının hamam olduğuna dair de bir halk inancı vardı⁸⁹⁷.

En önemli temizlik maddesi olarak sabun zikredilmektedir⁸⁹⁸. Saç kil ile yıkanmaktaydı⁸⁹⁹. Diş temizliğinde ise misvâk kullanılmaktaydı. Ayrıca Mevlânâ Mesnevî’de anlattığı bir hikâyede edep yerlerindeki kılların hamam otu veya ustura ile giderildiğini ifade etmektedir⁹⁰⁰. Çamaşırlar ise ırmak kıyısında veya kuyudan çıkarılan su ile yıkanmaktaydı⁹⁰¹.

2.2.7. Hastalıklar ve tedavi yöntemleri

Selçuklular, tıbbı çok ehemmiyet vermişler ve hemen her şehirde daru’s-şifa, daru’l-ârife ve daru’s-sihha gibi adlar verilen hastaneler vücuda getirmişlerdi. Bunlar başlıca Kayseri’de Gevher Nesîbe, Sivas’ta I. İzzeddîn Keykâvus, Konya’da Alâeddîn Keykubâd, Çankırı’da Atabey Ferruh hastaneleridir. Selçuklu Türkiye’sinde tıp tahsili hastanelerde yapılmaktaydı. Ayrıca şehirlerde serbest olarak tababet icra eden tabipler de vardı. Yine şehirlerde eczaneler mevcut olup, bunlarda Hindistan’dan gelmiş tıbbi nebatlar bile bulunuyordu⁹⁰².

Mevlânâ, tababet ilmi ve hastalıklar hakkında epey malumat vermektedir. Mevlânâ’nın eserlerinin devrin tıbbi bilgilerini ve hastalıkların teşhis ve tedavisinde kullanılan metotları belirtmesi bakımından değeri büyüktür. Doktorları ruhani ve bedeni hekimler diye ikiye ayıran Mevlânâ’ya göre ruhani hekimler tasavvuf ehli olup, insani inanç ve itikat yönünden tedavi eden, rahatlatan insanlardır. Bedeni hekimler ise “insanı gıdalarla, meyvelerle doyuran kuvvetlendiren, tedavisiyle insanları yaşatan” bildiğimiz günümüzdeki doktorlardır⁹⁰³. 13. yüzyıl Anadolu’sunda hastalıklar deyim yerindeyse iki meslek grubu tarafından tedavi ediliyordu:

⁸⁹⁷ **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 303. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 303. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 191, Rn. 14. s. 52, Rn. 204. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 320.

⁸⁹⁸ **Mesnevî**, I. cilt, 2764. **Mesnevî**, V. cilt, 3663. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1805.

⁸⁹⁹ **Mesnevî**, III. cilt, 3055. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2866. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2579. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 917.

⁹⁰⁰ **Mesnevî**, V. cilt, 3329.

⁹⁰¹ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1223. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 5033.

⁹⁰² Sümer, F. (1962). Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış, **DTCF Dergisi**, XX. cilt, S. 3-4, Temmuz-Aralık, s.224.

⁹⁰³ Özbek, a.g.m., s. 51.

Hekimler ve şeyhler. Hekimlerin tedavisinin esasını çeşitli ilaçlar ve şuruplar teşkil ederken şeyhlerin tedavisinin esasını da el teması ve okuyup üfleme teşkil ediyordu⁹⁰⁴. Yani başta Mevlânâ olmak üzere tarikat erbabı toplumdaki itibarına güvenerek daha ziyade psikiyatri, hekimler ise medikal tedavi metotlarını izliyorlardı⁹⁰⁵.

Mevlânâ'nın "zinadan her tarafa veba yayılır"⁹⁰⁶ sözleriyle cinsi münasebet yoluyla da bazı tehlikeli hastalıkların bulaştığına işaret etmesi ve halkı ikaz etmesidikkat çekicidir. Ayrıca o, temiz olmayan suların içilmesi, evlerdeki yiyeceklerin ve mutfak malzemesinin steril ortamın sağlanmaması sebebiyle fare, bit ve sivrisinek gibi zararlı hayvanlar, böcekler ve haşerat yoluyla da çeşitli hastalıkların ortaya çıktığını söylemektedir⁹⁰⁷.

Mevlânâ'nın bahsettiği hastalıklar ve bu hastalıklara önerdiği tedavi yöntemlerine bakacak olursak:

Mevlânâ'nın bahsettiği hastalıkların başında göz ağrısı gelmektedir. Gözün iltihaplanıp kızarması⁹⁰⁸ ve göz ağrısına iyi gelen göz ilacından ve sürme taşı göze sürüldüğünde gözün görüş kazandığından, daha iyi gördüğünden bahseder⁹⁰⁹. Göz hastalıklarıyla belki de özel olarak ilgilenen tabipler vardı ki Mevlânâ bunu "ona üzülecek göz tabibi yok"⁹¹⁰ demek suretiyle belirtmektedir. Göz ağrısının tedavisini Mevlânâ, tükürük ile yapıyordu⁹¹¹. Mevlânâ'nın bahsettiği bir diğer göz hastalıkları şaşılık⁹¹² ve körlüktür⁹¹³. Dünya ehlinin kör gönüllü olduğunu, bunun sebebinin ise su ve çamurun acı suyunu içmeleri olduğunu ifade eden Mevlânâ, bunu misal vererek acı suyun körlüğü arttırdığını ifade eder⁹¹⁴. Körlüğün tedavisinin olmamasını ise "göz elden gittikten sonra senin ilacın ne faydası var"

⁹⁰⁴ Taneri, **a.g.e.**, s. 79, 80. Yiğit, **a.g.m.**, s. 304.

⁹⁰⁵ Taneri, **a.g.e.**, s. 89, 105.

⁹⁰⁶ **Mesnevî**, I. cilt, 88.

⁹⁰⁷ Özbek, **a.g.m.**, s. 51, 52.

⁹⁰⁸ **Mesnevî**, IV. cilt, 226.

⁹⁰⁹ **Mesnevî**, I. cilt, 1535. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 828.

⁹¹⁰ **Mesnevî**, V. cilt, 3526.

⁹¹¹ Taneri, **a.g.e.**, s. 83.

⁹¹² **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2562. **Mesnevî**, I. cilt, 329. **Mesnevî**, II. cilt, 310. **Rubailer**, Abdülbâki Gölpınarlı, s. 145, Rn. 201.

⁹¹³ **Mesnevî**, I. cilt, 554.

⁹¹⁴ **Mesnevî**, V. cilt, 814, 815.

demek suretiyle belirtir⁹¹⁵. Körler yolda yürürken tıpkı bugün kullandıkları gibi sopa ve değnek kullanmaktaydılar⁹¹⁶.

Kellik tedavisi olmayan hastalıklardan birisidir⁹¹⁷. Mevlânâ, “saç ilacı saçı uzatır⁹¹⁸” demekteyse de bu saç ilacı muhtemelen saç çıkaran değil de saçın uzamasına yardımcı olan bir ilaçtır. Mevlânâ, çolaklığı⁹¹⁹, topallığı, yassı burunluluğu ve körlüğü⁹²⁰ de tedavisi olmayan hastalıklardan saymaktadır.

İnançlar bahsinde de anlattığımız delilik Mevlânâ’da geçen ve tedavisi ile ilgili bilgi verilmeyen hastalıklardandır. Birkaç yerde “Nice hekimler vardır ki delinin aklını başına getirir⁹²¹” demek suretiyle belki de delilerin iyi edildiği veya sakinleştirildiği belirtilmektedir. Ayrıca akıl hastaları için tımarhanenin bulunduğu, akıl hastalarının burada tedavi edildiğini ve bu hastalıkla özel olarak ilgilenen hekimler olduğunu da ifade etmektedir⁹²².

Veremden de bahseden Mevlânâ, verem hastalığının çaresiz olduğunu ve verem hastasının kötüye gitmesine rağmen kendini daha iyi sandığını ifade eder⁹²³.

Kekemelik doğuştan gelen hastalık olarak zikredebileceğimiz hastalıklardandır⁹²⁴. Mevlânâ, kekemeliğin tedavisiyle ilgili hiçbir bilgi vermemektedir. Ayrıca tırnaklara çöken dert demek suretiyle belki de mantardan bahsetmekte fakat tedavisine dair herhangi bir bilgi vermemektedir⁹²⁵.

İshalden de bahseden Mevlânâ, insan vücudunda ateşe sebebiyet verdiğini ve helîlenin ishali kestiğini söyler⁹²⁶. Kabızlık ile alakalı olarak da sadece yenilen bazı

⁹¹⁵ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 486.

⁹¹⁶ Mesnevî, I. cilt, 554. Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 161, Rn. 187.

⁹¹⁷ Fîhi Mâ-Fîh, s. 19. Fîhi Mâ-Fîh’ten Seçmeler, s. 51. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 495.

⁹¹⁸ Mesnevî, II. cilt, 946.

⁹¹⁹ Fîhi Mâ-Fîh, s. 106, 107.

⁹²⁰ Mesnevî, III. cilt, 2912.

⁹²¹ Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 5252.

⁹²² Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1134.

⁹²³ Mesnevî, I. cilt, 1281. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 179. Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 1337.

⁹²⁴ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 3630, 3825.

⁹²⁵ Mektuplar, s. 218. Mektûbat’tan Seçmeler, s. 144.

⁹²⁶ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 2942. Mesnevî, I. cilt, 1235. Mesnevî, III. cilt, 54.

şeylerin kabızlığa sebep olduğunu söylemektedir⁹²⁷. Ateşli hastalıklardan diye zikredebileceğimiz sıtma hakkında Mevlânâ, sıtmaya yakalanan kişinin sıtma nöbeti geçirdiğini ve titrediğini ifade eder⁹²⁸. Bahsettiği bir diğer ateşli hastalık da hummadır. Hummaya tutulan hastanın sapsarı kesildiğini, kendisini halsiz hissettiğini ifade eder⁹²⁹.

Mevlânâ, bal ve helva gibi tatlı şeyler yemenin harareti artırdığını ve çıban çıkmasına sebep olduğunu söyler⁹³⁰. Omuzda çıkan kan çıbanının neştere gerek kalmadan patlatılabileceğini⁹³¹ fakat daha tam olmamış çıbana dokunulmaması gerektiğini vakti geldiğinde neşterle patlatılması gerektiğini çıbanın ancak böyle iyileşeceğini ifade eder⁹³².

Kangren ile alakalı olarak da kangren olan uzvun kesilmesi gerektiğini ifade eder⁹³³.

Bulaşıcı hastalık olarak zikredeceğimiz veba ile ilgili olarak Mevlânâ, “zinadan her tarafa veba yayılır”⁹³⁴ demek suretiyle vebanın bulaşıcı olduğunu bildirmektedir. Vebanın ölümcül bir hastalık olduğunu, vebaya uğrayan şehrin yıkılıp gittiğini “Seher yeliyle âlem mamur olur, vebadan da yıkılır gider”⁹³⁵ demek suretiyle belirtir. Uyuz, bulaşıcı hastalıklar sınıfına dâhil ettiği hastalıklardandır. “Yüz kişi bir uyuzdan hep uyuz olur”⁹³⁶ demek suretiyle uyuzun bulaşıcı olduğunu belirtmektedir. Uyuz olan kişiye, hekimin kaşınmaması gerektiğini tembihlediği ve uyuz olan yere merhem sürdüğünü, merhem sürülen yerin yine de kaşınması halinde eğer hasta orayı kaşımazsa uyuzun, kaşıntının gideceğini belirtir⁹³⁷.

⁹²⁷ **Mesnevî**, V. cilt, 2150.

⁹²⁸ **Mecâlis-i Seba**, s. 71. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2127. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2780. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 5838. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 258. Taneri; **a.g.e.**, s. 80.

⁹²⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2138. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1938. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 510. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 232.

⁹³⁰ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 92. **Mesnevî**, II. cilt, 2705. **Mesnevî**, V. cilt, 2064. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 559. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3226. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 149. Taneri, **a.g.e.**, s. 89.

⁹³¹ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3110.

⁹³² **Mesnevî**, I. cilt, 1866. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5628, 5998, 5999.

⁹³³ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 154.

⁹³⁴ **Mesnevî**, I. cilt, 88.

⁹³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 814.

⁹³⁶ **Mesnevî**, IV. cilt, 1941.

⁹³⁷ **Mecâlis-i Seba**, s. 43, 44. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1032.

Ciğer rahatsızlıklarından da bahseden Mevlânâ, karaciğer hastası olan kişinin şeker yemediğini, şekerin veyahut pekmezin ciğerde sıcaklığı artırdığını belirtir⁹³⁸. Ayrıca ciğer hastalığında içilen suların faydalı olmadığını su içenin kendini rahat hissetmediğini de söyler⁹³⁹.

Mevlânâ, vücudun bir tarafına veya karına su birikmesine sebebiyet olan veya suyun lüzumunu şiddetle duyma isteği olan istiska illetinden de bahseder ve istiska illetine tutulananın susuzluğunun gitmeyeceğini söyler. Susuzluk illetine tutulan kişi çok su içmesine rağmen susuzluğunu gideremez, bu isteğini sonlandıramaz. Bu yüzden de hasta su içmeye devam eder ve çok su içmekten dolayı elinin ve ayağının şiştiği görülür⁹⁴⁰.

“Hastalık nedeniyle toprak seven kişi gibi”⁹⁴¹ demek suretiyle belki de demir eksikliğinden dolayı toprak yemeye düşenlerden bahsetmektedir.

Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine bardak veya şişe oturtarak kan alma usulü olan hacamat ve bu işi para karşılığı yapan hacamatçılar da Mevlânâ’da zikredilmektedir. Haçamatçının başında kan aldığı ifade edilmektedir⁹⁴².

Kara sevdayı da hastalık kategorisinde zikreden Mevlânâ’ya göre beden hastalıklarına deva olan macunlar, şerbet ve merhemlerin faydası yoktur. Gönül hastalığının tedavisi hekimlerde değildir. Bu konu ile ilgili olarak; “Hekimin gönlünü kapana ne ilaç verebilir, ne buyurabilir hekim?”⁹⁴³ ifadesini kullanır. Karasevdanın devasını “Bütün eziyetleri, bütün ürküntülerin ilacı, o tek kişinin eczanesinde, padişahlık ve kulu okşayıp sevindirme yurdundadır”⁹⁴⁴ demek suretiyle ifade etmektedir⁹⁴⁵.

⁹³⁸ Mesnevî, II. cilt, 3683. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 2205.

⁹³⁹ Mesnevî, III. cilt, 2919.

⁹⁴⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 516. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1256. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt 5484. *Mecâlis-i Seba*, s. 29.

⁹⁴¹ Mesnevî, II. cilt, 1076. Mesnevî, III. cilt, 3284.

⁹⁴² *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 8360. Mesnevî, II. cilt, 1823.

⁹⁴³ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 79, Rn. 100. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 392.

⁹⁴⁴ *Mektûbat’tan Seçmeler*, s. 158.

⁹⁴⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 4950. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 4930. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 85, 1545.

Mevlânâ, hastalıkların en önemli sebeplerinden olan psikolojik sebepleri veya hastalık hastası olma durumunu “Hep kendi kuruntularıyla baş başa kaldıkça her zaman hastasın”⁹⁴⁶ demek suretiyle ifade etmekte ve kuruntulu olmanın hastalık evresinde zararlı olduğunu belirtmektedir.

Çok yemeyi eleştiren Mevlânâ, oburluğu da hastalık kapsamına almakta ve az yemeyi öğütlemektedir⁹⁴⁷. Fazla yiyip içmenin insanı mide fesadına uğrattığını, midede şiddetli ağrıyla birlikte baş gösteren bu hastalıktan kurtulmanın yolunun ise az yiyip içmek yani perhiz yapmak olduğunu belirtmekte ve insanlara az yemeyi öğütlemektedir⁹⁴⁸. Mevlânâ, çok yemenin beden ve zihin üzerindeki etkisini “Az yersen zihnin açılır, akıllanırsın; çok yemektense aptallaşırsın, işten güçten olursun” demek suretiyle çok yemenin nefes almayı engellediğini ve horlamaya sebep olduğunu ifade etmektedir⁹⁴⁹.

Yara tedavisi ile alakalı olarak da “Yara eski yara olmuşsa git, dağla”⁹⁵⁰ demek ve yaraya merhem sürüldüğünü ve yara bezi, sargı bezi ile sarıldığını söylemektedir⁹⁵¹. Kırık tedavisinde de kırılan bölgeyi yerine takan hekim daha sonra orayı korumak, oynamasını engellemek, kaynamasını sağlamak için kırığın sağına ve soluna tahta koymakta ve sargı bezi ile sarmaktaydı⁹⁵². Kırılan bölgeye de merhem sürülmekteydi⁹⁵³.

Vücuduna mızrak gibi sivri bir cisim saplanan kişiye bu sivri cismin çıkarılması esnasında acı çekmesin diye narkoz yerine afyon verilmekte, derisi yarılmakta ve bu sivri cisim çıkarılmaktaydı. Derinin yarılması ve mızrağın çıkartılması esnasında neşter kullanılmaktaydı ve derizamanla kendini yenilemekteydi⁹⁵⁴.

⁹⁴⁶ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1572.

⁹⁴⁷ Mecâlis-i Seba, s. 92.

⁹⁴⁸ Fîhi Mâ-Fîh, s. 17. Fîhi Mâ-Fîh’ten Seçmeler, s. 47. Mesnevî, V. cilt, 1745. Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 994.

⁹⁴⁹ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, s. 198, Rn. 9. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1364.

⁹⁵⁰ Mesnevî, II. cilt, 1998.

⁹⁵¹ Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 1061. Mesnevî, V. cilt, 1153.

⁹⁵² Dîvân-ı Kebîr, I. cilt, 1081. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 2780. Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 1722. Mesnevî, V. cilt, 3819.

⁹⁵³ Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 1020. Aksarayî, a.g.e., s. 74.

⁹⁵⁴ Mesnevî, I. cilt, 309. Mesnevî, II. cilt, 1149. Mesnevî, IV. cilt, 2345. Mesnevî, VI. cilt, 2605, 2606. Rubailer, çev. Şefik Can, I. cilt, 930. Taneri, a.g.e., s. 88.

Hekimlerin hastaları evlerinde, hastanede veya özel muayenehane olarak kabul edebileceğimiz dükkânlarda muayene etmekteydiler⁹⁵⁵. Hekim kendisine gelen hastaya bir takım tetkikler de yapmaktaydı. Hekim hastanın şikâyetlerini dinlemekte, daha sonra nabzını kontrol etmekte ve idrar tahlili yapmaktaydı⁹⁵⁶. Hekimlerin hastaya acı, hoş gitmeyen ilaç vermesinin hastaya zulmü değil, iyiliğidir diyen Mevlânâ, kötü yarayı kötü ilacın iyileştireceğini ifade etmektedir⁹⁵⁷.

Midenin ağrması gibi bazı durumlarda yenilen yemeklerin kusmak suretiyle çıkarılmasını ve bunun için hekimlerin ferahlatıcı, kusmaya yardım eden bir ilaç vermesi gerektiğini ifade etmektedir⁹⁵⁸.

Hastalara da sabırlı olmasını tavsiye eden Mevlânâ, ilacın tesirinin beklemekle çıkacağını söyler⁹⁵⁹. Hekimler hastalarına ilaç tedavisinin yanında istirahatı, uyumayı, gezmeyi, dinlenmeyi ve bazı şeyleri yiyip içmeyi tavsiye ettikleri gibi bazı şeyleri de yemekten men etmektedir⁹⁶⁰. Mevlânâ, özellikle insanın mizacına hoş gelen, iştahını çeken şeyleri yemesinin insana kuvvet verdiğini ifade eder⁹⁶¹. Bazen de insanlar alışkanlıklarının hilafına yiyecekler yedikleri için hasta olabilmekte ve bu durumda Mevlânâ, “Hastaya, alışık olduğu şeyi ver”⁹⁶² diye nasihat etmektedir.

Ayrıca az yemek yani perhiz yapmak konusuyla alakalı olarak da; “Perhiz kesinlikle ilacın temelidir. Perhiz et canının kuvvetini gör”⁹⁶³ diyerek aslında hastalıktan önce az yemenin hastalığı engellediğini ifade etmekte ve perhizi ilaçların sultanı olarak ifade etmektedir⁹⁶⁴. Perhiz hem hastalığın zuhuruna engel olmakta, bedene sıhhat kazandırmakta hem de hastalık esnasında hastalığın

⁹⁵⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 764. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2950. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3521. *Mesnevî*, V. cilt, 3851. *Mesnevî*, VI. cilt, 3850.

⁹⁵⁶ *Mesnevî*, I. cilt, 103. *Mesnevî*, III. cilt, 2706. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 515. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 961. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 325. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 2206, 4126. Ünver, a.g.e., 8.

⁹⁵⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1206. *Mesnevî*, 3602.

⁹⁵⁸ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 156. *Fîhi Mâ-Fîh'ten Seçmeler*, s. 168. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 261.

⁹⁵⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3530.

⁹⁶⁰ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 193.

⁹⁶¹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 134, 135.

⁹⁶² *Mesnevî*, IV. cilt, 275, 276.

⁹⁶³ *Mesnevî*, I. cilt, 2910.

⁹⁶⁴ *Mesnevî*, V. cilt, 2832.

tesirini azaltmaktadır. İyileşme esnasında yenilip içilenlere dikkat etmenin önemini vurgulamaktadır⁹⁶⁵.

Hastanın iyileşmesinin manevi, psikolojik yönüne de değinen Mevlânâ, hastanın dostları tarafından ziyaret edilmesinin gönlünü ferahlattığını ifade etmekte⁹⁶⁶ ve “Müminin, mümin üzerindeki haklarından biri de, hastalandığında ziyarete gitmesidir”⁹⁶⁷ demek suretiyle hasta ziyaretinin önemini belirtmekte ve insanları hasta dostlarını ziyarete teşvik etmektedir. Hekimler icabında hastayı telkin ile tedavi yöntemine de başvurabilmekteydiler⁹⁶⁸.

Bu dönemde yaşayan hekimler öncelikle bitkisel ilaçlarla tedaviyi önermiş olmakla birlikte hayvansal ve madeni kökenli ilaçları da, az da olsa tedavide kullanmışlardır⁹⁶⁹. Mevlânâ’da ilaçlar hakkında da detaylı bilgiler bulabilmekteyiz. Bitkilerin ilaç yapımında kullanıldığını; “İlaçlar önce hep yerden yaprak olarak biter”⁹⁷⁰ demek suretiyle belirtmektedir. Hekimlerin bitkileri tedavide kullanması ile ilgili olarak ise “A menekşesiz, pelinsiz dertleri iyileştiren hekim”⁹⁷¹ diyerek belirtir. Şifalı otların tedavide hekimlik bilgisine sahip olanlar tarafından kullanılabildiğini, hekimlik bilgisine sahip olanlardan başka hiç kimsenin otları tedavide kullanamayacaklarını ifade eder⁹⁷². İlaç yapılacak bitkiler kurutulmakta ve havanda dövülerek hazırlanmaktaydı⁹⁷³. Bahsettiği ilaçlar ve ilaç yapımında kullanıldığını belirttiği otlar şunlardır;

Efsinti⁹⁷⁴; çiçeği papatyaya benzeyen acı pelin.

Kafur⁹⁷⁵; kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu madde.

Sabır otu⁹⁷⁶; sarısabır da denilen zamklı ve acı ot.

⁹⁶⁵ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 161, 1147. Rubailer, çev. Şefik Can, I. cilt, 336. Rubailer, çev. A. Metin Şahin, 336. Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, s. 31, Rn. 29.

⁹⁶⁶ Mesnevî, I. cilt, 3381. Mesnevî, II. cilt, 2132.

⁹⁶⁷ Mesnevi’den Hikâyeler, s. 110.

⁹⁶⁸ Ünver, a.g.e., s. 9.

⁹⁶⁹ Kahya, a.g.m., s. 553.

⁹⁷⁰ Mecâlis-i Seba, s. 103.

⁹⁷¹ Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 4021.

⁹⁷² Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 618.

⁹⁷³ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 826.

⁹⁷⁴ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 512, 1212.

⁹⁷⁵ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 855, 1852. Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 3151.

Tiryak; zehirli hayvanların ısırılmalarından meydana gelen zehirlenmeyi önleyen ilaç.

Belâdur⁹⁷⁷; şurup yapıp içilince zihni açan, fazla içilince de insanı deli eden ot.

İskencübin⁹⁷⁸; sirkeyle yapılan ve harareti kesen bal şerbeti.

Râziyane; rezene de denilen maydanozgillerden bir ottur, uyarıcı özelliği de olan râziyane şişkinlik ve yeli gidermede kullanılır, “Bende onun aşkından meydana gelen yel, râziyaneyle yatışmaz”⁹⁷⁹ demek suretiyle Mevlânâ, hangi hastalığın tedavisinde kullanıldığını ifade etmektedir.

Mahmude, müshil bitkisi; bağırsakları çalıştırmada kullanılan ilaç, İshal yapan, kabızlığı alan ilaç⁹⁸⁰. Mahmudenin ishal yapması ile alakalı olarak; “Ekmek ishal yapıyorsa niçin ekmek diyordun? Mahmûde/ müshil bitkisi de”⁹⁸¹ demektedir.

⁹⁷⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3329.

⁹⁷⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2531.

⁹⁷⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 3797.

⁹⁷⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 4139.

⁹⁸⁰ Taneri, **a.g.e.**, s. 86.

⁹⁸¹ **Mesnevî**, VI. cilt, 3207.

3. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA EKONOMİK HAYAT

3.1. TARIM

13. yüzyıl tarım ve ziraat hayatına dair bilgilere gelince Mevlânâ, özellikle yetiştirilen tarımsal ürünler hakkında epeyce malumat vermekle beraber tarımsal üretimin usullerine dair fazlaca bilgi vermez.

Toprağın hava almasını, yenilenmesini sağlamak için toprak bellenmekteydi. Bu işi bahçıvanlar yapmakta ve bu iş günlerce sürmekteydi⁹⁸². Toprağa ekin ekmeden evvel tarla öküzlerin çektiği sabanla sürülmekteydi⁹⁸³. Daha sonra ekilen ekin gübrelenmekteydi⁹⁸⁴. Olgunlaşan ekin ise orakla biçilmekte⁹⁸⁵; biçilen ekin saplarından ayrılmakta ve ambara çekilmekteydi⁹⁸⁶.

Tarladan mahsulünü kaldıran çiftçi topladığı mahsulün bir kısmını bir yıl sonraya tohum olarak saklamakta ve ekin ekme zamanı gelince onu yeniden tarlaya ekmekteydi⁹⁸⁷. Çiftçinin kaliteli mahsul alabilmesi için ise kaliteli tohum kullanması gerekmekteydi⁹⁸⁸. Mevlânâ, tohumun kabuklu ekildiğini, kabuksuz olarak yere ekilen tohumun tutmayacağını, kabuksuz ekilen tohumdan ürün elde edilemeyeceğini söyler⁹⁸⁹. Ayrıca kaliteli tohumun önemini belirttiği gibi verimli toprağında önemine işaret eden Mevlânâ, kumluk alana tohum ekmenin yararsız olduğunu, oradan ürün elde edilemeyeceğini, ürün alma için kumluk alana değil toprağa tohum ekilmesi gerektiğini söyler⁹⁹⁰.

Ekinlerin büyümesi için sulama çok önemlidir. Sulama için arklar açılmaktaydı. Suyu ekinlere ulaştıran arkların her yıl özellikle çamurdan ve pisliklerden

⁹⁸² *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 6037. *Mecâlis-i Seba*, s. 14.

⁹⁸³ *Mesnevî*, VI. cilt, 4784. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 3252. *Mesneviden Hikâyeler*, s. 57.

⁹⁸⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 5.

⁹⁸⁵ *Mesnevî*, I. cilt, 2297. *Mesnevî*, IV. cilt, 3017. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3194. Aksarayî, *a.g.e.*, s. 174.

⁹⁸⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 3760.

⁹⁸⁷ *Mesnevî*, V. cilt, 1484.

⁹⁸⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 967.

⁹⁸⁹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 16. *Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler*, s. 43, 44.

⁹⁹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 886. *Mesnevî*, III. cilt, 2488.

temizlenmesi gerekmektedir⁹⁹¹. Ürünün yetişmesi için neme ihtiyacı vardı. Bu yüzden de sulama ihmal edilmemeliydi⁹⁹².

Tarlada en çok yetiştirilen ürünler muhakkak surette arpa ve buğdaydı⁹⁹³. Arpa ve buğday dışında yetiştirilen ürünleri besin maddeleri bahsinde ele aldığımız için burada yeniden zikretmeyeceğiz. Fakat üzüm bağı⁹⁹⁴, pamuk tarlası⁹⁹⁵ ve hurmalıklar⁹⁹⁶ burada zikredilmelidir. Mevlânâ bunları müstakil olarak zikrettiği için özel bir önem verdiği muhakkaktır.

Bağların, bostanların ve tarlaların başına orayı birisi bekliyor izlenimi vermek için korkuluklar dikilmekteydi⁹⁹⁷. “Kim görmüştür korkuluk olarak bir eşekbaşı dikilmemiş bostan?”⁹⁹⁸

Tekrardan kaçınmak için tarlada yetiştirilen ürünleri burada zikretmesek de botanik çeşitliliğe dair bir bilgi vermesi amacıyla Mevlânâ'nın eserlerinde geçen çiçek ve ağaç isimlerini vereceğiz. Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği çiçekler; gül⁹⁹⁹, nesteren (ağustos gülü, yaban gülü)¹⁰⁰⁰, lale¹⁰⁰¹, yasemin¹⁰⁰², sümbül¹⁰⁰³, menekşe¹⁰⁰⁴, nergis¹⁰⁰⁵, nilüfer¹⁰⁰⁶ ve reyhandır¹⁰⁰⁷. Mevlânâ'nın eserlerinde zikrettiği ağaçlar ise; çam¹⁰⁰⁸, çınar¹⁰⁰⁹, söğüt¹⁰¹⁰, selvi¹⁰¹¹, abanoz¹⁰¹²,

⁹⁹¹ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 76. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 203, 315. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 124. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 3716. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, Rn. 1, s. 121.

⁹⁹² **Mesnevî**, IV. cilt, 3009.

⁹⁹³ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1478.

⁹⁹⁴ **Mesnevî**, I. cilt, 1730. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1581.

⁹⁹⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 1596.

⁹⁹⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 614.

⁹⁹⁷ **Mecâlis-i Seba**, s. 88

⁹⁹⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3454.

⁹⁹⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 69, 73, 74, 374. **Rubailer**, çev. Hasan Âli Yücel, s. 32, 106

¹⁰⁰⁰ **Mesnevî**, III. cilt, 1423. **Mektuplar**, s. 74.

¹⁰⁰¹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1096. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 62. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 766, 910.

¹⁰⁰² **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, Rn. 211, s. 53, Rn. 412, s. 115. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 316.

¹⁰⁰³ **Rubailer**, çev. Hasan Âli Yücel, s. 32. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 190.

¹⁰⁰⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3152. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 503, 1526

¹⁰⁰⁵ **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, Rn. 59, s. 22, Rn. 1, s. 28. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 13, 110.

¹⁰⁰⁶ **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 1021. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 658.

¹⁰⁰⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 888. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 42.

¹⁰⁰⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3685. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1279.

¹⁰⁰⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3228.

¹⁰¹⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 477. **Rubailer**, A. Metin Şahin, 665. **Rubailer**, M. Nuri Gençosman, 394, 1587.

¹⁰¹¹ **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 42, 883. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1282, 1285.

¹⁰¹² **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 3366. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1974. Eşya yapımında kullanılmaktadır.

ödağacı¹⁰¹³, ardiç¹⁰¹⁴, zakkum¹⁰¹⁵, şimşad¹⁰¹⁶, kavak¹⁰¹⁷, pelesenk¹⁰¹⁸, ılgin¹⁰¹⁹, elma ağacı¹⁰²⁰, ceviz ağacı¹⁰²¹, dut ağacı¹⁰²², zeytin ağacı¹⁰²³, nar ağacı¹⁰²⁴ ve fıstık ağacıdır¹⁰²⁵.

Eserlerinde değirmen kelimesi pek çok yerde geçse de Mevlânâ, değirmenler hakkında fazla bilgi vermez. Biz verdiği bilgilere göz atacak olursak; değirmenler genellikle ırmak kenarlarına kurulmakta ve ırmaktan akan su ile değirmen dönmekteydi¹⁰²⁶. Özellikle de ırmağın aşağısına, belki de hızlı aktığı yere, kurulmaktaydı¹⁰²⁷. Değirmende iki taş bulunmakta ve öğütülecek ürün bunların arasına konulmaktaydı. Alttaki taş sabit durmakta, üstteki taş dönmekteydi¹⁰²⁸. Su değirmene ek olarak eşeklerin¹⁰²⁹ ve öküzlerin¹⁰³⁰ çektiği; bu hayvanların çekmeleri sonucu dönen değirmenler de vardı.

Ekinler tarladan toplandıktan sonra çekilmesi, özellikle un haline getirilmesi için değirmene götürülmekteydi¹⁰³¹. Değirmende sadece buğday öğütülmemekte, susamdan yağ çıkarma işlemi de değirmende susamın çekilmesi suretiyle yapılmaktaydı¹⁰³².

Mevlânâ, 13. yüzyılda çiftçi ve köylülerin en büyük düşmanı olan tehlikeler ve tabii afetler hakkında da bilgi verir. Bunların başında sürü sahiplerinin en büyük

-
- ¹⁰¹³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 172, 2094. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 165. Yakacak olarak kullanılmaktaydı.
- ¹⁰¹⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 2617. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1012. Yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık.
- ¹⁰¹⁵ **Mesnevî**, III. cilt, 3470. Akdeniz ülkelerinde yetişen zehirli bir ağaççık.
- ¹⁰¹⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1103. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 8001.
- ¹⁰¹⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 603.
- ¹⁰¹⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 1998. Sıcak ülkelerde yetişen bir ağaç.
- ¹⁰¹⁹ **Mesnevi**, I. cilt, 1202. Belki de sandal yapımında kullanılan bir ağaç.
- ¹⁰²⁰ **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 405, s. 114.
- ¹⁰²¹ **Mesnevî**, IV. cilt, 744.
- ¹⁰²² **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 743.
- ¹⁰²³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2622.
- ¹⁰²⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2811.
- ¹⁰²⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 2159.
- ¹⁰²⁶ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 150. **Fîhi Mâ-Fîh'ten**, s. 158. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 328. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 2360. **Mesnevi**, I. cilt, 3088.
- ¹⁰²⁷ **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 711. **Rubailer**, çev. A. Metin Şahin, 711.
- ¹⁰²⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 105, 326. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2566. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 296, s. 63.
- ¹⁰²⁹ **Mesnevî**, VI. cilt, 2195.
- ¹⁰³⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 7618. **Mesnevî**, VI. cilt, 919.
- ¹⁰³¹ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 235, 308, 309, 582. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5882. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 2344.
- ¹⁰³² **Mesnevî**, VI. cilt, 2195, 2196.

düşmanı olan kurt gelmektedir. Sel baskınlarından ve uzun yıllar süren kıtlıklardan da bahsetmekte, bunların yanında ürünlerin baş düşmanı olan çekirge istilası, porsuk, fare ve köstebekler de köylüleri sıkıntıya sokan sorunlardan sayılmaktaydı. Yine erozyon da çiftçinin karşılaştığı sıkıntılardandır¹⁰³³.

3.2. TİCARET

Tarihin her döneminde uluslararası ticaret yollarının geçtiği önemli bir mekân olma özelliğini korumuş olan Anadolu bu hususiyetini Selçuklular döneminde de devam ettirmiştir. Bu dönemde Çin'den başlayarak, sırasıyla Türkistan ve İran üzerinden gelip buradan Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Konya yoluyla Antalya'ya kadar uzanan ünlü İpek Yolu'nun en Batı kolunu Anadolu teşkil ediyordu. Bundan başka Kuzey'in Rus-Alan ve Alman kentleri ile Güney'in o dönemdeki zengin Bağdat, Şam, Halep ve Musul gibi şehirleri arasındaki ticarete Selçuklu ülkesi bir konaklama ve buluşma yeri idi. Yine Avrupa üzerinden Balkanlara oradan da İstanbul, Eskişehir, Afyon, Konya, Antakya ve Halep'e kadar uzanan tarihi yolun önemli bir kısmı Anadolu hudutları içindeydi¹⁰³⁴.

Mevlânâ'nın eserlerinde gerek ülke içi ticaret gerek uluslararası ticaret hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerin başında ithal edilen ve ihraç edilen ürünler gelmektedir. İthal ürünler ile alakalı olarak Mevlânâ eserlerinde Çin'den kuşyemi¹⁰³⁵ ve misk¹⁰³⁶, Mısır'dan kâğıt¹⁰³⁷ ve şeker¹⁰³⁸, Bağdat'tan kâğıt¹⁰³⁹, Basra'dan hurma¹⁰⁴⁰, Kirman'dan kimyon¹⁰⁴¹ getirildiğini belirtmektedir. Anadolu'dan dünyaya yayılan ihraç ürünleri ise; madenler, şap, buğday, at, sığır, koyun, meyve, narenciye, halı, kilim ve kumaşlardı¹⁰⁴².

¹⁰³³ Özbek, a.g.m., s. 54.

¹⁰³⁴ Erdem, İ. (2003). Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî ve Ticari İlişkileri ve Sonuçları, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.33, s. 60, 61.

¹⁰³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 4145.

¹⁰³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 4332.

¹⁰³⁷ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 67, s. 175.

¹⁰³⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2902. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 219, 4543. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 236. Polat, S. (2002). Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret, **Türkler** VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 380.

¹⁰³⁹ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 67, s. 175. Taneri, a.g.e., s. 95.

¹⁰⁴⁰ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 223.

¹⁰⁴¹ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 72. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5297.

¹⁰⁴² Erdem, a.g.m., s. 62.

Yurt içi ve yurt dışı ticaretin temelini oluşturan deve kervanları hakkında Mevlânâ, kervanda bir kervanbaşı olduğunu¹⁰⁴³, kervanın güvenliği için silahlı muhafızların bulunduğunu¹⁰⁴⁴, kervanın güvenlik nedeniyle genellikle gündüz yol aldığını, gece yolculuğunun tehlikeli olduğunu söyler¹⁰⁴⁵.

Anadolu, Selçuklu hâkimiyeti ile birlikte siyasi ve iktisadi istikrara kavuşmuş ve bu istikrarın sonucu olarak ticari hayat, özellikle uluslararası ticari hayat canlanmıştır¹⁰⁴⁶. Canlanan bu ticari hayatı devam ettirmek için tacirlerin can ve mal güvenliğinin temin edilmesi, onların haydut saldırılarından ve tabiat şartlarından korunması gerekiyordu¹⁰⁴⁷. Bu ihtiyaç II. Kılıç Arslan döneminde hissedilmeye başlamış ve ilk kervansaray da onun tarafından inşa ettirilmiştir¹⁰⁴⁸. Selçuklu sultanları ve yüksek devlet adamları büyük ticaret yolları üzerinde hemen her menzillik (takriben 30- 40 km) mesafede bir kervansaray yaptırmıştır¹⁰⁴⁹. Kayseri-Sivas güzergâhında 13. yüzyılın ortalarında 24 han vardı¹⁰⁵⁰.

Kervansaraylar zengin ticari mallar nakleden kervanları hudut bölgelerinde düşman çapulcularından, göçebe ve eşkiya baskınlarından korumak, emniyetli konak yerlerini sağlamak, yolcuların korundukları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etme fonksiyonlarının yanında orduların konaklama yeri olarak da kullanılıyordu¹⁰⁵¹. Kervansaraylar, sağlam duvarlar ve demirden tek kapısıyla âdetâ kale özelliğinde inşa edilmiş mimari yapılarıdır. İçleri de, bir askeri müdahaleye bile aylarca dayanabilecek şekilde donatılmıştı¹⁰⁵².

Kervansarayların ticari amaçlarla inşa edilmeye başladığını biliyoruz, fakat verilen hizmetlere bakıldığında zamanla başlangıçtaki ticari amacının üzerine çıkan bir

¹⁰⁴³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 222, 1095, 1145.

¹⁰⁴⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 47.

¹⁰⁴⁵ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 133, 145. **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 239. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 202, s. 90.

¹⁰⁴⁶ Sümer, **a.g.m.**, s. 223. Güçlüay, S. (2002). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası, **Türkler** VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 370.

¹⁰⁴⁷ Akalın, Ş. (2002). Kervansaray, **DİA**, XXV. cilt, Ankara, s. 299.

¹⁰⁴⁸ Koca, Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomi politikaları, s. 382. Polat, **a.g.m.**, s. 382.

¹⁰⁴⁹ Turan, O. (2002). Selçuklu Kervansarayları", **Türkler** VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 755.

¹⁰⁵⁰ Polat, **a.g.m.**, s. 382.

¹⁰⁵¹ Yiğit, **a.g.m.**, s. 301. Kayaoğlu, İ. (2002). Selçuklu Vakfiyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler, **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 284. Turan, O., **a.g.m.**, s. 757, 758. Sümer, **a.g.m.** s. 224.

¹⁰⁵² Koca, **a.g.m.**, s. 346, 347. Sümer, **a.g.m.**, s. 223. Sümer, F. (1985). Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar" **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 37, Ağustos, s. 3.

gelişmenin olduğu görülür¹⁰⁵³. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşyayı koyacak depoları, yolcuların hayvanlarını koyacak ahırları, samanlıkları, yolcuların ibadetleri için mescitleri, misafirlerin yıkanmaları için hamamları, şadırvanları, hastaneleri ve hatta eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcıları, hayvanları nallamak için nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisleri ve bütün bunları ve bunlara dair ve masrafları idare edecek divan ve memurları vardı¹⁰⁵⁴. Kervansaraylara inen yolcular ücretsiz olarak buralarda kalırlar, yerler, içerler, mescitlerinde namazlarını kılarlar, hamamlarda yıkanırldı. Yoksul yolcuların ayakkabıları tamir edildiği gibi, tamir edilemeyecek kadar eskimiş olanların yerine yenileri verilirdi. Tabi yolcuların hayvanlarının yemleri de ücretsiz olarak karşılanırdı¹⁰⁵⁵.

Ticaretin temelini oluşturan kervanlar hakkında bilgi veren Mevlânâ, kervanların konakladıkları, özellikle geceleri güvende durakladıkları yerler olan kervansaraylar hakkında da bilgi verir. Kervan halkı geceyi kervansarayda geçirmektedir. “Geceydi bütün kervan halkı kervansarayda mahpustu; kalkın artık, o karanlıktan sıyrıldık, o hapisten kurutulduk biz”¹⁰⁵⁶ demek suretiyle kimsenin gece kervansaraydan dışarı çıkmasına izin verilmediğini anlatmaktadır. Tacirler soğuk ve karlı havalarda, yol alınamayacak durumlarda da kervansaraylarda konaklamaktaydılar¹⁰⁵⁷. Kervansarayda konaklayan yolcuların hem can hem de mal güvenliği için bekçi bulunmakta, bekçiler özellikle gece birilerinin çıkışını engellemektedirler¹⁰⁵⁸.

Mevlânâ, bazı konak, kervansaray isimlerini de bildirmektedir. O, Konya-Kayseri arasında Kaymaz, Ubuh ve Sultan adında konaklar ve ismini zikretmediği başka konaklar olduğunu söyler¹⁰⁵⁹.

¹⁰⁵³ Yiğit, a.g.m., s. 301.

¹⁰⁵⁴ Kayaoğlu, a.g.m., s. 284.

¹⁰⁵⁵ Sümer, a.g.m., s. 3.

¹⁰⁵⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 373.

¹⁰⁵⁷ *Mesnevî*, V. cilt, 2382.

¹⁰⁵⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 19.

¹⁰⁵⁹ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 40.

Kervan yol gösteren kılavuzlar vasıtasıyla yol almaktaydı. Yol gösteren kılavuzun yolu iyi bildiği, hatta yola kendilerine göre özel işaretler koyduğunu söyler¹⁰⁶⁰.

Kervan soygunlarına dikkat çeken Mevlânâ, bu konu ile ilgili olarak ise soyguna uğrayan kervandaki insanların daha sonra gelecek kervanlara haber vermek için, onlara buranın tehlikeli olduğunu haber vermek amacıyla iki-üç taşı üst üste koyduklarını ifade eder.¹⁰⁶¹ Selçuklu sultanları kervanların güvenliği, konaklamaları için kervansaray yaptırmakla kalmamışlar; yollarda herhangi bir şekilde zarar gören, soyguna uğrayan veya emtiası denize batan tüccarın zararını karşılamakta yani bir nevi devlet sigortası tatbik etmekteydiler¹⁰⁶².

Mevlânâ, mal satışı ile alakalı olarak; satıcının müşterisi ile anlaşmasını, iyi geçinmesini, alıcıyı kaçırmamasını tavsiye etmekte, alıcıyla uzlaşmayan, iş bilmez tacirin iflas edeceğini söylemektedir¹⁰⁶³. Satışta açık arttırma usulü uygulandığını¹⁰⁶⁴ ve satış sonucu senet yapıldığını da söylemektedir¹⁰⁶⁵.

3.3. KÖLE TİCARETİ

Mevlânâ, ticari bir emtia olan köle hakkında da bilgi vermektedir. Kölelerin bedenlerinin belli bölümleri ve yüzleri dağlanmaktaydı ki bu dağlama sayesinde köle oldukları belli olmaktaydı¹⁰⁶⁶. Ayrıca kölelere küpe takılmakta ve ayaklarında da halhal olmaktaydı¹⁰⁶⁷.

Nasıl olduğunu söylememekle beraber kölelerin normal halktan farklı elbiseler giydiğini söyler¹⁰⁶⁸. Köleler ev işleri, bahçe işleri gibi her türlü hizmette kullanılmaktaydı¹⁰⁶⁹. Köleye efendisi ad takabilmekte, onu istediği gibi nitelendirebilmekteydi¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁶⁰ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 195. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 564.

¹⁰⁶¹ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 192.

¹⁰⁶² Turan, O., **a.g.m.**, s. 756. Atçeken, Bedirhan, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁰⁶³ **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 133, II. cilt, 1058. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 394.

¹⁰⁶⁴ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 228.

¹⁰⁶⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2982.

¹⁰⁶⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2185. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1555, 3028.

¹⁰⁶⁷ **Mecâlis-i Seba**, s. 24. **Mesnevî**, V. cilt, 846. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3698. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰⁶⁸ **Mesnevî**, V. cilt, 1049. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1289.

¹⁰⁶⁹ **Mesnevî**, I. cilt, 933. **Mesnevî**, II. cilt, 1480. **Mesnevî**, V. cilt, 81. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2897.

¹⁰⁷⁰ **Mecâlis-i Seba**, s. 25.

Hür olmayı, hürriyeti öven Mevlânâ, “Hürlük dünya mülküne sahip olmaktan daha iyidir”¹⁰⁷¹ demek suretiyle hürlüğe verdiği önemi belirtmektedir. Mevlânâ, köle azat etmeye az da olsa değinen Mevlânâ, özellikle yaşlanan kölelerin azat edildiğini söyler¹⁰⁷². Tabi ki kölenin azat edilmesi efendisinin rızasına bağlı idi. Efendisi isterse kölesine azatlık kâğıdı vermekte ve onu serbest bırakmaktaydı¹⁰⁷³.

Köle alım satımına dair de bilgiler vermektedir. Özellikle “kâfir ilinden getirilip satılan kölelerin küçük yaşta olmasına dikkat edilmesi gerektiğini, çünkü bir kölenin yaşı ne kadar küçük olursa kendi ailesi ve memleketi hakkında daha az şey hatırladığı için daha iyi hizmet edeceğini”¹⁰⁷⁴ ifade eder. Özellikle beş yaşındayken getirilen çocukların Müslümanların arasında yetişip, gelişeceğini; geldiği yerin hallerini tamamen unutacağını; fakat on beş yaşında veya daha sonra getirilenlerin geldiği yeri unutmayacağı ve iyi hizmet etmeyeceğini söyler¹⁰⁷⁵. Köleler köle pazarlarında satışa çıkarılmakta ve köle satıcısı elindeki köleyi satmak için onun meziyetlerini anlatmaktaydı. Kölenin fiziki yapısı, zekâsı ve becerileri ile orantılı olarak belli bir piyasa değeri bulunmaktaydı. Mevlânâ, bu konuyla ilgili olarak sadece “ucuza köle satın alan, esenlik sana”¹⁰⁷⁶ ve “bir padişah ucuzca iki köle satın aldı”¹⁰⁷⁷ ifadelerini kullanmaktadır.

3.4. PARA

Mevlânâ, ticaretin bel kemiği olan para hakkında da ilgi çekici bilgiler vermektedir. Madeni paralar (altın ve gümüş) damgalanmaktaydı. Tabi ki bu damga devrin sultanın unvan ve lâkapları oluyordu¹⁰⁷⁸.

Sahte altın ve gümüş para kesen kalpazanları da eserlerinde zikreden Mevlânâ, her müşterinin paranın sahte olup olmadığını anlayamadığını söyler¹⁰⁷⁹.

¹⁰⁷¹ Rubailer, çev. Ş. Can, I. cilt, 605. Rubailer, çev. A. Metin Şahin, 605.

¹⁰⁷² Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 504.

¹⁰⁷³ Dîvân-ı Kebîr, VI. cilt, 3016. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1248, 1456. Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı Rn. 43, s. 194.

¹⁰⁷⁴ Fîhi Mâ-Fîh, s. 59.

¹⁰⁷⁵ Fîhi Mâ-Fîh, s. 59. Özbek, a.g.m., s. 55.

¹⁰⁷⁶ Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 2163.

¹⁰⁷⁷ Mesnevî, II. cilt, 836. Mesneviden Hikâyeler, s. 71.

¹⁰⁷⁸ Mesnevî, IV. cilt, 3286. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 3734. Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 3529.

Kalpazanların sahte paraları yaldızladıklarını¹⁰⁸⁰, altın suyuna batırdıklarını¹⁰⁸¹; gümüş paraya da benzer işlemler uyguladıklarını söyler¹⁰⁸². Sahte para üzerine gümüş sıvazlayan kalpazanlar sultanın unvan ve lâkaplarını da kazıyordu¹⁰⁸³.

Kalpazanlara “Geceleyin kalp para basmaya kalkışma, gündüzün meydana çıkar, iş anlaşılır” diyerek onları uyaran, yaptıkları işten onları men etmeye çalışan Mevlânâ, sahte altın paranın ateşe tutulduğunda on kat parlak dahi olsa kararacağını, sahteliğinin ortaya çıkacağını söyler¹⁰⁸⁴.

Paranın başka madenlerle karışık olup olmadığını, temizliğini anlamak, meydana çıkarmak için mehenk taşına¹⁰⁸⁵ ihtiyaç vardır¹⁰⁸⁶. Paranın değerinin, maden oranının anlaşılması bu taş sayesinde olmakta yani para kalp mi yoksa halis altın mı bu taş sayesinde anlaşılıyordu¹⁰⁸⁷.

Para darphanelerde basılmaktaydı. Paralarını bozdurmak, eritmek için darphaneye götürülenlerin paralarının sahte olup olmadığı burada anlaşılakta ve bu kişiler hüsrana uğramaktaydılar¹⁰⁸⁸.

Kullanılan paralar altından (dinar)¹⁰⁸⁹, gümüşten (dirhem)¹⁰⁹⁰ ve bakırdan (mangır)¹⁰⁹¹ olmaktadır.

3.5. VERGİ

Mevlânâ'nın eserlerinde az da olsa vergiye dair bilgiye ulaşabiliyoruz. Çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmî makamlarca gösterilen fiyat olan narhtan bahseder. Narhı özellikle şeker ile birlikte zikredilmektedir. İthal edilen şekerin

¹⁰⁷⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1772. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5418.

¹⁰⁸⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5418.

¹⁰⁸¹ **Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler**, s. 30

¹⁰⁸² **Mecâlis-i Seba**, 107.

¹⁰⁸³ **Mesnevî**, I. cilt, 2149.

¹⁰⁸⁴ **Mesnevî**, I. cilt, 2463.

¹⁰⁸⁵ Diğer adı fettânedir.

¹⁰⁸⁶ **Mecâlis-i Seba**, s.102.

¹⁰⁸⁷ **Mesnevî**, I. cilt, 299. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1426.

¹⁰⁸⁸ **Mecâlis-i Seba**, s. 54. **Mesnevî**, I. cilt, 1898. **Mesnevî**, V. cilt, 1609. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 903.

¹⁰⁸⁹ **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 60, s 445.

¹⁰⁹⁰ **Mesnevî**, III. cilt, 1164.

¹⁰⁹¹ **Mesnevî**, II. cilt, 1603. Mangır, bakırdan yapılmış, iki buçuk para değerindeki sikkedir.

fiyatlarını satıcılar çarşısı, pazarda sık sık arttırma eğilimde olmalılar ki Mevlânâ, özellikle şekerle birlikte zikretmektedir¹⁰⁹².

Vergi (baç) ile ilgili olarak özellikle değersiz mallardan pahasından fazla bağ alınmasını kınamakta¹⁰⁹³ ve kervanlardan bağ alındığını zikretmektedir. Fakat eğer kervandan vergi alınmak isteniyorsa onun korunması, hırsızlara karşı tedbir alınmasını söylemektedir¹⁰⁹⁴.

Vergi almanın hüküm sürmekle eş değer olduğunu “A Tebriz, canların bacını al; cana da buyruk yürüten sensin, bağ alanda”¹⁰⁹⁵ demek suretiyle ifade eder. Vergi almanın devlet olmanın bir gereği olduğunu ifade etmek için; “Çocukça bir devlet arıyorlar; öşürü, baçı olmayan bir devlet gerek”¹⁰⁹⁶ ifadesini kullanmaktadır.

Vergi alımıyla ilgili olarak da “Yıkık köyden ne öşür alınır ne vergi”¹⁰⁹⁷ demek suretiyle zor durumda olan, afete uğrayan insanlardan vergi alınmaması gerektiğini söyler. Aksarayî’nin de ifade ettiği gibi harap, yıkılmış, afete uğramış köyden vergi talep edilmez¹⁰⁹⁸.

Mevlânâ, Sivas’a ticaret yapan Şihâbeddin’in vergiden muaf tutulmasını Muineddin Pervane’ye yazdığı bir mektupla rica etmektedir¹⁰⁹⁹. Burada iki şehir arasında tacirlik yapanların vergi ödediğini ve Mevlânâ’nın devlet ricali üzerindeki kudretinden yararlanarak bu vergiden Şihâbeddin’in muaf tutulmasını istediğini görmekteyiz.

Alınan vergilerden birisi de Müslüman olmayan tebadan alınan haraçtır. Haraçın alınma sebebi olarak Mevlânâ, “Müslümanlık kuvvetlensin diye kâfirlerden harâc alındı, harâc verenlere dokunulmadığı gibi bunu da sebep etmişsin, bizden harâc

¹⁰⁹² **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2008. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1656.

¹⁰⁹³ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 7065.

¹⁰⁹⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 3560.

¹⁰⁹⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3032.

¹⁰⁹⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 2058.

¹⁰⁹⁷ **Mektuplar**, s. 29. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 3922. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 5446. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 6448.

¹⁰⁹⁸ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 197.

¹⁰⁹⁹ **Mektuplar**, s. 44. **Mektûbat’tan Seçmeler**, s. 59.

almada”¹¹⁰⁰ demek suretiyle ifade eder. Alınan bir diğer vergi de onda biri anlamına gelen öşürdür. Öşür özellikle tarım ürünlerine uygulanan vergidir¹¹⁰¹.

3.6. ÇARŞI-PAZAR-DÜKKÂN

Meslekler hakkında detaylı bilgi veren Mevlânâ, çarşı, pazar ve dükkânlar hakkında da meslekler kadar olmasada bilgi vermektedir. Meslekler bahsine geçmeden evvel çarşı, pazar ve dükkân bahsine göz atacak olursak;

Mevlânâ'nın anlattıklarından anladığımıza göre hemen hemen her meslek erbabının kendine özel çarşıları vardı. Hepsi belirli bir yerde ve toplu halde bulunuyordu. Çarşıları ve dükkânları ile birlikte zikredilen meslek erbapları şunlardır; kuyumcular çarşısı¹¹⁰², güzel koku satanlar çarşısı¹¹⁰³, kasaplar çarşısı¹¹⁰⁴, ipekli kumaş satanlar pazarı¹¹⁰⁵, şeker kamışı satanlar pazarı¹¹⁰⁶, şehirlerarasında yer alan köylü pazarı ki buraya civar bölgelerden mallar gelirdi¹¹⁰⁷, eşek alım satımı yapılan eşek pazarı¹¹⁰⁸, şekerçi dükkânı¹¹⁰⁹, hallaç dükkânı¹¹¹⁰, helvacı dükkânı¹¹¹¹, ekmekçi dükkânı¹¹¹², ayakkabıcı dükkânı¹¹¹³. Pazarda çocuk oyuncakları da satılmaktaydı¹¹¹⁴. Ayrıca eski malların satıldığı pazarlarda vardı¹¹¹⁵. Pazarlar gündüz vakti kurulmakta, gece kaldırılmaktaydı¹¹¹⁶.

Çarşı ve pazar esnafını muhtesip denetlemekte, kurallara uyup uymadıklarını kontrol etmekteydi¹¹¹⁷.

¹¹⁰⁰ *Mecâlis-i Seba*, s. 110.

¹¹⁰¹ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2982. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 3030.

¹¹⁰² *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3444. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 11. Koca. S., Türkiye Selçuklu Sultanlarının izledikleri Ekonomik Politikalar, s. 349.

¹¹⁰³ *Mesnevi*, IV. cilt, 256.

¹¹⁰⁴ *Mesnevi*, V. cilt, 3713.

¹¹⁰⁵ *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 243. Diğer kumaşlardan pahalı olduğu için olsa gerek sadece ipek kumaşı satanların pazarı diye ayrı zikredilmiş olsa gerek.

¹¹⁰⁶ *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 306.

¹¹⁰⁷ *Mesnevî*, VI. cilt, 4281.

¹¹⁰⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2736.

¹¹⁰⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3057. *Rubailer*, çev. Şefik Can, II. cilt, 1068.

¹¹¹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2120.

¹¹¹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1412. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1513.

¹¹¹² *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 310. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 578.

¹¹¹³ *Mesnevî*, V. cilt, 1526.

¹¹¹⁴ *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 398. *Rubailer*, çev. Şefik Can, I. cilt, 750.

¹¹¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1457.

¹¹¹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 645.

¹¹¹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 2996.

3.7. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MESLEKLER

Mevlânâ'nın devrinin ekonomik hayatına verdiği en detaylı bilgiyi meslekler bahsinde görmekteyiz. O, eserlerinde çoğu zaman benzetme amacıyla kimi zaman da bir meslek erbabı ile ilgili bir hikâyede meslekleri zikretmektedir.

3.7.1. Giyim ve tekstil sanayi ile ilgili meslekler

3.7.1.1. Bezzâz

Bezci, kumaş satan, manifaturacı¹¹¹⁸. Türkiye Selçukluları döneminde bezzâzın dükkânında kumaşlar, ipekler ve ayrıca ölçü âleti olarak demirden arşın bulunurdu. Bu dükkânlarda battaniye de satılmaktaydı. Bezzâzlar dükkânları dışında, çarşı halinde organize olmakta, ayrıca bezzâzlar hanı da bulunmaktaydı¹¹¹⁹.

3.7.1. 2. Dokumacı

İnsanların hava şartlarına göre koruma ihtiyacı dokumacılık mesleğinin ortaya çıkmasında rol oynamış olmalıdır. Bunu İbn Haldun şöyle açıklıyor; “İnsanlar bedeni soğuk ve sıcağa karşı korumak için dokunmuş elbiseler örtünmek zorundadırlar. Bunun için (yünden, pamuktan ve ketenden) iplik eğirirler. Bu surette yekpare kumaşlar elde ederler. Bu işe eğirtme ve dokuma adını verirler”¹¹²⁰.

El tezgâhında bez dokuyanlara çulha denilmekteydi. “Aşk çulhası bir çileyle başucuma gelir”¹¹²¹, “Tez elli çulhalar dokumamış kumaşını”¹¹²². Çuha dokumayı mekik marifeti ile yapmaktaydı¹¹²³.

Dokuma tezgâhlarında elbiselik kumaş¹¹²⁴, perde¹¹²⁵ ve atlas¹¹²⁶ kumaşlar başta olmak üzere çeşitli kumaşlar dokunmaktaydı. Mevlânâ, her dokumacının atlas dokuyamayacağını, atlas dokumanın özel bir yetenek olduğunu belirtir¹¹²⁷.

¹¹¹⁸ Devellioğlu, a.g.e., s. 98.

¹¹¹⁹ Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara, s. 13.

¹¹²⁰ Merçil, a.g.e., s. 17. İbn Haldun, a.g.e., II. cilt, s. 394.

¹¹²¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 2934.

¹¹²² *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 8735.

¹¹²³ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1492. *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 1733. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2044.

3.7.1.3. Eskici

İkinci el eşyalar satan meslek mensubu. Eskiciler eski pabuç veya türlü eski eşya almak için mahalle mahalle dolaşırlardı¹¹²⁸. Kırşehir’de eskiciler çarşısı bulunmaktaydı¹¹²⁹.

3.7.1.4. Nakışçı

Kumaşın üzerine iğneyle desen yapan kişidir¹¹³⁰.

3.7.1.5. Terzi

Terzi, Selçuklu devrinde de bugünkü gibi kumaşı ve elbiseyi ölçerek kesip biçmek ve dikmektedir. Söz gelişi, terzi kaftanı adamın boyuna göre biçer, bunun dışında kabâ veya cübbe ve gömlek dikerdi. Kullandığı malzemeler ise; kumaş, iplik, makas ve iğnedir¹¹³¹. Mevlânâ’nın Mesnevi’de anlattığı bir hikâyeye göre bazı sahtekâr terziler müşterinin kumaşından çalabilmektedirler¹¹³².

Terziler bir elbiseyi dikerken bazen kişinin ölçülerinden bazen de kendisine model olarak verilen bir elbisenin ölçülerine göre dikmekteydi¹¹³³. Terziler sadece yeni elbise dikmiyor, elbisenin söküklerini diktikleri, yama yaptıkları¹¹³⁴ veya dar gelen elbisenin yanlarına peş adı verilen kumaş parçaları diktikleri de oluyordu¹¹³⁵.

Terzilik mesleği küçük yaşta öğrenilmekteydi. Mevlânâ bununla ilgili olarak; “Hani bir çocuğu bir terzi dükkânına verirler; onun ustasına itaat etmesi gerekir. Teyel verirse teyellemesi, yama verirse yamaması gerekir. Öğrenmek istiyorsa başına

¹¹²⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 1102, 1776.

¹¹²⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2109.

¹¹²⁶ **Mesnevî**, IV. cilt, 1153.

¹¹²⁷ **Mesnevî**, IV. cilt, 1153.

¹¹²⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. Cilt, 3393.

¹¹²⁹ Merçil, a.g.e., s. 28.

¹¹³⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3496. Aksarayî, a.g.e., s. 187.

¹¹³¹ Merçil, a.g.e., s. 15. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 619, 620. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 522, 1033.

¹¹³² **Mesnevî**,

¹¹³³ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 5987.

¹¹³⁴ **Mesnevî**, IV. cilt, 2549. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 619.

¹¹³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 3625. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 419.

buyruk olmadan vazgeçmesi, tamamıyla ustasının buyruğuna uyması lâzımdır”¹¹³⁶ ifadesini kullanır.

Terzilerde dükkânlarda çalışmakta¹¹³⁷ ve çarşı halinde bir arada toplanmaktaydılar. Cacaoğlu Vakfiyesi’ne göre, Kırşehir’de Terziler Çarşısı vardı. Vakfiye kayıtlarına göre Sivas’taki yetmiş sekiz adet dükkândan sekizi terzi idi ve bir çarşı olarak çalışıyorlardı. Konya’da da Terziler Çarşısı zikredilmektedir¹¹³⁸.

3.7.2. Hayvancılık ve dericilik ile ilgili meslekler

3.7.2.1. Ayakkabıcı/Kunduracı

Dericilik ile ilgili mesleklerdendir. Ayakkabıcının malzemeleri; gön, deri, sathıyan ve tahta kalıptır¹¹³⁹. Ayakkabıcılar mesleklerini icrâ ederken iki ellerini kullanıyorlardı; “Ayakkabıcının iki eli de işlemeseydi, kedi boyuna heybeye girmezdi”¹¹⁴⁰. Ayakkabıcı dükkânları da çarşı olarak bir arada çalışmakta idiler. Nitekim Kırşehir’de Kunduracılar Çarşısı, Konya’da Haffâfistan ve Amasya’da da Ayakkabıcılar (Hazain) çarşısı bulunmaktaydı¹¹⁴¹.

3.7.2.2. Çoban

Hayvancılıkla ilgili mesleklerdendir. Çoban sürünün etrafında dolandır, koyunları, kuzuları önüne katıp güderdi. Sürüye yaklaşan kurtlardan sürüyü korurdu¹¹⁴². Ayrıca sürüye bekçilik eden köpeği vardı¹¹⁴³.

3.7.2.3. Derici/Tabakçı

Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin sanayide kullanılmadan önce tabaklanması ve terbiye olunması gerekmektedir. İşte bu işlemi yapan zanaatkâra

¹¹³⁶ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 45.

¹¹³⁷ **Mesnevî**, IV. cilt, 2549. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 617.

¹¹³⁸ Merçil, **a.g.e.**, s. 16.

¹¹³⁹ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 92. **Mesnevî**, V. cilt, 1487.

¹¹⁴⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3125. Merçil, **a.g.e.**, s. 35.

¹¹⁴¹ Merçil, **a.g.e.**, s. 35.

¹¹⁴² **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1594.

¹¹⁴³ Merçi, **a.g.e.**, s. 31.

debbâğ denilmektedir. Debbâğların çalıştığı yere de debbâğistan (tabakhane) denilmektedir. Bu tabakhaneler genelde su kenarlarında ve şehir dışında bulunmaktadır. Debbâğlar ayrıca toplu hâlde bir çarşı oluşturmaktadırlar¹¹⁴⁴. Debbâğların nasıl çalıştıklarına dair Mevlânâ az da olsa bilgi verir. Debbâğ, posta pislikleri sürer durur, binlerce defa bu işi tekrarlar. Maksadı derideki gizli illetin çıkmasıdır. Debbâğın isteği derinin temizlenmesidir¹¹⁴⁵. Mevlânâ Mesnevi’de anlattığı bir hikâyede debbâğın rızkını elde etmek için akşama kadar pislige gömüldüğünü ifade etmekte, bu pis kokuya zamanla alıştığını ve bir debbâğın güzel koku satanlar pazarında güzel kokudan bayıldığını ifade eder¹¹⁴⁶. Debbâğ deriyi terbiye ederek inceltmekte ve sanayide kullanılabilir hale getirmektedir¹¹⁴⁷.

3.7.2.4. Nalbant

Atlara ve ona mümessil hayvanlara nal takan zanaatkâr olup Türkçesi takavcıdır¹¹⁴⁸. Türkiye Selçukluları devrinde nalbant, baytar olarak da iş görmektedir. Mevlânâ’nın anlattığı bir hikâyede; zayıf bir eşiği nalbanta göstererek neden zayıflamakta olduğunu öğrenmek istemişlerdir¹¹⁴⁹. Bir başka hikâyede ise; savaştan yaralı dönen Arap atlarının yaralarına nalbantlar bakmıştı. Yaralı atlar ahırlara geldikten sonra ayakları sağlam iplerle mükemmel bağlanıyor, nalbantlar sıra sıra dizilip hançerlerle atların bedenlerini yarıyor ve yaralardan temrenleri, ok uçlarını, çıkartıyorlardı¹¹⁵⁰.

3.7.2.5. Semerci

Hayvan semerlerini yapan adam¹¹⁵¹. Mevlânâ semerciliği alt meslek guruplarından saymaktadır¹¹⁵².

¹¹⁴⁴ Merçil, a.g.e., s. 33,34.

¹¹⁴⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1763, 1764.

¹¹⁴⁶ **Mesneviden Hikâyeler**, s. 52.

¹¹⁴⁷ **Rubailer**, çev. Şefik Can, II. cilt, 1080.

¹¹⁴⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1464.

¹¹⁴⁹ **Mesnevî**, V. cilt, 1339.

¹¹⁵⁰ **Mesneviden Hikâyeler**, s. 40.

¹¹⁵¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 735.

¹¹⁵² **Mektuplar**, s. 123.

3.7.2.6. Seyis

Ata bakıp tımar eden hizmetkâr¹¹⁵³. Seyisin görevi ahırda olup, atlara ve katırlara bakardı¹¹⁵⁴.

3.7.3. Gıda ile ilgili meslekler

3.7.3.1. Aşçı

Gıda ile ilgili mesleklerdendir. Aşçıların kullandıkları âletleri mutfak eşyaları kısmında zikretmiştik. Aşçılar zaman zaman çarşılar halinde bir araya gelerek müşteriye hizmet etmekteydiler. Buna örnek olarak Sivas'taki Aşçılar Çarşısı'nı zikredebiliriz¹¹⁵⁵.

3.7.3.2. Bahçıvan

Bahçıvan o dönemde de bugünkü yaptığı işleri yapıyordu. Nitekim sanatını bilen bahçıvan, bahçe ve meyve gelişsin, güzelleşsin diye bahçedeki otları yolar, fidanlar yücelsin, meyve versin diye zayıf ve zararlı dalları budardı¹¹⁵⁶. Ağaçlar hakkında bilgili olan bahçıvanlar onları aşılamaktaydılar. Bahçıvan gül bahçelerine de bakar, ayrıca bahçelerde kovan yaparak bal elde ederdi¹¹⁵⁷.

3.7.3.3. Bakkal

Gıda maddesi satan meslek erbabı. Bakkallarda tespit edebildiğimiz kadarıyla gülyağı¹¹⁵⁸ ve yoğurt¹¹⁵⁹ satılmaktaydı.

¹¹⁵³ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 703.

¹¹⁵⁴ *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 32. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3367. Merçil, *a.g.e.*, s. 40.

¹¹⁵⁵ *Mesnevî*, IV. cilt, 577. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1541. *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 3700. Merçil, *a.g.e.*, s. 66, 67.

¹¹⁵⁶ *Mesnevî*, I. cilt, 3868, 3869.

¹¹⁵⁷ Merçil, *a.g.e.*, s. 43. *Fîhi Mâ-Fîh*, s. 191.

¹¹⁵⁸ Merçil, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹⁵⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 2060.

3.7.3.4. Balıkçı

Gıda ile ilgili mesleklerden bir diğeri de balıkçılıktır. Balıkçılar ağ marifeti ile balık yakalamakta¹¹⁶⁰ ve satmaktaydılar¹¹⁶¹.

3.7.3.5. Bozacı

Arpa, darı, mısır, buğday vb. tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca tatlı veya mayhoş içecek olan bozayı yapan ve satan kişi¹¹⁶².

3.7.3.6. Bulaşıkçı

Mevlânâ, bulaşıkçıyı Dîvân-ı Kebîr'de zikrediyor. "Onun aşk mutfağında koca kim? Bu bulaşıkçı ancak"¹¹⁶³. Burada zikri geçen bulaşıkçı aşçı dükkânında mı yoksa evde mi hizmet görüyordu, tespit edilemiyor¹¹⁶⁴.

3.7.3.7. Değirmenci

Çiftçilerin elde ettikleri ürünün öğütülmesi ve un haline getirilmesi işini değirmenci yapıyordu. Kaynaklarda değirmencinin yanı sıra değirmencinin iş yeri olan değirmenler hakkında da bilgi bulabilmekteyiz¹¹⁶⁵. Değirmenler hakkında daha önce bilgi verdiğimiz için burada zikretmiyoruz.

3.7.3.8. Ekinci/çiftçi

İnsanların beslenmesinde önemli rolü oynayan üreticilerdendir. Bu sanatın semeresi gıda maddelerini ve hububatı elde etmektir¹¹⁶⁶. Çiftçilerin kullandıkları tarım âletleri ve yetiştirdikleri ürünler hakkında daha önce malumat verdiğimiz için burada tekrar etmiyoruz.

¹¹⁶⁰ Mesnevî, IV. cilt, 2240.

¹¹⁶¹ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 395.

¹¹⁶² Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 8930.

¹¹⁶³ Dîvân-ı Kebîr, II. cilt, 1369.

¹¹⁶⁴ Merçil, a.g.e., s. 70.

¹¹⁶⁵ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 1281. Merçil, a.g.e., s. 48.

¹¹⁶⁶ Merçil, a.g.e., s. 45. Dîvân-ı Kebîr, VII/I. cilt, 4299. Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 127, s. 154.

3.7.3. 9. Ekmekçi/fırıncı

Değirmende un haline getirilen buğday, fırıncı marifetiyle hamur haline getirilmekteydi¹¹⁶⁷. Fırıncı ekmeği tandırda pişirmekteydi¹¹⁶⁸. Ekmeklerin satıldığı yer kaynaklarda ekmekçi dükkânı, dükkân-ı nânâ, veya fırın olarak geçmektedir¹¹⁶⁹.

3.7.3.10. Helvacı

Helva yapıp satan meslek erbabıdır. Helva ile ilgili olarak tatlılar bahsinde bilgi vermiştik. Helva dükkânlarda satılmaktaydı¹¹⁷⁰ ve helvacılar çarşısı da bulunmaktaydı. Bunun örneğini Kırşehir’de görüyoruz¹¹⁷¹. Ayrıca dükkânların yanı sıra çocuklar sokaklarda tepsiler ile de helva satmaktaydılar¹¹⁷².

3.7.3.11. Kasap

Kasap koyun ve sığır kesmekte, bunları dükkânda satmaktaydı¹¹⁷³. Hayvanları keserken de daha keskin olan ve kasap bıçağı olarak adlandırılan bıçağı ve parçalamak içinde satır kullanmaktaydılar¹¹⁷⁴. Hayvanları kesmeden önce tartıda ağır gelsin diye ot verip semirtmekte ve kepekle beslemekteydiler. Kasap dükkânında etleri asmak için kanara denilen kasap çengeli kullanılmaktaydı¹¹⁷⁵. Kasaplar halka veresiye et verirler ve kimin borcu olduğunu bir deftere yazarlardı¹¹⁷⁶.

¹¹⁶⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1282.

¹¹⁶⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3035.

¹¹⁶⁹ Merçil, **a.g.e.**, s. 51.

¹¹⁷⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 633.

¹¹⁷¹ Merçil, **a.g.e.**, s. 54.

¹¹⁷² **Mesnevî**, II. cilt,

¹¹⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1767. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3817. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 564.

¹¹⁷⁴ **Mesnevî**, IV. cilt, 3824. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 192.

¹¹⁷⁵ Merçil, **a.g.e.**, s. 56.

¹¹⁷⁶ **Mecâlis-i Seba**, s. 28.

3.7.3.12. Ot Satan

Ot toplayıp satanlar ve geçimlerini böylece sağlayanlar. Bu işi yapanlar hakkında bilgi vermez, sadece bir yerde bu işi yapanlar olduğunu ifade eder¹¹⁷⁷.

3.7.3.13. Saka

Kırba ile arkada veya hayvan ile su taşıyan adam¹¹⁷⁸. Saka suyu at sırtında¹¹⁷⁹ veya eşeksırtında¹¹⁸⁰ tulum içinde taşır ve satardı¹¹⁸¹.

3.7.3.14. Şekerci

Mevlânâ, hem şeker yapanı hem de şeker satanı zikretmektedir. Şeker satanların mesleklerini icra ettikleri dükkânları vardır¹¹⁸². Şeker Anadolu'ya büyük kervanlarla Mısır'dan getiriliyordu. Şekerci şeker tablalara koyarak satmakta ve sattığı şeker müşteriye verirken kâğıda koymaktaydı¹¹⁸³. Sultan Veled'e göre "şeker bir batman ağırlığında ve kalıp şeklinde olurdu¹¹⁸⁴." Mısır'dan getirilen şeker işlenmemiş haldedir. Akide şeker, badem şeker ve parmak gibi uzun bir şekilde şeker yapılması Anadolu'da şeker imalatının ve imalathanelerinin mevcut olduğunun göstergesidir¹¹⁸⁵.

3.7.4. Günlük hayat-ev âletleri ile ilgili meslekler

3.7.4.1. Aynacı

İnsanların kendisini görmesini sağlayan ayna denen âleti yapan ve satan meslek erbabı. Bu meslek de zaman zaman Mevlânâ'nın eserlerinde zikredilmektedir¹¹⁸⁶;

¹¹⁷⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 146.

¹¹⁷⁸ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 726.

¹¹⁷⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 3347.

¹¹⁸⁰ *Mesnevî*, V. cilt, 2361.

¹¹⁸¹ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 137, 867.

¹¹⁸² *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 712.

¹¹⁸³ *Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler*, s. 55.

¹¹⁸⁴ Merçil, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁸⁵ Merçil, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹⁸⁶ Merçil, *a.g.e.*, s. 72.

“Akıl aynadır, aynacı ona kıvılcımlarla eziyet etmektedir”¹¹⁸⁷. “Zenci daima aynaya düşmandır; öğüt verenler vaaz ederlerse ya aynadır, ya aynacı”¹¹⁸⁸. Metalden yapılan ayna belli ki zamanla küflenmekte veya paslanmaktaydı ki Mevlânâ, ayna ile birlikte en az aynacı kadar cilacıdan da bahsetmektedir. “Cilâcı ustası gibi, gam kirini, pasını aynadan arıttın gitti”¹¹⁸⁹. “Aynanın, cilacının yanı başında bulunması elbette çok hoştur”¹¹⁹⁰.

3.7.4.2. Kilimci

Kilim dokuyan mı satan mı onu belirtmeden sadece “Bende kilimciden bir kilim aşırıdım”¹¹⁹¹ demektedir.

3.7.5. İnşaat işleri ile ilgili meslekler

3.7.5.1. Amele

Amele; işçi, rençber, ırgat ve gündelikle çalışan kişidir. Gündelik işte, inşaat ve çiftlik işlerinde kol ve bilek gücü ile çalışan amele ile ilgili olarak Mevlânâ’da, sadece “ücretli amele oldum”¹¹⁹² kaydı geçer.

3.7.5.2. Dülger

Yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse olan dülgerin âletleri keser ve çividir¹¹⁹³.

3.7.5.3. Hattat

Hattat güzel ve tezyinî yazılar yazmakta mahir sanatkâr veya diğer bir deyişle özellikle “İslâm yazıları içinde yüksek estetiği haiz olan yazıları güzel yazmayı kendine meslek edinen sanatkâra verilmiş hususî bir” terimdir. Hattâtlar sadece kâğıt ve kitapta değil, yapıların iç ve dış süslemeleri, ağaç minberler, inşâ

¹¹⁸⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 85.

¹¹⁸⁸ *Mecâlis-i Seba*, s. 21.

¹¹⁸⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 7557.

¹¹⁹⁰ *Rubailer*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 13, s. 137. *Rubailer*, çev. Şefik Can, II. cilt, 1213.

¹¹⁹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 7789.

¹¹⁹² *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1012.

¹¹⁹³ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1678, 6095.

bölümlerine konulan kitabelerin yazılarını da yazmakta idiler¹¹⁹⁴. Mevlânâ, hattat için “Hiçbir hattat, okunmak için değil de yazının kendisi için sanatla yazı yazar mı?”¹¹⁹⁵ ifadesini kullanmaktadır.

3.7.5.4. Kerpiççi

İnşaat işlerinde kullanılan kerpici yapan kişidir. Kerpiççi kerpici karışımını bir kalıba döküp kurutmak suretiyle kerpiç elde etmekteydi¹¹⁹⁶.

3.7.5.5. Marangoz

Rivayetlere göre bu sanatın ilk ustası Hz. Nuh Peygamberdir. Marangozun Selçuklu devrinde kullandığı âletlerden bazıları şunlardır; kazma, keser¹¹⁹⁷, testere¹¹⁹⁸, dehre¹¹⁹⁹, törpü ve rende¹²⁰⁰; malzemesi de tahta ve çividir. Marangozlar çadır direği, merdiven yaparlar, inşaatlarda çalışırlardı. Türkiye Selçuklu devrinde marangozlarında bir çarşı halinde bir arada çalıştıkları görülmektedir. Nitekim Kırşehir hâricinde bir marangozlar çarşısı vardı¹²⁰¹

3.7.5.6. Mimar

Mimarlık İbn Haldun’a göre en eski sanatlardandır. Mevlânâ’nın eserlerinde mimarın nasıl çalıştığı ile ilgili bazı ipuçları bulmak mümkündür. Söz gelişi, bir mimar çırağına; ““Bu yapılan saray için şu kadar ağaç, şu kadar tuğla, kiremit, taş ve şu kadar da saman gider’ diye haber verir. Saray tamam olup (söylediğinden) ne az, ne de çok malzeme harcanmamış olunca çırağın ustasına olan güveni artar”¹²⁰². Verilen bu bilgiyle bir mimarın yapıda malzeme olarak neler kullandığı bir ölçüde ortaya çıkmaktadır. Mimarlar yeni yapı inşa etmenin yanı sıra tamirat da

¹¹⁹⁴ Merçil, a.g.e., s. 93.

¹¹⁹⁵ Mesnevî, IV. cilt, 2885.

¹¹⁹⁶ Mesnevî, VI. cilt, 2249.

¹¹⁹⁷ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 471. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 881.

¹¹⁹⁸ Fîhi Mâ-Fîh, s. 93. Mesnevî, IV. cilt, 2305. Dîvân-ı Kebîr, III. cilt, 468. İbn Haldun, a.g.e., II. cilt, s. 392.

¹¹⁹⁹ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 730. Dehre; testere gibi dişli ve bağ budamaya mahsus bıçak.

¹²⁰⁰ Fîhi Mâ-Fîh, s. 93.

¹²⁰¹ Merçil, a.g.e., s. 97,98.

¹²⁰² Fîhi Mâ-Fîh, s. 175.

yapmakta ve yapıda mevcut olan yarıkları ve delikleri de samanlı balçık kullanmak suretiyle kapatmaktaydılar¹²⁰³.

3.7.5.7. Mühendis

İnşaat işlerinde görev yapan sanatkârlardandır. Bu meslek, “Her çeşit malzeme ve mukavemet hesaplarını iyi bilen ve matematikte ihtisası olup, her türlü inşaat tekniğine vâkıf bulunan insan” olarak tarif edilir¹²⁰⁴. Mühendis evin suretini, planını yapar, bir kâğıda çizer, evin temelini atmayı, evin şeklini, planını hayal eder¹²⁰⁵. Mühendis çalışması esnasında şekiller çizer ve ölçüler için ortaya rakamlar döker, bir evin hesaplarını yapar¹²⁰⁶.

3.7.5.8. Nakkâş

Yağlı veya sulu boya ile binaların duvar, tavan vesairesini boyayıp nakışlar ve çiçekler yapan sanatkâr¹²⁰⁷. Türkiye Selçukluları devrinde nakkâşların daha çok ressamlık yönü ağır basmaktadır¹²⁰⁸. Nakkâşlar sanatlarını icra ederken kalem ve fırça kullanmaktaydılar¹²⁰⁹.

3.7.5.9. Ressam

Ressamın yaptığı işleri ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi yapı işlerinde çizimleri yapmak, ikincisi de resim sanatıyla uğraşmaktır. Ressamlar özellikle hamam ve meyhane duvarlarına resimler yapmaktaydılar¹²¹⁰.

¹²⁰³ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3196. Merçil, a.g.e., s. 84.

¹²⁰⁴ Merçil, a.g.e., s. 86.

¹²⁰⁵ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 102. **Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler**, s. 193. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 588.

¹²⁰⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3234. Merçil, a.g.e., s. 86.

¹²⁰⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1467.

¹²⁰⁸ Merçil, a.g.e., s. 90.

¹²⁰⁹ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1023.

¹²¹⁰ Merçil, a.g.e., s. 87, 88, 89. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 951.

3.7.6. Sağlık ve temizlik ile ilgili meslekler

3.7.6.1. Berber

Saç ve sakalı kesen meslek erbabı olan berberler saç kesmek için makas kullanmaktaydılar¹²¹¹.

3.7.6.2. Çamaşır Yıkayıcısı

Mevlânâ, çamaşır yıkayıcılarının çamaşırı nasıl yıkadığına dair bilgi vermese de biz gündelik işlerden olan çamaşır yıkamadan temizlik bahsinde bilgi vermiştik; çamaşırcılarında aynı yerlerde ve aynı maddeleri kullanarak çamaşır yıkadıkları muhakkaktır. Yıkanan çamaşırlar serilmek suretiyle güneşte kurutulmaktaydı¹²¹².

3.7.6.3. Dişçi

Sağlık ile ilgili mesleklerden olan dişçilik hakkında sadece dişçilerin dişi kerpeten veya ona benzer bir âlet marifetiyle çektiklerini ifade eder¹²¹³.

3.7.6.4. Ebe

Doğumu gerçekleştiren kadındır¹²¹⁴.

3.7.6.5. Hacamatçı

Kan alıcı. Hacamatçı insanların bedenlerindeki kanı neşter yardımıyla şişesine alırdı. Hacamatçının neşterinden çocuklar korkar ve ağlardı. Hacamatçı işini para karşılığı yapmaktaydı¹²¹⁵. O devirdeki inanişâ göre nezle olanlar önce kan aldırır,

¹²¹¹ **Mesnevî**, III. cilt, 1375. Merçil, **a.g.e.**, s. 106.

¹²¹² **Mesnevî**, II. cilt, 797. **Mesnevî**, V. cilt, 2326. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 8250. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 1031.

¹²¹³ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1145.

¹²¹⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 1931.

¹²¹⁵ **Mesnevî**, I. cilt, 249. **Dîvân-ı Kebîr**, II. Cilt, 2873. **Dîvân-ı Kebîr**, III. Cilt, 2893.

sonrada hamama giderlermiş. Ayıca ağır hasta olanlar veya birden fenalaşan insanlar da hacamatçıya başvurarak kan aldırırıldardı¹²¹⁶.

3.7.6.6. Hamamcı

Hamamcının önde gelen görevi hamamın her tarafının sıcak tutulmasını sağlamaktır. Hamamı sıcak tutma külhancının görevidir. Bu nedenle hamamcı onu kontrol ederdi. Hamamı ısıtmak için ot, odun ve tezek kullanılmaktaydı. Hamamcı kazan bozulup, su damlatmaya başlarsa bunu tamir ederdi. Hamamdaki peştamalların sahibi hamamcıdır ve soyunulacak yerde bırakılan elbise ve cübbeleri de rehin olarak muhafaza ederdi¹²¹⁷.

3.7.6.7. Hekim

Mevlânâ, hekimlerin insanları tedavi etmek istediklerini fakat tedavi etmek istemesinin aynı zamanda insanların hastalanması anlamına geldiğini, çünkü ancak böyle hekimliğini gösterebileceğini, fakat insanların hastalanmasına razı olmadığını, razı olsaydı onları tedavi etmeyeceğini, ilaç vermeyeceğini söyler¹²¹⁸. Hekim hastasının bulunduğu yere gittiği¹²¹⁹ gibi mesleklerini icra ettikleri dükkânları, muayenehaneleri de vardı¹²²⁰.

3.7.6.8. Kırıkçı

Kırılan kemikleri düzeltip tedavi ederler¹²²¹.

3.7.6.9. Tellak

Hamamda müşterileri ovuşturup kese süren ve yıkayan hizmetçi. Mevlânâ Mesnevi'sinde kadın kılığına giren, geçimini kadınlar hamamında yıkanan

¹²¹⁶ Merçil, a.g.e., s. 107.

¹²¹⁷ Merçil, a.g.e., s. 107, 108. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1831, 1832.

¹²¹⁸ *Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler*, s. 164.

¹²¹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1919.

¹²²⁰ Merçil, a.g.e., s. 115.

¹²²¹ *Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler*, s. 147. *Mesnevî*, I. cilt, 3206. *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 1409.

kadınlara kese atmakla sağlayan hilekâr ve düzenbaz erkek bir tellaktan bahseder¹²²².

3.7.7. Eğlence hayatı ile ilgili meslekler

3.7.7.1. Cambaz

Eğlence hayatı ile ilgili mesleklerdendir. İpte oynayıp, tehlikeli maharetler gösteren oyucudur. Mevlânâ bu meslek ile ilgili olarak; “İşte buracıkta ip cambazlığına girişmişiz diye davaya kalkışmada”¹²²³ , “Kalk a rint, işte ip buracıkta, hadi cambazlık edelim”¹²²⁴ ifadelerini kullanır.

3.7.7.2. Davulcu

Özellikle düğünlerde davul çalardı¹²²⁵.

3.7.7.3. Meyhaneci

Meyhaneci şarabı küplerde muhafaza eder, müşterilerine içkiyi kadeh, tas ve testi ile verirdi. Meyhanecinin işyeri meyhanedir¹²²⁶.

3.7.8. Silâh yapımcıları

Türkler savaşlarda, avlarda ve gerektiğinde kendilerini korumada çeşitli silahlar kullandıkları halde, Mevlânâ bununla ilgili meslekler ve bu meslek sahiplerinin nasıl çalıştıkları hususunda hemen hemen hiç bilgi vermez.

¹²²² Mesnevî, V. cilt, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233 vd.

¹²²³ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 389.

¹²²⁴ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 379.

¹²²⁵ Mecâlis-i Seba, s. 55.

¹²²⁶ Merçil, a.g.e., s. 135. Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 164. Mecâlis-i Seba, s. 62.

3.7.8.1. Kalkan Ustası

Mevlânâ, kalkan ustasından; “Kalkan ustasına benzeyen akıl ve bilgi de kalkanı pek sağlam olarak düzer, koşar”¹²²⁷ demek suretiyle bahseder.

3.7.8.2. Kılıç Ustası

Sadece bir yerde kılıç ustasının keskin kılıç yaptığını zikreder. “Bir kılıç ustasına benzeyen şeytan, keskin kılıç yapar”¹²²⁸.

3.7.8.3. Ok Yapıcısı

Râvendi'ye göre Hz. Peygamber Yüce Tanrı bir ok sayesinde üç kişiyi cennete sokar; Allah için gaza niyetiyle oku yontan, onu atan ve ona yardım eden demiştir. Tîr-tıraşın da dükkânı vardır¹²²⁹. Mevlânâ'da bu meslekler ilgili olarak; “Ok yonan nefis, temreni pek keskin yapar”¹²³⁰ demektedir.

3.7.8.4. Zırhçı

Mevlânâ, zırhçı ile ilgili olarak “Tevbe zırhçısı da zırhın halkalarını sık, sağlam düzer-koşar”¹²³¹ demektedir. Buradan anlaşılacağı üzere örme zırh kullanılıyordu. Bir başka yerde de “Oktan, kılıçtan korkuyorsan aşk zırhçısı zırh yapmıştır”¹²³² demektedir.

¹²²⁷ Mecâlis-i Seba, s. 89.

¹²²⁸ Mecâlis-i Seba, s. 89.

¹²²⁹ Merçil, a.g.e., s. 160.

¹²³⁰ Mecâlis-i Seba, s. 89.

¹²³¹ Mecâlis-i Seba, s. 89.

¹²³² Divân-ı Kebîr, V. cilt, 4036.

3.7.9. Taşıma ve ulaşım ile ilgili meslekler

3.7.9.1. Filci

Fili dişi için avlayanlar vardır¹²³³. Bunlara ek olarak filin taşımacılıkta ve ulaşımında kullanıldığı bölgelerde fil sürücüsünün de olduğundan bahseder¹²³⁴.

3.7.9.2. Hamal

Ağır yük taşıyan meslek erbabıdır. Her türlü yükü ve odunu taşırlardı¹²³⁵. Yükü belli bir ücret karşılığı taşır ve mukabilinde birkaç mangır alırdı¹²³⁶.

3.7.9.3. Kayıkçı

Taşıma ve ulaşım ile ilgili mesleklerden olan kayıkçı ile ilgili Mevlânâ; "O kürek kayıkçının elindeymiş gibi boyuna hareket etmede, mamur bir yere varıncaya dek böyle sürececek"¹²³⁷ demektedir.

3.7.9.10. Müteferrik meslekler

3.7.10.1. Bekçi

Geceleri dolaşarak emniyeti sağlayan bekçilerin ellerinde sopalar bulunmakta ve yere vurmaktaydılar¹²³⁸. Gece bekçilerinin dışında konakları¹²³⁹, altın hazinesini¹²⁴⁰ bekleyen bekçiler de vardı. Hırsızların bekçilerden kaçtığını, hırsızlığı haber alan bekçilerin hırsızların peşine düştüğünü biliyoruz. Bekçilerin maaşları devlet hazinesinden verilmekteydi. Bu konu ile ilgili olarak Mevlânâ; "Âdeta bekçilerin maaşı da hazneden verilir"¹²⁴¹ demektedir. "Başında bekçi külâhı, sırtında bekçi

¹²³³ Mesnevî, I. cilt, 211.

¹²³⁴ Mesnevî, V. cilt, 2745.

¹²³⁵ Mesnevî, V. Cilt, 1099. *Dîvân-ı Kebîr*, V. Cilt, 4226. Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 1501.

¹²³⁶ Merçil, a.g.e., s. 161.

¹²³⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, II. cilt, 166.

¹²³⁸ *Mecâlis-i Seba*, s. 12. *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1625. Rubailer, çev. Şefik Can, I. cilt, 691.

¹²³⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3413.

¹²⁴⁰ Mesnevî, II. cilt, 844.

¹²⁴¹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 621.

elbisesi vardı”¹²⁴² ifadesinden anladığımız kadarıyla bekçilerin özel kıyafetleri olmaktaydı.

3.7.10.2. Dalgıç

Mevlânâ, inci çıkarma işi ile uğraşan dalgıçlardan da eserlerinde bahseder. Dalgıçların inci çıkarma işi ile uğraştıklarını; “Bir dalgıç gerek ki inciye yol bulsun”¹²⁴³ ifadesinden anlamaktayız. Ayrıca dalgıç iyi yüzme bilmeli¹²⁴⁴ ve suyun altında nefesini tutabilmeliydi¹²⁴⁵. Dalgıçların özel elbiselerinin olduğunu da; “Bedenin dalgıcın elbisesi gibi”¹²⁴⁶ demek suretiyle ifade etse de elbisenin özellikleri hakkında bilgi vermez. İbn Battûta dalgıçların teçhizatları ile ilgili olarak; “Avcılar dalacakları zaman yüzlerine kaplumbağa kabuğundan yapılmış bir maske geçiriyorlar. Yine aynı kabuktan yaptıkları makasa benzer bir âlete burunlarını bağlıyorlar. Sonra ellerine bir ip bağlayıp suya dalıyorlar”¹²⁴⁷ demektedir.

3.7.10.3. Dövmeci

Vücudun çeşitli yerlerine iğne ile şekiller çizen kişi. Mevlânâ, bu meslekten bir hikâye vasıtasıyla bahsetmektedir¹²⁴⁸.

3.7.10.4. Esirci

Esir pazarlarında esirleri satan kişidir¹²⁴⁹.

3.7.10.5. İz güden

Kaçanların, kaçakların yakalanabilmesi için iz güdenler vardı. Bunlar atların izlerinden gidenlerin kaçtıkları yerin bulunmasını sağlıyorlardı. Mevlânâ, kaçanların

¹²⁴² *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 20.

¹²⁴³ *Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler*, s. 172.

¹²⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 316.

¹²⁴⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 154.

¹²⁴⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 3437.

¹²⁴⁷ İbn Battûta. (2010). *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I. cilt, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, s. 393.

¹²⁴⁸ *Mesnevi'den Hikâyeler*, s. 121.

¹²⁴⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 3190. *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 4842.

bazen atların nallarını ters çakmak suretiyle iz güdenleri aldatmaya çalıştıklarını söylemektedir¹²⁵⁰.

3.7.10.6. Kayyum

Camilerin temizliği ile ilgilenen cami hademesi¹²⁵¹. Mevlânâ, kayyum ile alakalı olarak da; “Şu beden mescidinin kayyumu da canımızdır, müezzini de”¹²⁵² demektedir.

3.7.10.7. Kılavuz

Mevlânâ, bu meslekle ilgili olarak birazda mecazi olarak şöyle diyor; “Bildiğin ve defalarca gittiğin yolda bile kılavuz olmazsa şaşırırsın. Kendine gel. Hiç görmediğin o yolda yalnız gitme, sakın yol göstericiden baş çevirme.” Kılavuz özellikle ilk defa geçilen yerlerde yolcuya lâzımdır. Sultan Celâleddîn Mengüberti ikinci kez elçilerini gönderdiğinde, I. Alâeddîn Keykubâd, Alaiye’de idi. Rehberler elçileri zor geçitlerden ve sarp dağlardan geçirerek Selçuklu Sultanının yanına getirmişlerdi. Ayrıca İbn Battûta da Kastamonu’ya giderken yanında bulunan kılavuza bir Mısri elbise ile para vermişti. Buda kılavuzların para karşılığında iş yaptıklarını göstermektedir¹²⁵³.

3.7.10.8. Kimyager

Eski kimyada daha çok tabiatda bulunan cisimler uygun bir şekilde birbirine karıştırılarak veya bir iksirin etkisine tabi tutularak kıymetli madenler ve taşlar elde edilmeye çalışılırdı. Ciddiye alınmaları uygun düşecek eski kimyacılar karşılık, bunların arasında pek çok şarlatanlar da vardı. Bunlar bazı maddelerden altın çıkarabileceklerini söyleyerek insanları dolandırıyorlardı¹²⁵⁴. Mevlânâ’nın söylediğine göre kimyagerler özellikle bakırı altın haline getirmeye uğraşıyorlardı¹²⁵⁵.

¹²⁵⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2627.

¹²⁵¹ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 498.

¹²⁵² **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 5193.

¹²⁵³ Merçil, **a.g.e.**, s. 183, 184. İbn Battûta, **a.g.e.**, I. cilt, s. 436. **Mecâlis-i Seba**, s. 89. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2191.

¹²⁵⁴ Wiedemann, E. (1964). Eski Kimya”, **İA**, IV. cilt, İstanbul, s. 379.

¹²⁵⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 1451.

3.7.10.9. Kuyumcu

Mevlânâ, kuyumculuğu insanın içinden gelen sanatlar arasında saymaktadır. Kuyumcular altının hâlis veya katışık olup olmadığını anlamak için mehenk taşına vurmaktaydılar. Altının katışık olduğunu anlamamanın başka bir yolu da madeni potada eritmektir. Bu durumda onun altın mı, yoksa altınla kaplı bakır mı olduğu anlaşılmaktadır. Kuyumcuların iş görürken kullandıkları âletleri vardı. Bunlar söz gelişi, altını eritmek için pota, altın tartan terazi, toprağa dökülen toz altını süpürmek için süpürge, süpürülen tozlardan altını ayırmak için kalburdur. Kuyumcu dükkânları da bir arada bir çarşı meydana getirerek çalışmaktaydılar. Mevlânâ, Konya’da bir konuda Alameddîn Kayser’e bir pusula göndermişti. Pusulayı getiren adam Alameddîn Kayser’i kuyumcular arasında buldu. Bu olay Konya’da bir kuyumcular çarşısı bulunduğunu gösteriyor¹²⁵⁶. Kuyumcuların bir başkanı yani bir kuyumcu başı vardı¹²⁵⁷.

3.7.10.10. Mezarcı/mezar kazıcısı

Mezarcılık Mesnevi’de aşağı sanatlardan olarak zikredilmektedir¹²⁵⁸. Mezar kazma işi bu işi meslek edinenler tarafından yapılmaktaydı¹²⁵⁹.

3.7.10.11. Oduncu

Balta¹²⁶⁰, bıçkı¹²⁶¹ ve tahra¹²⁶² ile odun keserek develere yükleyerek taşıyan ve satan meslek erbabıdır¹²⁶³. Fakat odunu nerede sattıklarını belirtmemektedir.

3.7.10.12. Ölü yıkayanlar

Defin işleminden önce ölüyü yıkayıp, çenesini bağlayıp, kefenleyen görevlidir¹²⁶⁴.

¹²⁵⁶ Merçil, a.g.e., s. 190,191.

¹²⁵⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, V. cilt, 1067.

¹²⁵⁸ *Mesnevî*, IV. cilt, 1300.

¹²⁵⁹ *Fîhi Mâ Fîh’ten Seçmeler*, s. 135, 136. *Dîvân-ı Kebîr*, I. cilt, 1425.

¹²⁶⁰ *Mesnevî*, IV. cilt, 2563. *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, 1325, 1334.

¹²⁶¹ *Dîvân-ı Kebîr*, IV. cilt, 1393.

¹²⁶² *Dîvân-ı Kebîr*, VI. cilt, 439.

¹²⁶³ *Mesnevî*, II. cilt, 2654. *Dîvân-ı Kebîr*, VII. cilt, 3861.

¹²⁶⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, III. cilt, 2688.

3.7.10.13. Şişeci

Mevlânâ'nın bahsettiği mesleklerden biri de şişecidir. Fakat şişecinin nasıl çalıştığı hakkında bilgi vermez¹²⁶⁵. Ancak bir yerde; "Bir üfürmeyle yüzlerce kadeh yapan, sağrak düzen şişeci, bir kadeh kırarsa kınanıp işten alınmaz" şeklindeki bilgi Selçuklu döneminde şişecinin nasıl çalıştığı hakkında ipucu vermektedir¹²⁶⁶.

3.7.10.14. Taşçı

"Taşçılar külüng vurmamakça maden altını gösterir mi?"¹²⁶⁷ ifadesinden anlaşılacağı üzere taşçılar başta madencilikte çalışmaktaydılar. Ark açmak içinde külüng ve kazma kullanıldığına bakılırsa taşçılar ark da açmaktaydılar¹²⁶⁸. "Zindan delmek için külüng alın"¹²⁶⁹ ifadesinden anlaşılacağı üzere zindandan kaçmak isteyen mahkûmlarda külüng kullanıyorlardı.

3.7.10.15. Tellal

Bağırarak bir şeyi ilan eden adam¹²⁷⁰. Tellallar dolaşarak gür sesleriyle bağırarak kendilerinden istenilen konuyu ilan ederlerdi¹²⁷¹. Tellallar bulundukları ülkede konuşulan dillere göre; Türk, Rum, Kürt ve Arap vesair milletlerden olurdu¹²⁷². Kadılar da bir kararı ilan etmek için onlardan yararlanırlardı. Öte yandan fetihnâmeler ve sultanın emirleri de münâdiler vasıtasıyla şehir ve vilâyetlerde halka duyurulurdu. Tellallar ayrıca pazarda da çalışıyorlardı¹²⁷³.

¹²⁶⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1113. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 1694. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 201.

¹²⁶⁶ Merçil, **a.g.e.**, s. 187.

¹²⁶⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 2253.

¹²⁶⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 1127.

¹²⁶⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 272.

¹²⁷⁰ Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 1407.

¹²⁷¹ **Mektuplar**, s. 130. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 19, 1091. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 3039.

¹²⁷² **Mesnevî**, II. cilt, 660. Merçil, **a.g.e.**, s. 179, 180.

¹²⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2764.

3.7.10.16. Tercüman

Mevlânâ, bu meslekle ilgili olarak; “Türk Arapçayı tercemanla anlayabilir”¹²⁷⁴ ve “Ah n’olurdu onun kapısında bir terceman olsaydım”¹²⁷⁵ ifadelerini kullanmaktadır.

3.8. USTA ÇIRAK İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

Mesleki eğitimde usta-çırak ilişkisine önem veren Mevlânâ, bu konu ile ilgili olarak; “Önce demirciden öğren; yoksa öğrenmeden girişme o işe”¹²⁷⁶ ve “ustasız bir meslek tutan kişi, şehirde ve köyde alaya alınır”¹²⁷⁷ diyerek mesleği ustadan öğrenmenin önemini ifade eder.

Mesleki eğitimi ustasından öğrenen çırak her şeyden önce ustasına itaat etmeliydi ki işi tamamen öğrenebilsin. Bu konu ile ilgili olarak; “Hani bir çocuğu bir terzi dükkânına verirler; onun ustasına itaat etmesi gerekir. Teyel verirse teyellemesi, yama verirse yamaması gerekir. Öğrenmek istiyorsa başına buyruk olmadan vazgeçmesi, tamamıyla ustasının buyruğuna uyması lâzımdır”¹²⁷⁸, “Ustasını sayan kişi kazanır, bir şey elde eder”¹²⁷⁹, “Bir düzen düzmek istersem, ustam, gene sensin”¹²⁸⁰ ifadelerini kullanır.

Çırağı mesleğe alıştırıran, onu mesleki anlamda terbiye eden ustası idi¹²⁸¹. Yaptığı işte mahir bir ustanın yanında çalışmak da çırağın mesleki eğitimi için çok önemli görülmekteydi. Bu konu ile ilgili olarak; “Bir öpücük istedim, altı öpücük verdin; kimin çırağıydın ki böyle usta olmuşsun”¹²⁸² demektedir.

¹²⁷⁴ Mektuplar, s. 19.

¹²⁷⁵ Dîvân-ı Kebîr, VII. cilt, 2235.

¹²⁷⁶ Dîvân-ı Kebîr, IV. cilt, 2338.

¹²⁷⁷ Mesnevî, III. cilt, 590.

¹²⁷⁸ Fîhi Mâ-Fîh, s. 45.

¹²⁷⁹ Dîvân-ı Kebîr, V. cilt, 5509.

¹²⁸⁰ Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 161, s. 216.

¹²⁸¹ Rubailer, çev. M. Nuri Gençosman, 689.

¹²⁸² Rubailer, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 162, s. 216.

Çırağın ustasına itaatini tavsiye eden Mevlânâ, çırağın kendisini ustasına denk görmesini; “Kendi ustasıyla denkliğe girişen ve öne çıkan uğursuz çırak”¹²⁸³ ifadesini kullanmak suretiyle kınamaktadır.

Meslekler hakkında epeyce malumat veren Mevlânâ, işsizliği hoş görmemekte, kınamakta ve çalışmayı tavsiye etmektedir. “İşsiz güçsüz oturma, gel çabuk herkesle kaynaş! İşsizlik insanı ya alçaltır yahut vaktini suya verir”¹²⁸⁴ demektedir.

¹²⁸³ **Mesnevî**, II. cilt, 1570.

¹²⁸⁴ **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 80.

4. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA EĞİTİM

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki refah, istikrar ve huzur sayesinde sadece ticari hayat değil ilmi hayat da canlanmıştır. I. Alâeddîn Keykubâd devrinde ilme ve âlimlere gösterilen saygı, hoşgörü üzerine Anadolu'ya değerli âlimler gelmişler ve devrin en önemli eğitim kurumu olan medreselerde dersler vermek suretiyle ilmi hayatı canlandırmışlardır¹²⁸⁵.

Medrese sözlükte 'okumak, anlamak, bir metin öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak' anlamına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekân ismidir¹²⁸⁶. İslam ülkelerinde, genellikle dini kurallarına uygun bilimlerin okutulduğu yerdir¹²⁸⁷.

Yüksekokul olarak kurulan medreseler Selçuklular tarafından daha çok devlet memurları, elçiler, hâkimler yetiştirmek üzere kurulmuş olan eğitim kurumları idi. Böylece devlet için yüksek seviyede memurlara gerekli olan devlet ideolojisi öğretilbilecekti¹²⁸⁸.

Medreseler umumiyetle bir derslane ve etrafında yeteri kadar talebe hücrelerinden meydana gelmektedir. Medreseyi açanın anlayış ve mali gücüne göre imaret, kütüphane, hamam gibi ilaveler de yapıldı. Türkiye Selçuklu medreseleri genellikle tek katlıdır¹²⁸⁹.

Medreseler vakıf olarak tesis edilmişlerdi. Medreselerde öğretim parasız olup, öğrencilerin yiyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanır, ayrıca

¹²⁸⁵ Uyumuz, E. (2002). Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Tarihi, **Türkler**, VI. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 595. Atçeken, Z. (2002). Osmanlı Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri, **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 576.

¹²⁸⁶ Bozkurt, N. (2003). Medrese, **DİA**, XXVIII. cilt, Ankara, s. 323.

¹²⁸⁷ **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**. (2005). Ankara, 10. Baskı, s. 1361.

¹²⁸⁸ Kahya, a.g.m., s. 541. Öngül, A. (2003). Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Manisa, 2, Güz sayısı, s. 69. Tekin, Başak B. (2012). Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme, **Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, s. 26.

¹²⁸⁹ Atçeken, a.g.m., s. 577, 578. Orman, İ. (2003). Medrese: Mimari, **DİA**, XXVIII. cilt, Ankara, s. 338.

kendilerine harçlık verilirdi¹²⁹⁰. Medreselerde ki öğrenci sayısı da 20 ila 40 arasında idi¹²⁹¹.

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki medreselerden belli başlıları şunlardır; Altun Aba (İplikçi) Medresesi, Gühertaş (Molla-i Atik) Medresesi, Büyük Karatay Medresesi, Küçük Karatay Medresesi, Sırçalı (Muslihiye) Medresesi, Tacü'l Vezir Medresesi, Lala Ruzbe Medresesi, Seyfiyye Medresesi¹²⁹² (Konya), Battalgazi Medresesi (Eskişehir), Küçük Huand Hatun Medresesi, Sahibiyye Medresesi (Kayseri), Kalehisar Medresesi (Çorum), Karatay Medresesi (Antalya), Alâeddîn Medresesi (Sinop), Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese (Sivas), Gök Medrese (Tokat), Gök Medrese (Erzurum), Gök Medrese, Halife Medresesi (Amasya)¹²⁹³, Cacaoğlu Medresesi (Kırşehir), Ertokuş Medresesi (Antalya)¹²⁹⁴. Anadolu Türk tarihini her devrinde her ilde bir veya birden fazla medresenin bulunuşu, ortaçağ Anadolu şehirlerinin ulaştığı yüksek kültür gelişmesini gösterir¹²⁹⁵.

Medreselere ek olarak çocuklara okuma-yazma öğretmek maksadıyla her mescidin yanına sıbyan mektepleri yapılmıştır¹²⁹⁶. Mektepler de çocuklara ilahi de öğretilmekteydi¹²⁹⁷.

Bir bilgin mütefekkir, şair, mutasavvıf ve gönül ehli olan Mevlânâ, aynı zamanda bir eğitimcidir. Mevlânâ, öğretim faaliyetlerinin yanı sıra halka yönelik eğitimcilik görevini de sürdürmüş, zikir meclisleri kurmuş, insanları Allah'ın dinine davet etmiştir. Etrafında pek çok mürit toplamıştır. Mevlânâ'nın eğitimciliği üç şekilde gerçekleşmiştir. Medreselerde bir müderris olarak öğrencilere ders vermek, zikir halkaları kurarak müritlerine manevi açıdan geliştirmek (mürşitlik) ve cami kürsülerinden halka vaaz etmek (yaygın din eğitimi). Bu çok yönlü eğitimci kişiliği

¹²⁹⁰ Kayaoğlu, a.g.m., s. 282. İpşirli, M. (2003). Medrese: Osmanlı Dönemi", **DİA**, XXVIII. cilt, Ankara, s. 330.

¹²⁹¹ Atçeken, a.g.m., s. 578.

¹²⁹² Atçeken, a.g.m., s. 578, 579.

¹²⁹³ Kahya, a.g.m., s. 543, 544.

¹²⁹⁴ Sümer, F. (1962). Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış, **DTCF Dergisi**, XX. cilt, S. 3-4, Temmuz-Aralık, s. 224. Güven, İ. (1998). Türkiye Selçuklularında Medreseler, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 31, S. 1, 1998, s. 132, 133. Öngül, a.g.m., s. 71.

¹²⁹⁵ Güven, a.g.m., s. 133.

¹²⁹⁶ Bardakçı, M. N. (2002). Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar, **Türkler**, VII. cilt, ed. Salim Koca vd. Ankara, s. 453.

¹²⁹⁷ **Mektuplar**, s. 158.

göz önüne alındığında eserlerinde 13. yüzyıl Anadolu'sunun ilmi hayatı hakkında da kıymetli bilgiler verdiği görülmektedir¹²⁹⁸.

Biz öncelikle Mevlânâ'nın eğitimcide bulunması gerektiğini söylediği vasıfları saymakla başlayacağız. Mevlânâ, aşağıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi eğitimcinin birçok üstün özelliğe sahip olmasını istemektedir. Mevlânâ'ya göre eğitimcide bulunması gereken vasıflar şunlardır;

- ❖ Eğitimci ilahi aşka sahip olmalı,
- ❖ Eğitimci gönül ehli olmalı,
- ❖ Eğitimci olgunlaştırıcı olmalı,
- ❖ Eğitimci yumuşak kalpli olmalı,
- ❖ Eğitimci aydınlatıcı olmalı,
- ❖ Eğitimci meslek sevgisine sahip olmalı,
- ❖ Eğitimci mesleki bilgiye sahip olmalı,
- ❖ Eğitimci rehber olmalı,
- ❖ Eğitimci sabırlı olmalı,
- ❖ Eğitimci affedici olmalıdır¹²⁹⁹.

Eğitimcinin vasıflarını sayan Mevlânâ, öğrencinin de iyi bir dinleyici olmasını, öğrenmeye azminin olmasını istemektedir¹³⁰⁰. Yani ona göre iyi bir talebe öncelikle çalışma azminde olmalıdır.

4.1. EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ

Mevlânâ, eğitimin neden gerekli olduğuna dair; "Tahsilin, bir şey belletmenin sermayesi fikir topluluğudur"¹³⁰¹ demektedir. Hocaların, öğrencileri zihni tedbirler oluşturmaları için zorladıklarını ve kapalı kapıların eğitim ile açılacağını ifade eder¹³⁰². Kapalı kapıların hocaların öğrettiği ilim ile açılacağını "Dünyada nerde

¹²⁹⁸ Özdemir, Ş. (2011). Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16 S. 1, s. 4.

¹²⁹⁹ Özdemir, **a.g.m.**, s. 7,8.

¹³⁰⁰ Özdemir, **a.g.m.**, s. 12.

¹³⁰¹ **Mektuplar**, s. 94.

¹³⁰² **Mesnevî**, I. cilt, 621.

bir kapalı kapı varsa anahtarı sensin; aşk senin talebendir, kapı açmayı sen öğrettin ona”¹³⁰³ demek suretiyle dile getirir.

4.2. EĞİTİM YÖNTEMİ

Halk çocuğunu okutmak, bilgi sahibi yapmak amacıyla mahallelerde bulunan mekteplere göndermektedir. Çocuklar burada başta dini ilimler olmak üzere ilkokul düzeyinde okuma, yazma öğrenmektedir¹³⁰⁴.

Mevlânâ'ya göre ilim öğrenmenin yolu sözdür¹³⁰⁵. Mektebe giden çocuğa ilk olarak alfabe öğretilmekteydi. Alfabe öğretilirken çocukların aklında kolay kalsın diye benzetmeler kullanılmaktaydı. Harfleri benzetme yöntemi ile öğretmekle ilgili olarak: “Elif gibi hiçbir şeyin olmasa da aşkın gene seni harflerin başköşesine çıkarır; çünkü gereken şey var sende”¹³⁰⁶, “Elif bütün harfleri geçmiştir; elifte bir şey yoktur da o yüzden düşmüş, kumandan olmuş, güç kuvvet sahibi kesilmiş”¹³⁰⁷ ifadelerini kullanmakta ve elifin ilk harf olduğu anlatılmaktadır. “Elifte bir şey yok” tekerlemesi bu harfi gösterir. “Mim, yazılıştan elifle, ha’dan meydana gelmiştir; birleştirmek de ayrı bir varlık sahibi olmaya sebeptir”¹³⁰⁸. ‘Hâ’nda elif gibi hiçbir şeyin yok ama cim şekline büründü; hâlbuki bağlarla bağlanmıştır”¹³⁰⁹. Ha harfi ile cim harfi birbirine benzetmekle birlikte cim harfinde nokta bulunduğunu hâlbuki ha harfinin elif gibi üzerinde veya altında hiçbir işaretin olmadığını bu yönüyle cimdten ayrıldığını anlatır.

Mevlânâ'nın bahsettiği bir başka eğitim metodu da tekrar ettirmektir. Mektep veya medreseye giden talebeler öğrendikleri dersi tekrarlamaktaydılar. Müderrisler, bilgi elde etmeye çalışan talebelerine derslerini tekrar ettirmekteydiler¹³¹⁰. Mevlânâ, bu konu ile ilgili olarak “Medreselerimiz aşktır, müderrislerimiz ululuk ıssı; bizse bilgi

¹³⁰³ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 786.

¹³⁰⁴ Özbek, a.g.m., 52.

¹³⁰⁵ **Mesnevî**, V. cilt, 1062.

¹³⁰⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 361.

¹³⁰⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 101.

¹³⁰⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 102.

¹³⁰⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 102.

¹³¹⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1497. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 1168. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 402, 3965.

elde etmeye çalışan talebeyiz, dersimizi tekrarlar dururuz”¹³¹¹, “medreseden de kurtulduk, kâğıttan da, dersi tekrarlamadan da”¹³¹² ifadelerini kullanmaktadır.

Mevlânâ, eğitim faaliyetlerinde muhatap olunan kitlenin anlayış ve kavrayış düzeyinin dikkate alınmasını istemektedir. Mevlânâ, eğitimcinin sorumlu olduğu çocukların, zihinsel, bedensel ve yaş olarak bulunduğu olgunluk seviyesini bilip kendisinin de bu seviyeye uygun bir tutum ve davranış göstermesi gerektiğini belirtmektedir¹³¹³. “Hüner bilmez bir cahile bir şey öğretmek istiyorsan, kendi dilini terk edip onun diliyle konuşman gerekir. Ancak bu suretle senden bilgi ve fen öğrenebilir”¹³¹⁴.

Mevlânâ, insanların farklı özelliklerde yaratıldığını ve bu gerçekten hareketle sahip oldukları yeteneklere göre eğitim almaları gerektiğini ifade etmiştir. Eğitim, öğrencilerin ihtiyaç, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda verilmeli, sahip olunan yetenek geliştirilmelidir¹³¹⁵. Eğitimci dikkatli bir gözlemle sözünden ve hareketlerinden talebelerini tanıyarak sahip oldukları yetenekleri keşfedebilir¹³¹⁶.

Mevlânâ’nın eğitim anlayışında, soru cevap yöntemi önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim eserlerinde konuları soru cevap şeklinde anlattığını ve bir konuda soru sorup devamında cevabını verdiğini görmekteyiz¹³¹⁷.

4.3. ÖĞRENCİYİ TEŞVİK ETME

Eğitici, talebesini eğitirken onun yüreğine ürküntü gelmesin, eğitimden, mektepten soğumasın diye onu teşvik etmelidir. Yani yazıyı, harfleri, öğretirken yeni öğrenen çocuğun harfleri kötü yazmasını hoş görmeli, yazının tümünü değil de birazını eleştirmeli, hatta beğenmiş görünmelidir. Bu konuyu Mevlânâ şöyle ifade eder;

¹³¹¹ **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1497.

¹³¹² **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 402.

¹³¹³ Bayram, A. (2001). **Mesnevi’de Mevlânâ’nın Eğitim ve Eğitim Yöneticisine Dair Görüşleriyle Modern Anlayışı Karşılaştırma Denemesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 40. **Rubailer**, çev. Şefik Can, I. cilt, 396. **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 135, s. 44.

¹³¹⁴ Özdemir, **a.g.m.**, s. 8.

¹³¹⁵ Bayram, **a.g.t.**, s 41,42.

¹³¹⁶ Özdemir, **a.g.m.**, s. 9.

¹³¹⁷ Özdemir, **a.g.m.**, s. 10. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, 172,220.

“Hani bir öğretmen, çocuğa yazı öğretir. Çocuk, harfleri öğrenip yazmaya başladı mı bir satır yazar, öğretmene gösterir. Öğretmene göre hepsi de egridir, hepsi de kötü. Fakat öğretmenlik sanatı dolayısıyla hoş görürde hepsi güzel, ne de güzel yazmışsın, nazar değmesin; yalnız şu harfi kötü yazmışsın; şöyle yazman gerek bir de şu harfi kötü yazmışsın der; bir satırdan birkaç harfi kötüler, şöyle yazman gerek diye ona gösterir. Çocuğun gönlüne ürküntü gelmesin, gevşemesin diye geri kalan harfleri beğenmiş görünür. Çocuk da bu beğenişe aldanır, yüreğine güç kuvvet gelir. Böylece çocuğa yavaş yavaş öğretir, yardımda bulunur”¹³¹⁸.

Mektebe giden çocuğu sadece hocası değil, çocuğun mektebe meylini arttırmak için ailesi de teşvik etmeliydi. Ona hediye ve türlü vaatlerde bulunmak suretiyle mektebe gitmesini sağlamaları gerekliydi. “Çocuk, babasının güzel bir kuş vaadiyle hüner kazanmak için mektebe gider”¹³¹⁹.

Mevlânâ, çocukların mektebe gitmeye meyilli olmadıklarını, mektepten usanarak gitmek istemediklerini, mektepten kaçarak oyuna ve eğlenceyi tercih ettiklerini söyler¹³²⁰. Talebelerin mektebe gitmeye ayak diremelerinin sebebi olarak işin karşılığını görmemeleri olarak ifade eder. Yani mektepte öğrendikleri derslerin faydasını henüz görmediklerinden mektebe meyilli olmadıklarını ifade eder. “Çocuk mektebe kıvranarak gider, çünkü işinin karşılığını hiç görmedi”¹³²¹. Çocukların mektebe gitmeleriyle ilgili olarak en önemli görev anne ve babalara düşmekteydi. Oyun ve eğlenceye düşkün olan çocuğu anne ve babalar mektebe gitmeye teşvik etmekte ve mektepte yazı ve hüner öğrenmelerini istemektedir¹³²².

4.4. HOCA TALEBE İLİŞKİSİ ÜZERİNE

İyi ve ilim sahibi bir hocadan ders almanın önemine değinen Mevlânâ, “Kimin talebesisin ki dünyaya usta gelmişsin; şu araçsız sanatı kimin elinden gördün öğrendin?”¹³²³ demek suretiyle mahir hocadan ders almanın önemine işaret

¹³¹⁸ **Fîhi Mâ Fîh'ten Seçmeler**, s. 131.

¹³¹⁹ **Mesnevî**, I. cilt, 2791.

¹³²⁰ **Mesnevî**, III. cilt, 1591. **Dîvân-ı Kebîr**, VI. cilt, 2843. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 721.

¹³²¹ **Mesnevî**, III. cilt, 4585.

¹³²² **Mecâlis-i Seba**, s. 106.

¹³²³ **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 792.

etmektedir. Ayrıca talebenin hocasına benzeyeceğini “Talebede hep hocasının şiveleri görünür”¹³²⁴ diyerek ifade eder.

Talebenin hocasına itaat etmesi gerektiğini, hocasına itaat etmeyen talebenin tabibe düşman hasta ile bir olduğunu yani şifa bulamayacağını; “Hasta tabibe düşman olursa ve çocuk öğretmene düşmanlık yaparsa”¹³²⁵ sözleriyle ifade eder. İlim öğrenmek isteyen talebenin hocasına yakın olmasını tavsiye eder. “Aşkî öğreten gönül, senin talebendir; gece gibi gündüzün ayağına yapışmıştır”¹³²⁶.

4.5. EĞİTİMDE DAYAK FAKTÖRÜ

Çocuk eğitiminde terbiye metodu olarak dayaktan bahseden Mevlânâ, dayağı hoş görmektedir. Bu konu ile ilgili hem ailenin hem de hocaların çocukları edeplendirmek için ceza olarak dövebileceklerini söyler¹³²⁷.

Anne ve babalar çocuklarına her zaman güler yüzlü davranmamakta bazen kızmakta, yüzlerini ekşitmektedirler. Bu ekşi yüzölçümün sebebi ise onları kötü alışkanlıktan korumak, onların yanlış yapmalarına engel olmaktır. “Anne ve babanın ekşi yüzölçümü, çocuğu türlü zararlardan korur”¹³²⁸, çocuklarının iyiliği için onlara kızan anne ve babaların kızışları bile onlar için hoştur aslında. Yani anne çocuğuna kızsada ona karşı sevgi doludur. Bu kızış çocuğun hayrınadır aslında. “Peygamberlerin kızması, ananın kızmasına benzer; o kızış, güzel yüzlü çocuğa karşı hilimle doludur”¹³²⁹. “Çocuğunu esirgeyip duran ana da boş yere söylenmez ya; hatta onu terbiye için dudağına iğne bile batırır”¹³³⁰.

Tıpkı anne ve babalar gibi hocalarda talebelerinin terbiyesi için onları azarlamakta hatta dövmekteydiler¹³³¹. Hoca talebesine sille (tokat) atabileceği¹³³², sopayla

¹³²⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 4153.

¹³²⁵ **Mesnevî**, II. cilt, 795.

¹³²⁶ **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 110, s. 41.

¹³²⁷ **Özbek, a.g.m.**, s. 52.

¹³²⁸ **Mesnevî**, VI. cilt, 1583.

¹³²⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 3499.

¹³³⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 2679.

¹³³¹ **Mesnevî**, V. cilt, 3006. **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2011. **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 370.

¹³³² **Dîvân-ı Kebîr**, II. cilt, 2011.

dövebileceği¹³³³ gibi onu falakaya da yatırabilmekteydi¹³³⁴. Hoca talebesini yasakladığı bir işi yaptığı için dövebilmekteydi, “Hoca talebesine meyve yeme der. Talebe yer; hoca talebeyi falakaya yatırır”¹³³⁵. Mevlânâ’nın çocuğa terbiyesi için atılan, mektepte hocanın talebesine, mesleki eğitimde de ustanın çıracağına, doğru yola çekmek için, attığı dayacağı hoş gördüğünü “İlacın acılığıyla hocanın, ustanın sillesi hoştur”¹³³⁶ sözünden anlamaktayız.

Uç bir örnek olarak hocanın talebesini döverek öldürmesine dair ilgi çekici bir bilgi vermektedir. Ona göre; “Baba oğlunu dövse ve oğlu ölse, o babanın kan parasını vermesi gerekir. Çünkü onu kendi işi için öldürdü; çocuğunda babaya hizmet etmesi zorunludur. Öğretmen çocuğu dövse çocuk ölse, öğretmene bir şey yoktur; korkma. Çünkü o öğretmen vekildir ve emanetçidir; her emanetçi içinde hüküm böyledir. Çocuğun ustaya hizmet etmesi zorunlu değildir; bu nedenle usta onu kendi işi için cezalandırmaz. Baba döverse o, kendisi için dövmüştür; çaresiz kan parası vermekten kurtulamaz”¹³³⁷.

4.6. OKUTULAN DERSLER

Genellikle medreseler cami yanında yapılmış olup buna dayanarak, onların dini ağırlıklı bir eğitim yürüttüğünü söylemek mümkündür¹³³⁸. Selçuklu medreselerinde okutulan dersler; Kur’an, nahiv¹³³⁹, hadis¹³⁴⁰, fıkıh¹³⁴¹, kelam¹³⁴², tefsir¹³⁴³, usul¹³⁴⁴, sarf, felsefe¹³⁴⁵, hendese ve astronomidir¹³⁴⁶.

Mevlânâ, sadece okutulan derslerin isimlerini vermez ayrıca bu ilimlerin neden öğrenildiğini de ifade eder. “Fıkıh, hikmet, mantık, nücüm, tıp daha da başka

¹³³³ **Dîvân-ı Kebîr**, V. cilt, 370. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 2223.

¹³³⁴ **Fîhi Mâ Fîh’ten Seçmeler**, s. 169.

¹³³⁵ **Fîhi Mâ Fîh’ten Seçmeler**, s. 169.

¹³³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 3053.

¹³³⁷ **Mesnevî**, VI. cilt, 1516, 1517, 1518, 1519, 1520, 1521.

¹³³⁸ Kahya, **a.g.m.**, s. 544.

¹³³⁹ **Mesnevî**, I. cilt, 2831.

¹³⁴⁰ Güven, **a.g.m.**, s. 139.

¹³⁴¹ **Fîhi Mâ Fîh**, s. 13. **Mesnevî**, I. cilt, 2830. **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 927. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 8532.

¹³⁴² Güven, **a.g.m.**, s. 139.

¹³⁴³ **Mecâlis-i Seba**, s. 43. **Mesnevî**, III. cilt, 2655. Güven, **a.g.m.**, s. 139.

¹³⁴⁴ **Mesnevî**, I. cilt, 2829.

¹³⁴⁵ **Mesnevî**, II. cilt, 1627. **Dîvân-ı Kebîr**, IV. cilt, 1515.

¹³⁴⁶ Özbek, **a.g.m.**, s. 53. Kahya; **a.g.m.**, s. 541. **Mesnevî**, IV. cilt, 1515. Atçeken, **a.g.m.**, s. 578.

bilgiler öğreniyorum diyorsun. Sonucu, bunların hepsi de senin içindir. Fıkıh öğreniyorsan kimse elinden ekmeğini kapmasın, elbiseni soymasın, seni öldürmesin de sağ-esen kalasın diye öğreniyorsun. Yıldız bilgisini öğreniyorsan gökyüzünün hallerini, yıldızların tesirlerini anlamak, yeryüzünde ucuzluk mu olacak, pahalılık mı; eminlik mi hüküm sürecek, korku mu; bilmek için öğreniyorsun; bunların hepsi de sana ait. Yıldız kutlu olur, kutsuz olur, senin talihinle ilgiliyse bu da senin için”¹³⁴⁷. Hendese, yıldız, tıp ve felsefe ilimlerinin bu dünya ile ilgili olduğunu bu bilgilerin “yedinci göğe yolları olmadığını”¹³⁴⁸ ifade eder.

Ayrıca reml, ilm-i nücûm gibi fal ve büyücülüğe ait bilgilerinde medrese dışında tahsilinin yapıldığını bildirmektedir¹³⁴⁹.

Eğitimde kullanılan materyalleri de kısaca sayacak olursak; Mevlânâ’nın bahsettiği eğitim materyallerinin başınsa şüphesiz ilk sırayı kitap¹³⁵⁰, defter¹³⁵¹ ve kalem¹³⁵² almaktadır. Bunlardan başka mürekkep¹³⁵³, hokka¹³⁵⁴, pergel¹³⁵⁵ ve sözlük¹³⁵⁶ de vardır.

Eğitim ile ilgili önemli bilgiler veren Mevlânâ son olarak da ilmin kimlere verilemeyeceğini ifade eder. Ona göre soysuz ahlaksız kişiye ilim öğretmek tehlikelidir. Kişinin öğrendiği ilmi hayırlı işlere kullanması gerekir. Eğer öğrenilen ilim insanların şerrine kullanılacaksa o kişiye ilmi hiç öğretmemek gerekir. Yani Mevlânâ’nın ifadesiyle; “Soysuz kişiye ilim ve fen öğretmek yol kesicinin eline kılıç vermektir”¹³⁵⁷.

¹³⁴⁷ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 13.

¹³⁴⁸ **Mesnevî**, IV. cilt, 1515, 1516.

¹³⁴⁹ Özbek, a.g.m., s. 53.

¹³⁵⁰ **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Rn. 139, s. 83. **Mesnevî**, IV. cilt, 3518.

¹³⁵¹ **Mesnevî**, II. cilt, 1819.

¹³⁵² **Dîvân-ı Kebîr**, III. cilt, 1037. **Mesnevî**, II. cilt, 3532.

¹³⁵³ **Fîhi Mâ-Fîh**, s. 70. **Mesnevî**, II. cilt, 3532.

¹³⁵⁴ **Fîhi Mâ Fîh’ten Seçmeler**, s. 159. **Dîvân-ı Kebîr**, VII. cilt, 6491.

¹³⁵⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, I. cilt, 953.

¹³⁵⁶ **Mesnevî**, V. cilt, 525.

¹³⁵⁷ **Mesnevî**, IV. cilt, 1435.

4.7. MÜDERRİS TAYİNİ

Müderriş tayininde de dikkat edilen hususlar mevcuttu. Konya Karatay Medresesi Vakfiyesi'nde müderrişin şeriat, hadis, tefsir, usûl ilimlerinde liyakatli biri olması hususu aranır. Kimi vakfiyelerde müderrişin hangi mezhepten olacağı belirtilir. Altun Aba vakfiyesinde müderrişin Hanefi mezhebinden olacağı açıkça belirtilmiştir. Sivas Gök Medreseye ait vakfiyede müderrişin Şafii mezhebinden olması istenmiştir¹³⁵⁸.

Mevlânâ, yöneticiler üzerindeki manevi nüfuzunu kullanarak Karatay Medresesi'ne müderriş tayini ile ilgili olarak ricada bulunduğunu görmekteyiz.

“Fahreddîn Arslandoğmuş Bik'in medresesi müderrişliği boşalacak; büyük bilgin, üstünlerin üstâdı, Allah üstünlüğünü dâimi etsin, Mardinli Şemseddîn'de oraya nakledecek. Karatay medresesinde geliri bulunan oğullarımızdan bir topluluk, Allah rahmet etsin, Karatay medresesine yabancı biri gelecek, onlara dokunacak, müderrişler efendisi Şemseddîn'in oğullarımıza güzel muâmelenin tersini yapacak diye korkuyor. Sizde biliyorsunuz ki, tahsil ödevlerini, tam olarak yerine getiremezler; halkın çoğu, hased yüzünden bu topluma düşmandır. Karatay medresesinin, Şemseddîn'den sonra, büyük bilgin, müderrişlerin övüncü Afsahaddîn'e verileceğini umuyorlar”¹³⁵⁹.

¹³⁵⁸ Kayaoğlu, a.g.m., s. 282.

¹³⁵⁹ Mektuplar, s. 137.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eserlerini bir mutasavvıf olarak kaleme alan Mevlânâ'nın daha çok dini sohbetlere yer verdiği görülmektedir. O eserlerinde halkı irşad için dini bilgiler vermekle kalmamış bizlere 13. yüzyıl Anadolu insanının günlük hayatına dair ipuçları da vermiştir. 13. Yüzyıl soyo-kültürel hayatı siyasi tarihi kadar kaynaklar eserlerde zikredilmemektedir. Kaynaklardaki bu boşluğu Anadolu insanı ile yakın temas halinde bulunanların eserlerinden elde edilecek bilgilerle doldurmak mümkündür. İşte Mevlânâ bu insanlardan biridir.

Mevlânâ, Anadolu insanının düşüncelerini, inançlarını, örf ve âdetleri, giyim-kuşamları, yeme-içme alışkanlıkları, eğlence anlayışları ve eğitim hayatı gibi konulara eserlerinde yer vermek suretiyle milli kültüre ışık tutmuş ve bugünlere aktarmıştır. Böylece geçmiş ile gelecek arasında köprü kurmayı başarmıştır.

Mevlânâ'nın eserlerinde sosyo-kültürel hayata dair olan bu bilgileri doğrudan verdiği düşünülmemelidir. O günlük hayatın bir parçası olan pek çok bilgiyi gerek hikâye tarzında anlatarak gerek benzetmelerden yararlanarak eserlerinde zikreder. Mevlana sosyal hayata dair bu bilgileri daha çok anahtar kelimeler vererek ortaya koymuştur.

Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği bilgilerden ve onun kurduğu köprüden istifade ederek, Anadolu Türk halkının yaşantısını ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Çalışmamız neticesinde gördük ki zaman ve şartlar değişse de milli inanışlar değişmemekte; yani Türk kültürü devamlılık arz etmekte ve atalarımızdan bir miras olarak günlük hayatımızı etkilemektedir.

Devrin sosyal hayatına ışık tutan Mevlânâ, adaletin ve huzurun kaynağı olması gereken sultandan ve dolayısıyla devlet teşkilâtından bahseder. Mevlânâ'ya göre sultan otoriter, cesur, adaletli, merhametli olmalı ve hazinesi dolu olmalıydı. O, zalim hükümdarı kınamakta ve sultanın kadınsı yumuşaklıkta olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Mevlânâ, sultanın halkı korumak, refaha kobuşturmak ve

yoksulları gözetmek gibi görevleri olduğunu ifade etmek suretiyle sultanın Türk devletlerinde sultanın karakteristik özelliği olan babalık vazifesini yüklemektedir.

Hükümdarlığın sembolük ifadeleri olan hükümdarlık alâmetlerini de Mevlânâ'nın eserlerinde bulmak mümkündür. O saray teşkilâtının bir parçası olan saray görevlileri ve hükümet teşkilâtına dair bilgilere de yer vermektedir.

Ordu teşkilâtına dair de önemli bilgiler veren Mevlânâ, orduda kullanılan silahlara sık sık değinmiş ve savaşa kimlerin katılamayacağını da zikretmiştir. Ona göre kadınlar, ihtiyarlar, erkekliğin yitirenler, kahpeler ve süslüler savaşa katılamaz. Çünkü bunların ordu içinde yer alması mağlubiyete sebep olur.

Ülkede adaleti sağlamakla sorumlu kişi şüphesiz sultandı. Sultandan sonra ise adaleti sağlamakla sorumlu kişiler kadılardı. Mevlânâ, sık sık kadıların gönlünün rüşvete meyletmemesi gerektiği ifade etmekte ve rüşvet alan kadıları eleştirmektedir.

Mevlânâ'nın eserlerinde halkın günlük hayatına dair de önemli bilgiler bulabilmekteyiz. Onun eserlerinde günlük hayatın bir parçası olan ve yaşantımızı şekillendiren âdet ve geleneklerle ilgili detaylı bilgiler mevcuttur. O dönem halk inançları arasında nazar önemli bir yer tutmakta ve insanlar nazardan sakınmak için ateşe üzerlik tohumu ve çörek otu atmaktaydılar. Mevlânâ'nı bahsettiği inançlardan bazıları ise aybaşı geldiğinde delilerin azdıkları, muska yazdırmak, Safer ayının uğursuzluğu, hamamlarda ve su kaynaklarında perilerin bulunduğudır.

Toplumun en temek yapı taşı olan aile müessesesi ile ilgili olarak Mevlânâ öncelikle evlenecek kişilerin seviye ve gelir bakımından eşit olması gerektiğini aksi durumda evliliklerinin sıhhatli olmayacağını ifade etmektedir. Çok eşliliğin yaygın olduğu ve hoş karşılandığı o dönemde Mevlânâ tek eşliliği önermektedir. Cenaze töreni ile ilgili olarak ölünün arkasından yemek ve helva dağıtılması ve yas tutulması gibi verdiği bilgilere baktığımızda günümüzde de aynen devam ettiğini görmekteyiz.

Mevlânâ verdiği bilgilerden ve hala devam ettirdiğimiz alışkanlıklarımızdan biri de beslenmeye dairdir. Et, ekme  ve tatlı hala biz Türkler için olmazsa olmazlardandır. Yufka ekmeği, tarhana  orbası, tutmaç helva ve diğer milli yiyeceklerimizi de eserleride sık sık zikretmektedir.

Mevlânâ eserlerinde pek çok hastalıktan ve bazen de bu hastalıkların tedavi yöntemlerinden bahsetmektedir. Oburluğu ve çok yemeyi de hastalık kapsamına almakta; perhizi tavsiye etmekte ve çok yemenin insanı aptallaştırdığını, az yemenin ise zihni açtığını belirtmektedir. Hastalıkların iyişleşmesinde manevi ve psikolojik yöne de değininen Mevlânâ, hastanın dostları tarafından ziyaretinin g nl  ferahlattığını ifade ederek insanları hasta ziyaretine teşvik etmektedir.

Ekonomik hayata da eserlerinde yer veren Mevlânâ, bu konuda en detaylı olarak mesleklerden bahseder. Bir tasavvuf ehli olan ve toplumun hemen her kesimiyle ilişkisi olan Mevlânâ'nın sık sık farklı meslek gruplarından bahsetmesi normal olsa gerektir. Mevlânâ, ayrıca usta-çırak ilişkisinden de bahseder. Ona göre meslek ustasından öğrenilir. Çırağın ustasına itaat etmesi ve çırağın ustasıyla denklik yarışına girmemesi gerektiğini ifade eder. Mevlânâ, işsizliği hoş görmemekte, çalışmamanın insanı al alttığını söyleyerek çalışmayı tavsiye etmektedir.

Eğitime önem veren Mevlânâ, öncelikle eğitimcinin ilahi aşka sahip, gönül ehli, olgunlaştıracı, yumuşak kalpli, aydınlatıcı, mesleğini seven, bilgili, sabırlı ve affedici olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca hocanın talebenin gönlünü eğitimden soğutmaması gerektiğini, gönlünü mektebe çekmesini ve teşvik etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Talebenin hocasına benzeyeceğini ifade eden Mevlânâ, mahir hocadan ders almanın da önemine işaret etmektedir. Talebeye hocasına itaati buyuran Mevlânâ, hocasına itaat etmeyen talebeyi tabibe düşman hastaya benzetmektedir.

Ayrıca Mevlânâ, ilmin öğrendiği ilmi sadece insanların hayrına kullanacak kişilere öğretilmesini belirtmekte ve soysuz kişiye ilim öğretmenin yol kesicinin eline kılıç vermek olduğunu ifade etmektedir.

Onun eserleri dikkatlice okunduğunda ve tahlil edildiğinde görülecektir ki Mevlânâ, toplumu tüm cepheleriye ele almakta ve yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 20(1-2), 1-40.
- Ahmed b. Mahmud. (1977). **Selçuk-Nâme**. haz. Erdoğan Merçil. 2. İstanbul.
- Akalın, Ş. (2002). Kervansaray. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 25. Ankara.
- Akdoğan, B. (2008). Türk Din Musikisi Tarihine Bir Bakış, **AÜFİD**, S. I.
- Aknerli Grigor. (2007). **Okçu Milleti Tarihi**. çev. H. D. Anreasyon. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Aksarayi. (2000). **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alptekin, C. (1992) Büyük Selçuklular. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. 7. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Alptekin, C. (1992). Türkiye Selçukluları. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. 8. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Arsal, S.M. (2002). Eski Türklerin hususî hukuku. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Atçeken Z. (2002). Osmanlı Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Atçeken, Z., Bedirhan, Y. (2004). **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Atçeken, Z., Bedirhan, Y. (2004). **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Aydın, M. (1986). Hz. Mevlâna'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı, Selçuk Üniversitesi 2. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler), 3-5 Mayıs, Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Bardakçı, M. N. (2002). Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baykara ,T. (1997). **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211): Gazi –Şehit**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Bayram, A. (2001). *Mesnevi'de Mevlânâ'nın Eğitim ve Eğitim Yöneticisine Dair Görüşleriyle Modern Anlayışı Karşılaştırma Denemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bayram, M. (2002). Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi. .C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 28. Ankara.
- Corci Zeydan. (2012). **İslam Uygarlıkları Tarihi**, çev. Necdet Gök. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, A. (2006). Memluk Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış, **Milli Folklor**. (72).
- Çetin, A. (2013). **Ortaçağda Devletin İki Yüzü; Devletnâme: Liyâkatın İzinde Devleti Düşünmek**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Demirkent, I. (2002). Kılıcarıslan I. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 25. Ankara.
- Devellioğlu, F. (2008). **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Erdem, İ. (2003). Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî ve Ticari İlişkileri ve Sonuçları. **Tarih Araştırmaları Dergisi**. (33).
- Ergin, M. (2010). **Orhun Abideleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı. **Tarih İncelemeleri Dergisi**. 21(1). Temmuz.
- Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı. **Tarih İncelemeleri Dergisi**. 21 (2). Aralık.
- Genç, R. (2002). **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1999). **Mevlânâ Celâleddin: Hayatı, Eserleri, Felsefesi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güçlüay, S. (2002). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gündüz, T. (2009). **Bozkırın Efendileri**. İstanbul. Yeditepe Yayınevi.
- Güngör, E. (1989). **Tarihte Türkler**. İstanbul. Ötüken Neşriyat A.Ş.

- Güven, İ. (1998) Türkiye Selçuklularında Medreseler. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 31 (1).
- İbn Bibi. (1996). **El Evamirü'l-ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye**, haz. Mürsel Öztürk, 1-2. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- İbn Battûta. (2010). **İbn Battûta Seyahatnamesi**. çev. A. Sait Aykut. 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Haldun.(1991). **Mukaddime**, çev. Zakir Kadiri Ugan. 2. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Medrese: Osmanlı Dönemi. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 28. Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2007). **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Kafesoğlu, İ. (2008). **Türk İslam Sentezi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Kahya, E. (2002). Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 8. Ankara.
- Kanat, C. (2007). Memlük Devletinde Eğlence Kültürü. **Tarih İncelemeleri Dergisi**. 22 (1). Temmuz.
- Karaköse, H. (2009). **Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, S. (2010). Süleyman Şah II. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 38. İstanbul.
- Kayaoğlu, İ. (2002). Selçuklu Vakfiyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmu-i Aksarayî. (2000). **Müsâmeretü'l-Ahbar**. çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kesik, M. (2004). Mesud II. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 39. Ankara.
- Koca, S. (1997). **İzzeddîn Keykâvus (1211-1220)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2003). **Türkiye Selçukluları Tarihi: Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)**. 2. Çorum: Karam Yayınları.
- Koca, S. (2011). **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Koprıman, K. Y. (1992). Mısır Memlûkleri. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. 6. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Koprıman, K. Y. (1992). Baybars I. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 5. İstanbul.
- Köprülü, M. F. (1961). Baybars I. **İA**. 2. İstanbul.
- Köprülü, M. F. (1959). **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı. **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**. 3.
- Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan Zamanı Türk Beslenme Sistemi. **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**. 3.
- Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan Zamanı Türk Evi. **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**. 3.
- Köymen, M. A. (2001). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Alp Arslan ve Zamanı**. 3. Ankara..
- Kuşçu, A. D. (2002). Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Donanma. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Yeni Türkiye Yayınları.
- Küçükdağ, Y. Arabacı, C. (1999). **Selçuklular ve Konya**. Konya. Mikro Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1963). Candar. **İA**, III. cilt, İstanbul.
- Merçil, E. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (2000). **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (2002) Türkiye Selçukluları. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 6. Yeni Türkiye Yayınları.

- Merçil, E. (2007). **Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri**. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (2011). **Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilâtı**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Mevlânâ.(2007). **Dîvân-ı Kebîr**. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. 1-7. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mevlânâ. (2007). **Mesnevî**. çev. Adnan Karaismailoğlu. 1-6. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin. (2011). **Fîhi Mâ-Fih**. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (2011). **Fîhi Mâ Fih'ten Seçmeler**. haz. Sezai Küçük, Konya: Rumi Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin. (2010). **Mecâlis-i Seba: (Yedi Meclis)**. çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin. (1999). **Mektuplar**. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Mevlâna Celâleddin Rûmî. (2007). **Mektubat'tan Seçmeler**. haz. Erol Ertürk, Konya: Rumi Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin.(1964). **Rubailer**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul, 1964.
- Mevlânâ. (1990). **Rubailer**. çev. Şefik Can. 1-2. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Mevlânâ. (2008). **Rubailer**. çev. Ahmet Metin Şahin, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Mevlânâ. (1997). **Mevlâna'nın Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ. (2011). **Rubailer**. çev. Hasan Âli Yücel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nizâmü'l-Mülk.(1999). **Siyâset-Nâme**. haz. Mehmet Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, A.Y. (1991). Baba İshak. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 5. İstanbul.
- Oral, M. Z. (1956). Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri. **Türk Etnografya Dergisi**. (1).
- Oral, M. Z. (1957). Selçuk Devri Yemekleri II. **Türk Etnografya Dergisi**. (2).

- Oral, M. Z. (1962.) Selçukilerde Giyim Eşyası. **Türk Etnografya Dergisi**. (5). Ankara: TTK Basımevi. 1963.
- Orman, İ. (2003). Medrese: Mimari. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 28. Ankara.
- Önder, M. (1955). Mevlana'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 4 (3).
- Önder, M. (1973). Selçuklu Devri Kadın Başlıkları. **Türk Etnografya Dergisi**. 3.
- Öngül, A. (2003). Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış. **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Manisa. 2. Güz Sayısı.
- Özaydın, A. (1990). **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi: (498-511/1105-1118)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özaydın, A. (2002). Kılıcarslan II. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 25. Ankara.
- Özbek, S. (1996). Türkiye Selçukluları-Eyyûbiler Arası Siyasî Münasebetleri Üzerine. **İsmail Aka Armağanı**. İzmir.
- Özbek, S. (1999). Türkiye Selçukluları Memluk Münasebetleri. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 1 (2). Mayıs.
- Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat: Mevlâna'nın F ihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 3.
- Özbek, S. (2003). Siyasetnâme Özellikleri Açısından Râhatü's- Sudûr'un Değerlendirilmesi. **60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman'a Armağan**, haz. E. Semih Yalçın. Ankara.
- Özbek, S. (2009). Zübtedü Keşfü'l Memâlik'de Türk Devlet Telâkkisinin Yansımaları. **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 29. Temmuz.
- Özdemir, Ş. (2011). Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği. **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 16 (1).
- Öztürk, Y. N. (2000). **Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve İnsan**, İstanbul, 6. Baskı.
- Polat, S. (2002). Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Râvendî. (1999). **Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr**. çev. Ahmed Ateş. 1-2. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Sevgi, H.A. (1973). *Mevlânâ Calâl Al-Din Rumi'nin İctimaî ve İnsanî Cephesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü, Erzurum, s. 5.
- Sevim, A. Yücel, Y. (1990). ***Türkiye Tarihi I: Fetihden Osmanlılara Kadar (1018??-1300)***. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevim, A. (2002). Keyhusrev I. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sevim, A. (2002). Keyhüsrev II. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sevim, A. (2002). Kılıcarıslan III. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sevim, A. (2002). ***Selçuklu-Ermeni İlişkileri***. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevim, A. (2005). ***Makaleler***. haz. E. S. Yalçın, S. Özbek. 3. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Sevim, A. (2010). Süleyman Şah I. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 38. İstanbul.
- Sümer, F. (1962). Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış. ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi***. 20 (3-4). Temmuz Aralık.
- Sümer, F. (1985). Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar. ***Türk Dünyası Araştırmaları***. 37. Ağustos.
- Sümer, F. (2001). Karamanoğulları. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 24. İstanbul.
- Sümer, F. (2002). Keykavus I. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sümer, F. (2002). Keykavus II. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sümer, F. (2002). Keykubad I. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sümer, F. (2002). Keykubad III. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 25. Ankara.
- Sümer, F. (2002). Köseadağ Savaşı. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 26. Ankara.
- Sümer, F. (2004). Mesud I. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 29. Ankara.

- Sümer, F. (2009). Selçuklular: Anadolu Selçukluları. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 39. Ankara.
- Süslü, Ö. (2002). Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklularında Giyim ve Kuşam. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Süslü, Ö. (2007). **Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri**, Ankara, 2007.
- Şemseddin Sami. (2006). **Kamus-i Türki**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taneri, A. (1977). **Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı; Menâkıbü'l Arifin'in Değerlendirilmesi**. Konya: Bilge Yayınları.
- Taneri, A. (1993). Câmedar. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 7. İstanbul.
- Taneri, A. (1996). Hâcib. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 14. İstanbul.
- Taneri, A. (1997). **Mevlana ve Ailesinde Türk Milleti Devleti Fikri**. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Taneri, A. (2006). **Makaleler**. haz. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek. 2. Ankara.
- Tekin, B. B. (2012) Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme. **Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 1.
- Turan, A. N. (2004). **Tarih El Kitabı: Selçuklulardan Bugüne**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Turan, O. (1955). Keyhüsrev II. **İA**. 6. İstanbul.
- Turan, O. (1955). Keykubad I. **İA**. 6. İstanbul.
- Turan, O. (1984). **Selçuklular Zamanında Türkiye (1071-1318)**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Turan, O. (2002). Selçuklu Kervansarayları. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Turan, O. (2005). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Turan, O. (2005). **Selçuklular ve İslamiyet**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Turan, O. (2006). **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Turan, O. (2011). **Selçuklular Zamanında Türkiye**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.,
- Turan, R. (2002). Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Turan, R. (2012). **Selçuklu Tarihi El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Turan, Ş. (2009). Silâhdâr. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 37. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2005). **Türkçe Sözlük**. Ankara.10. Baskı.
- Uluçay, M. Ç. (1975). **İlk Müslüman Türk Devletleri**, Ankara, 1975.
- Uyumuz, E. (2002). Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Tarihi. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 6. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). **Osmanlı Devleti Tarihine Medhal**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünver, S. A. (1940). **Selçuk Tababeti**, Ankara.
- Varlı, M. (2008). **Bidat, Hurafe ve Batıl İnançlar**. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Vural, T. (2012). Türkiye Selçuklu Döneminde Nevbet Geleneği. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 5 (23). Güz.
- Wiedemann, E. (1964). Eski Kimya. **İA**. 4. İstanbul.
- Yağmur, S. (2010). **Mesneviden Seçme Hikâyeler**. Konya: Karatay Akademi Yayınları.
- Yavuz, N. (2003). **Anadolu'da Beylikler Dönemi**. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Yazıcı, T., İpşirli M. (1995). Ferrâş. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 12. İstanbul.
- Yiğit, H. (2002). Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib. (1998). **Kutadgu Bilig**. çev. Reşit Rahmeti Arat. Ankara.

Yuvalı, A. (2005). İlhanlılar. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 22. İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ERDOĞAN, Elif
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri: 07.10.1988 Ankara
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 0551 725 41 82
e-posta : elif.erdoan@outlook.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi Tarih Bölümü	2014
Lisans	Gazi Üniversitesi Tarih Bölümü	2010
Lise	Uluğbey Lisesi	2005

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
------------------	---------------	-------

Yabancı Dili

İngilizce

Hobiler

GAZİ GELECEKTİR..

Gazi gelecektir...

